

УЧИТЕЉ

ПЕДАГОШКО - СОЦИЈАЛНИ ЧАСОПИС

ЈУГОСЛОВЕНСКОГ УЧИТЕЉСКОГ УДРУЖЕЊА

Главни уредник: МИЛИЋ Р. МАЈСТОРОВИЋ

САДРЖАЈ: Учитељева теорија. — Психолошко-педагошке инструкције огледним школама од Драгољуба Бранковућа (257), Културна политика Чехословачке од К. Грубачића (267), „Социјално планирање“ и васпитање од Френсиса Брауна (269), Проблеми и правци етике од В. Штерна (277), Змај Ј. Јовановић од Ст. Ст. Станишића (284), Одговор на напис о мојој Општој педагогици од Вој. Р. Младеновића (295). — Учитељева пракса — Пројекат наставног програма за народне школе у Краљевини Југославији од Е. Вранца и Ј. Долгана (304), Рачунска настава у I разр. по принципу радне наставе од Милете Ружића (346), Кожа (рад у III р.) од Тих. Продановића (354), Како ће учитељ испитати завичај од А. Никифорова (359), *Međuškolsko dopisivanje* од Јос. Нловића (364). — Учитељева библиографија — реферати: Руже Леринц, Бож. Карличића и Фер. Маслића (369). — Учитељева хроника — *S. Hesen — 50 godina* од Ф. Маслића (379), Реформе у иностраној народној школи у 1935/36 г. од Данила Милановића (381).

БР. 5/6

**ЈАНУАР
ФЕБРУАР 1938**

**ГОД. 18 (52)
БЕОГРАД**

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА
ЈЕРЕМИЈЕ Ј. ЦЕЛЕБЦИЋА
БЕОГРАД, КАРАЂОРЂЕВА 61

Препоручује учила за наставу.

ГЕОГРАФИЈА

Општи појмови географије у природним бојама са ознаком: планина, река, равнице, путева, саобраћај. средстава, насеља и т. д. величина 90×100 каширано на платну динара 150 са 30%.

НАЈНОВИЈА КАРТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

од Илије Ђорића

Ова карта је одобрена решењем Господина Министра просвете П. бр. 1340 — 1935 г. за употребу у основним и средњим школама.

Карта је у размери 1 : 600.000 каширана на платну дин. 200. са 30%.

АНАТОМИЈА

АНАТОМСКЕ СЛИКЕ, ОД ДР. ЕШНЕРА, у природној боји са једним човечијим телом на расклапање, мали фермат 44×18 см. 50.—

ЧОВЕЧЈЕ ТЕЛО НА РАСКЛАПАЊЕ, у природној величини, величина 156×56 см. штампано на платну, каширано на дебелом картону, са платном, расклапа се свака део Дин. 840.—

ГИПСАНИ ТОРЗО ЧОВЕКА са одлично и прегледно израженим унутрашњим деловима тела, и органима. 1750.—

ЗООЛОГИЈА

Шрајберове слике животиња у природној боји

на картону са ушицама, величине 36×48 см. I серија 20 слика:

Овца — Пас — Магарац — Коњ — Свињче — Крава и теле — Јелен, кошута и јеленче — Срндаћ, срна и лане — Домаћа коза и јаре — Зебра — Лав — Тигар — Леопард — Жирафа — Слон — Петао, кокошка и пилићи — Патак, патка и пачићи — Рода — Ласта — Совуљага хуктача.

Дин. 250.— са 40% рабата

II серија 20 слика:

Орангутан — Биво — Медвед — Курјак — Носорог — Камила двогрба — Лисица — Веверица — Зеца пољски — Морски коњ — Нилски коњ — Нилски крокодил — Жаба зелена и даждевњак пегави — Змије разне — Голубови — Гуска и гушчићи — Ђурак и ђурка — Паун и пауница — Тетреб велики — Ној афрички — Мачка домаћа.

Дин. 250.— са 40% рабата

БОТАНИКА

Шрајберове слике биља у природној боји

за очигледну наставу, серија 14 слика. I серија:

Кокосова палма — Кафа — Паприка и патлиџан — Кукуруз и шећерна трска — Банана — Лимун — Памук — Бибер — Ананас — Корење и стабла — Суви плодови — Виргинијски дуван.

Дин. 200 са 30% рабата

II серија

Дуван — Лопоч и локвањ — Кромпир — Ротква и огштица — Какао — Чај — Пиринач и пшевица — Корен од разних биљака — Разни облици цвета (I) — Разни облици цвета (II) — Козалц и сунцокрет и други облици цвећа — Разни облици плодова (I) — Разни облици плодова (II) — Зрнасто биље.

Дин. 200.— са 30% рабата

ВЕРОНАУКА

Шрајберове слике за библијску повест, вел. 37×50 с. у тифдруку на картону са ушицама

I. серија: Стари завет, 14 слика.

Стварање света — Први грех — Каин и Авељ — Потоп — Аврам и Исак — Јаков и Исак — Браћа продају Јосифа — Фараонова ћерка налази Мојсија — Улазак у Ханан — Самуило пред пророком Илијом — Давид свига у харфу пред Савлом — Пропаст јудејског царства — Илија на потоку Хериту — Данило међу лавовима.

Дин. 200.— са 30% рабата

II. серија: Нови завет, 16 слика.

Рођење Христово — Мудраци са Истока доносе Христу дарове — Бекство у Египат — Исус од 12 година у Храму — Крштење Исусово — Беседа на гори — Исус благосиља децу — Христос излечи узетог — Васкрсење Лазарово — Христос спава на лађи — Улазак у Јерусалим — Тајна вечера — Исус на крсту — Полагање Исусово у гроб — Васкрсење Исусово — Вознесење Исусово.

Дин. 200.— са 30% рабата

ФИЗИКА

Физичке збирке за наставу физике у Основим народним школама

Саставио проф. Боп:

Назив апарата:

1 Деклинациона игла, уједно и галванометар — Потковичаст магнет, 2 ком — 3 Прибор за основне огледе из електрицитета: шипка од стакла, комад амалгамоване коже, шипка од воска и клатна од хартије у кутији — 4 Електрофор — 5 Лајденска боца с обарачом — 6 Волтин елемент — 7 Елекромагнет — 8 Биконвексно сочиво — 9 Оптичка призма — 10 Термометар — 11 Клатно без прод. стативе — 12 Универзални статив за огледе из механике — 13 Котур ва менат обртања — 14 Полука — 15 Тегови од 100 гр. 3 ком. — 16 Котур 1 ком. — 17 Водоскок — 18 Ареометар — 19 Обична натега — 20 Крива натега — 21 Обична штрцаљка за воду — 22 Шмрк за сисање воде — 23 Резервна плоча од цинка за Волтин елемент — 24 Стаклена плоча — 25 Флаша са дебелим зидовима за разне огледе — 26 Кутија са гвозденим опилцима за огл. из магн. —

НОВ МЕТАРСКИ СИСТЕМ МЕРА

комплетан у сандучету

Садржај:

1 Теразије — 2 Месингани тегови у кутији, од 5, 10, 50, 100, и 250 гр. — 3 Црни тегови од 500 и 1000 грама — 4 Литарске мере комплет од 10 гр. 25, 50, 100, 250, 500 и 1 лит. — 5 Кубна коцка на расклапање у кутији — 6 Термометар — 7 Дужни метар са рељеф. поделом — 8 Зидна карта мера и тегови (мет. систем мера на карти) — 9 Компас у месинганој кутији — 10 Увеличавајуће

Дин. 700 са 30% рабата.

УЧИТЕЉ-УЏИТЕЉ

ПЕДАГОШКО-СОЦИЈАЛНИ ЧАСОПИС ЈУГОСЛ. УЧИТЕЉСКОГ УДРУЖЕЊА

ЈАНУАР-ФЕБРУАР 1938 БЕОГРАД XI 18 (52) ГОД. БР. 5—6

ГЛАВНИ УРЕДНИК МИЛИЋ Р. МАЈСТОРОВИЋ, БОЖЕ ЈАНКОВИЋА БР. 30

Министарство просвете са Онбр. 69.679 од 15-X-1937 г. препоручило је „Учитељ“ за књижнице народних и учитељских школа као и свима учитељима, забавиљама и ученицима учитељских школа.

УЧИТЕЉЕВА ТЕОРИЈА

ПСИХОЛОШКО-ПЕДАГОШКЕ ИНСТРУКЦИЈЕ ОГЛЕДНИМ ШКОЛАМА

1) Социјални (комуникативни, конверзациони) инстинкт манифестује се у разговору и саобраћају детета са његовом околином. Тај урођени нагон гони дете на разговор и дружење, увек тражи заједницу, увек жели дружење и општење, а све ово иде директно на потпомагање душевног развитака. Без овог инстинкта не да се ни замислити душевни развитака. Али и овај социјални инстинкт је у суштини играчки инстинкт. Рекли смо да дете учи говор помоћу играчког нагона. И дружење, и општење, и мешање са светом — све је то на крају игра, дејство играчког инстинкта. Игра је по Дују игра свих детињих моћи, игра мисли и физичких покрета, а не сматрати само видљиве покрете као игре. Нова школа даје место овом нагону што приређује нарочите разговорне часове с децом 2—4 часа седмично, којом приликом ученици говоре о свему и свачему, допуњујући своја запажања и знања и богатећи свој речник, а исправљајући погрешна опажања. На овај начин дом се приближава школи, а деца добијају полета, јер се њихово знање донесено од куће не потцењује.

2) Конструктивни инстинкт (грађевинарски) такође је друга форма играчког инстинкта. Он се манифестује у стварању ма којег облика, било да је то конструисање у игри покретима, било у изграђивању разних предмета од блата, хартије, дрвета итд. било у померању истине (лажи). И цео овај рад у конструисању у ствари је игра душе и тела, дакле манифестације играчкога инстинкта. Нова школа даје место врло много овом нагону у ручном раду по свима предметима.

3) Истраживачки инстинкт. Али играчки инстинкт не задовољава се у прва два инстинктивна испољавања: он неће само да се разговара и дружи, он неће само да прави познате предмете, он хоће и да проналази, хоће да испитује тачност ове или оне појаве, он хоће да проверава истине, и уједно по могућству да проналази нове појаве, предмете и нове истине. Испољавање играчкога инстинкта у овом

правцу јесте истраживачки инстинкт. Ово је трећи педагошки, или још боље речено дидактички инстинкт, који нова школа апсолутно мора да искористи да би могла да развије све потребне снаге за изградњу личности. Дете, дакле, тежи да не буде само мајстор, него оно хоће да буде и проналазач. Ту његову урођеност која произилази опет из основног инстинкта игре, школа мора да искористи уколико се може и што више према његовим снагама. Истраживачки инстинкт претставља по Џон Дују синтезу прва два инстинкта: социјалног и конструктивног, управо ова два нагона су услов за појаву овога трећега, вишега инстинкта. Нова школа није само мануелна, него и чисто духовна делатност.

4) Уметнички инстинкт такође је једна посебна врста инстинкта. Уметност је увек игра душе. И уметнички инстинкт је такође по Џону Дују синтеза она прва два инстинкта: социјалног и конструктивног, управо ова два су услов да се појави уметничко испољавање уопште. Васпитање мора да употреби уметнички инстинкт за постигнуће своје сврхе: естетско потпомаже етичко поступање, естетске емоције увек су потпора етичким емоцијама. Нова школа мора да настоји да да што више места делатности уметничког нагона.

Из свих ових инстинката постају интереси који су потстрекачи и покретачи за правилан развитак човека. Али овде не значе само гола осећања као што су их узимали Хербарт и његови следбеници, а и данашња немачка психологија, већ они значе нешто компликовано од претстава, осећања, мисли и воље, нешто сасвим сложено које је покретач и терач у правцу ових инстинката. Без ових тзв. педагошких инстинката и интереса нема тзв. спонтаних поступака, нити пак доживљавања вредности, без којег опет ни процењивање вредности уопште (етичке, естетске, религиозне, економске, политичке, хумане) што значи нема постигнућа главнога васпитнога циља за којим тежи свако право васпитање које хоће да спреми ученика за корисног члана друштвене заједнице.

Са процењивањем вредности стоји у непосредној вези постављање циљева од стране васпитаника за свестрану делатност у друштвеној заједници.

Без интереса нема постављања циљева за деловање, интереси су услов за доживљавање и процењивање вредности; управо из ове свезе интереса, вредности и циљева појављује се систем урођених и стечених тенденаца за деловање и уопште за активитетом бића. У почетку овај развитак од инстинкта до циља за активитетом иде несвесно, а убрзо дејством васпитања он постаје свестан: не извршује се више механички, спонтано, већ иде због циља, који је током развића све већег и већег интензитета и висине. Са циљем у узрочној вези је претстава за постигнуће самога циља и обрнуто циљ се условљава

доживљавањем разних вредности, јер тек на основу преживљене извесне вредности ствара се нов циљ. Све, дакле, стоји у заједничкој вези. Предмети (личности, ствари, појаве, поступци) добијају као средство за постигнуће циља свој смисао, своје значење и своју вредност. Помоћу процењивања вредности и постигнућа једнога циља постаје нов интерес за нова доживљавања и нова процењивања вредности, те се сада даље ослобођава инстинктивне базе и добија све више интелектуални изглед, па се све више разграђава и преноси на друге доживљаје.

Интереси су непојмљиви без ознаке активитета, спољњега и унутарњега, они су по речима Феријера „пожар који се шири“.

Сваки здрав човек има ма какав интерес, пошто сваки има ове инстинкте и наклоности, а с овим и своје циљеве, који опет захтевају употребу разних средстава, чиме бива и процењивање тих средстава.

Сваки наставни поступак има само један смисао: да уведе код ученика процес самообразовања, што је сврха новој школи. Самообразовање почива на интересима који нису само потстрекачи за виши духовни живот, већ су они и сами вољни поступци. Васпитач мора увек да буде свестан да ученик долази до самосталног постављања циља и до добровољног прихватања туђега циља из преживљеног осећања вредности. Настава мора настојавати увек да ученик осети извесну вредност, да је преживи сам лично, па ће онда постављати нове и веће вредности за своје даље циљеве. Интереси радљивости израстају из доживљавања и осећања вредности. Преживљене вредности омогућавају постанак циљева, а с овим у вези и рађање нових интереса. Стога се у новој школи на пр. поука не даје ученицима на вербалистички начин, него се мора ученик ставити у положај да преживи извесну ситуацију, да преживи једну вредност, из које долази поука за кретање кроз друштвени живот.

Интереси се највише развијају само радом и кроз сам рад учеников уз употребу свих потребних наставних средстава.

Из самога разлагања суштине интереса види се да савремена школа апсолутно мора неговати наставне интересе који имају свој корен у напред изложеним педагошким инстинктима. Овако схваћена суштина интереса даје интересима врло велики и управо пресудан значај за радну мотивацију у новој школи. Интереси не би имали овакав значај кад би они били схваћени у Хербартовом смислу, нити пак у смислу данашње немачке психологије, јер тамо интересима је психолошка основица претстава, интереси су чиста осећања, они дакле, који прате претставе, а воља тек има да дође.

Међутим према нашем разлагању суштина интереса је увек динамична, вољна, моторична. Они не долазе само у интелектуалну сферу, већ и у волиционалну и емоционалну област, они су, дакле, син-

теза целе психичке структуре. И то је недостатак Хербарт-Цилерове педагогике. Због тога свега савремена америчка психологија налази код интереса четири главне ознаке: 1) спонтанеитет (само гурање личности од себе напред), 2) пажљивост према предмету, 3) емоционалност и 4) безусловна трајност (тенацитет).

Полазећи од оваквог схватања дечјег душевног живота, ми утврђујемо вечиту урођену узнемиреност, вечити покрет ка усавршавању, вечито психофизичко кретање које никад не престаје до смрти. Та психофизичка узнемиреност манифестује се у непрестаном говорењу, мицању, у прављењу предмета и проналажењу нових ствари и појава, у проналажењу истина, узрока и последица, у постављању правила, норми, прописа, закона, у уживању уметничкога и тајанственога. Зато нова школа полази од ових чињеница о урођеним импулсима у изградњи личности, она не иде од Хербартових претстава па преко емоције (интереса) до воље, него полази одмах од саме воље, од саме активности. Почетак почетка васпитног и дидактичног рада није Хербартова претстава и интелект, него урођена, инстинктивна узнемиреност, нагони, које нова педагогика тежи да што више искористи. Није претстава почетак и завршетак душе, као што је Хербарт узимао, него воља, активитет. Полажење од претстава и интелекта у васпитању, то је клизање по површини суштине душе: претстава није утвара, него је она реалност која је скопчана с моториком такорећи до периферије организма. Дејствовање преко претстава до појаве воље није правилан ни сигуран пут, управо то је пут натрашке. Затим, гомилање речи у вербалистичкој настави не даје могућности да и овако натрашке уз сваку претставу придође брзо респективна моторика, јер пре свега сасвим је бржи темпо репродукције претстава и других вољних поступака, ако се иде од саме радње.

И тзв. „очигледна настава“ (тј. чулна) без учешћа дечјег активитета јесте у ствари чулни вербализам. По Џон Дују, рекли смо, то је „полуопажање“, зато што код њега отсуствује целокупна моторика. Ми сматрамо да је овако „полуопажање“ четвртина од целокупног психофизичког процеса који треба да се одигра у души. Такав рад у настави јесте осакаћење и унакажавање психичке структуре.

На основу свега изложенога Огледна школа полази од чињенице да је дете (а и човек) сензорично-моторично биће, тј. да оно не само прима утиске, него и реагира на њих покретом. Ако на пр. помислимо на какво лепо јело, нама пође на уста вода, што значи да претставе и мисли нису фантоми, утваре, него стварност која врло често допире до периферије, испољавајући се, дакле, моторично. Трагедија старе школе баш је била у томе, што се није нимало обзирала на ову моторику, њу у настави није примењивала, него је чак шта више тражила укоченост тела: „Руке на клупу!“, „Скрстите руке!“, „Руке на леђа“.

Ученик је имао на расположењу само два чула: око и уво; за моторику није се знало, не знајући да је такав поступак онакажавање душе и целога организма. Стара школа тражила је вибрацију само мозга, а све остало строго угушивала. „Давање знања“ деци путем саопштавања или баш тзв. „очигледном наставом“, значи игнорисање и апстраховање неопходних процеса за душевну структуру детета, јер се не даје времена да се изврши таласање од мозга до периферије, не даје се прилике за употребу моторике, већ се угушује и захтева само вибрирање централног нервног система. Такав рад значи отсецање битних душевних процеса до корена или стабла, такав поступак значи у ствари душевно осакаћивање. Ускраћујући моторици рад, стара школа стварала је непотпуна бића: неспретна, непокретна, неумешна и несамостална бића. Због тога Огледна школа полази од ове моторике као нераздвојни посао у давању знања и развијању мишљења: она захтева да дете — ђак стави све у покрет, не само главу, него цело тело, руке и ноге. У Огледној школи полази се од горњих дечјих инстиката с којима је у нераздвојној вези моторика: у њој се не одваја теорија од праксе, као што ни наука није постала без практичног рада. Зато је у Огледној школи заступљена с правом и разлогом мануелност свуда где год се може, чиме је школа привукла ђаке к себи много јаче и трајније, него кад отсуствује дечја мануелност. Поступајући овако, можемо с поуздањем очекивати долазак једног бољег и срећнијег друштва: друштво неће добијати од школе уполовачена бића која су само способна за речи, него ће добијати активна и самостална бића, која хоће да делају. У Огледној школи реч и дело нашли су заједничко место једновремено.

Дакле ослонац за организацију нове школе лежи у нагонском животу деце за радом и делом, у њиховој физичкој и духовној активности.

Ранија педагогика није полазила од ових нагона. Она је полазила од интелекта, од претставе, од мисли. Зато се ова педагогика и зове интелектуалистичка, док педагогика која полази од воље зове се волунтаристичка, а то је данашња радна педагогика, која полази од радње, од активности, од дечјег занимања.

У вези са нагонским животом деце је и спонтанеитет, управо спонтанеитет се манифестује у она четири нагона (истраживачком, градитељском, социјалном и уметничком), који проистичу из играчкога нагона. Спонтанеитет је саморадљивост нашега бића, нешто што је независно од наше воље. То је несвесно гурање личности ка извесној делатности. Да је спонтанеитет у првом моменту несвесно гурање наше личности без нашега ја, без питања наше воље, то видимо и код детета. Дете почиње први живот активитетом, а не свесношћу. Зато је

стара школа грешила, што је вршила утицај на свест, а није водила рачуна о активитету.

Постоје три врсте спонтанеитета: 1) физички спонтанеитет (мануелни); 2) духовни или интелектуални; и 3) социјални. Свака од ове три врсте активности садржи у себи обе стране: и физичко и психичко. Све три ове врсте спонтанеитета мора школа да развија и с њима да рачуна, ако хоће да ствара нормална бића. Досадања школа развијала је осакаћена бића, јер је сувише утицала на мозак детињи. Још Анаксагора, па доцније Берксон казали су, да је интелигенција способност развијања умешности руке. Ако би се хтела да прими ова дефиниција, да се интелигенција може идентификовати са способношћу употребе руке, онда савремена школа мора да води рачуна о развићу руке. Зато долази ручни рад да развије ту способност. Не мора се сваки предмет баш сваког часа мануелисати. Треба узимати главне предмете, па у вези обраде градива из тих предмета примењивати и мануелисање, као и тамо где се то мануелисање лако изводи. Може ученик код израде предмета да нема спонтану активност и то у случајевима кад му наставник или неко други стално помаже. Напротив, може бити нека апстрактна ствар, неки задатак, па ако га ученик самостално ради и реши га, онда је ту већа спонтана активност него код мануелисања, кад му неко стално помаже. Дакле, ученика морамо препустити самоме себи, да што више испољи своју способност у самосталном решавању задатака.

Спонтана активност изазива се код ученика на разне начине из разних предмета. Код земљописа та активност може се видети код ученика при изради земљописних карата, код идеалних путовања, где само дете мора да се брине где ће да се скине из воза и шта ће где видети. Употреба спонтане активности при обради наставног градива из историје може се по радном принципу остварити на разне начине. Узмимо за пример обраду наставне јединке „Св. Сава“, где могу ученици да се поделе у три групе. Једна ће група да изучава детињство Св. Саве; друга ће група да изучава његов калуђерски живот, а трећа ће изучавати његов културни и национални рад. Да би се деца могла снаћи при обради ових задатака, морамо им дати: разне новине, часописе и књиге, народне песме, календаре и уопште упутити их где могу о тим питањима да нађу податке. Узмимо за пример другу јединку „Први устанак“: и у овом случају морамо упутити децу где ће наћи градиво. Пре свега даћемо им песме Филипа Вишњића, а нарочито их упозорити на песму „Буна на дахије“. Или можемо да кажемо деци: идући пут говорићемо о „Првом устанку“. О томе ћете наћи у овој или оној књизи итд. Затим идућег часа има да се компонује цео догађај. Деца ће после о томе сама да реферишу. То је саморадљивост. Тако исто ради се и по Далтоновом плану. Данашња школа тражи да се

деци каже шта ће се радити у току целе седмице, а неки амерички и немачки педагози траже да се каже шта ће се обрадити целе године. Тиме се заголица дечија пажња. Ја сам овде у београдској Огледној школи увек свраћао пажњу наставницима, да могу саопштавати деци програм бар делимично, јер нова педагогика тражи постављање проблема, тј. да деца сама поставе проблем. То је оно што се у традиционалној педагогици зове постављање циља. Деца не могу поставити циљ, ако унапред не знају шта ће се учити и ако им није познато где ће наћи грађу. После долази израда плана, проналажење средстава итд. У природним наукама врло је лако применити саморадњу. Све се посади у сандуцима и деца виде: клијање, растење, монокотиледоне, дикотиледоне итд. Дакле, исто онако као што се ради биологија на универзитету. Деца имају све да виде — да посматрају постанак и развитак једне биљке.

Имајући у виду ове три спонтане делатности: мануелну, духовну и социјалну, ствара се од васпитаника потпуно биће. Ако школа не развија неку од ове три спонтане делатности, онда се опет ствара непотпуна личност.

Израђени су разни системи за примену овога принципа спонтанитета. Тако постоји систем Марије Монтесори. Она захтева крајњу саморадљивост. Њено забавиште одликује се великом активношћу, а разликује се од Фребеловог по томе, што се код Фребела заповеда шта ће се радити, а код ње се не заповеда. Систем Марије Монтесори испробан је само за забавишта, али не и за основне школе. Дакле, Монтесори је радила само са децом из претшколског доба. У забавишту Фребеловом био је готово исти рад као и код Марије Монтесори, само што је код Фребела диригована активност, а код Марије Монтесори деца раде сама шта хоће, раде самостално.

Принцип активитета нарочито је правилно схваћен сада од два педагога, од Џон Дуја и Феријера. Они су спојили мануелну и духовну радљивост уједно.

Досадашња школа употребљавала је углавном два чула: чуло слуха и чуло вида. Радна настава напротив ангажира цело тело, све чулне органе, јер тако се само може створити потпуно биће, а не осакаћено. Осакаћивање душе настаје када се у настави прибегава вербализму — речима. Када дајемо само речи, не дајемо прилике да од претстава нервно узбуђење иде до периферије организма. Међутим у експерименталној психологији зна се, да човек не може ни да се радује ако су му везане руке. Значи, да је моторика потребна за егзистенцију душе исто, као што је потребан мозак. Зато се употребљава у школи ручни рад разне врсте као: сечење хартије, лепљење хартије и слика, картонажа, резбарија итд. Сав тај посао није узалудно трошење времена, већ потпомагање развића потпуне личности, која ће

корисно делати у друштвеној заједници и бити њен користан члан. Кроз ове мануелности дете се социјализује, јер радећи научи да поштује рад, како мануелни, тако и духовни. Радећи дете осећа потребу за радом, а то је већ социјализирање. За развијање социјалности нова школа употребљава и ђачку самоуправу, разна удружења, ђачку читачоницу, ђачки суд; деца скупљају прилоге за сиромашне ученике итд.

Најтеже је у радној настави да се изврши селекција: шта треба да дају ђаци, а шта наставник. Учитељи у новој школи треба да су мислени људи. Не могу они да улазе у разред неспремни, јони морају претходно да се спреме и да одреде шта је за њих, а шта за ђаке тј. да мисле шта ће они да кажу, а шта ће деца и да предвиде које ће чињенице и факта моћи деца пронаћи уз њихову припомоћ. Ту је тешкоћа, а није тешкоћа у демонстрацијама разне врсте. Зато наставник мора да се спрема, да добро савлада градиво које ће да обрађује и да размишља шта ће он да каже, а шта деца. Ако је наставник нервозан па саопштава градиво, а често даје и први слог од речи, то смета развиту личности. Зато морамо пустити да се дете самостално изражава, да само мисли и говори. У радној настави тешкоћа је дакле у проналажењу и стварању радних могућности, где ће деца доћи до испољавања свога активитета: мануелног, духовног и социјалног.

Хербартова педагогика мисли још и сада, да је развојна настава једна намена за радни принцип. То је погрешно. Развојна је настава једно натежање. Не може се из празне главе извући звање. Напротив, дете мора све да доживи. Тако на пр. ако хоћемо да читамо чланак о рибама, онда имамо претходно да изведемо децу на реку, да виде рибе и да виде како се лове рибе. После тога деца се међусобно пропитују, једни другима постављају питања и дају објашњења о свему што су видели, а учитељ само регулише разговор. Сем тога у новој школи ученици морају сами да постављају разне проблеме. Тим нова школа хоће да развија проблематичност, што значи, да хоће да развија не само мануелност, него и духовност. Један немачки педагог каже, да ми у животу не патимо што не умемо да решавамо задатке, већ патимо од тога, што не умемо правилно да их постављамо. Узмимо за пример трговца, који хоће да отвори трговину на неком непрометном месту, или не зна да калкулише робу тј. одреди погрешну цену роби; такав трговац мора да пропадне. Значи, да није умео да организује посао, да постави задатак. Постављање задатака најтеже је не само за децу, већ и за одрасле. Зато треба вежбати ученике да сами постављају задатке. Школа мора не само да спрема за живот, већ она мора сама бити живот. У вези с тим треба децу претходно слати на пијаци да се информишу о ценама артикала и да реферишу о томе, па онда на основу тога да постављају задатке. Тако се у млађим разредима врши купопродаја, јер децу интересује рад с новцем; интере-

сује их и живот. Тако на купопродаји могу се обрадити све четири врсте рачуна.

Наш Закон о народним школама §-ом 44-им захтева радну наставу тј. концентрацију наставе и активно учешће ученика у настави. Министарство просвете издало је године 1935 тумачење овог расписа, које смо напред дословно изнели и тиме је образложено и протумачено да настава има да се руководи активним учешћем ученика. Настава мора бити радна и мора се примењивати принцип концентрације, тј. да се сви предмети везују међусобно. То се у главном чини из три разлога: 1) психолошког; 2) етичког и 3) социјалног. Наша душа тежи ка јединству. То је нама урођено. Ту не можемо да се питамо „како и зашто“. Дакле, наш дух тежи ка јединству, а комплексни принцип иде за тим да продуби то јединство на корист одржања наше егзистенције и на корист одржања друштвене заједнице.

Из психологије памћења зна се, да један утисак везан са много утисака лако се не заборави. Тако исто лакше се репродукује једна претстава, ако је у вези са много других претстава. Одмотавање резидуа (то су трагови на кори можданој од утиска) по психологији памћења лакше је, јер је утисак везан са више асоцијативних влакана, те је у толико утисак уједно и трајнији и лакше се репродуцира. Исто тако са етичкога становишта потребно је јединство. Ако једна особа ради једног момента на један начин, а другог момента код истих факата друкчије, онда је то некарактерна личност. Наша урођена особина душе да тежимо ка јединству појачава се применом комплексног принципа и онда не само да ми лакше и пријатније задржавамо утиске, него и етички се исправно понашамо. Примена комплексног принципа у настави иде на корист душевног психолошког јединства и на корист етичког понашања личности. Дакле, примена принципа комплекса то је потреба духа и појединачне индивидуалне егзистенције, а потребна је и за одржање друштвене и националне егзистенције. Јер личност која је изграђена тачно по принципу комплекса има чвршће јединство, а када постоји јединство, онда се не може судити различито у истим приликама.

Овај принцип долази од Немаца. Први је Хербарт истакао принцип концентрације у настави, тј. да се сви предмети концентришу око историје и веронауке. То су предмети који развијају култ и емоционалност једнога бића. Иначе у Немачкој овај принцип зове се принцип укупне наставе. Дакле, првобитно овај принцип потиче од Хербарта, само што га је он схватио у много ограниченијем смислу. После се наводило да овај принцип долази од Бертолда—Ото-а, директора приватне школе у Берлину. Он се залагао за принцип концентрације. Код њега су били часови разговора о ономе што су деца чула и видела и то 3 до 4 часа седмично. Његово схватање принципа концентрације нема

везе са данашњим схватањем, али се увек тај принцип веже за његово име. Бертолд Ото је разумевао принцип концентрације више у смислу разговора о ономе што су деца чула и видела. Цела његова концентрација сводила се на: самоуправу, постављање питања од стране ученика и пригодну наставу.

У Лајпцигу 1908 године завели су укупну наставу за три разреда, јер су учитељи дошли до сазнања, да се цео овај свет пред нама не налази раздвојен, већ укупан. Зато треба и у настави давати целост онако како долази у свет. Опет то није могло да захвати учитељство и тек кад је дошла структурна психологија (која неће да зна за елементе у психологији, већ само за целину) и када је Дилтај разрадио, а још боље његов ученик Шпрангер, који полази да не треба разговарати о појединачним деловима, већ треба увек полазити од целине, тек тада је укупна настава добила много већи значај. Исто тако и тзв. Гешталт психологија истиче целину. У главном све ове психологије: генетичка, структурна, психоаналитичка, Адлерова, духовно-научна, све оне иду за тим да помогну тежњу принципа комплексне наставе.

Врло различита гледишта постоје о схватању комплексне наставе у разним државама. У Русији она је напуштена за време министра просвете Луначарског, који је и завео и овај принцип. Они су имали: у првом разреду комплекс „кућни живот и рад“; у другом разреду комплекс „село“; у трећем разреду комплекс „завичај“ и у четвртом разреду комплекс „света.“ Овај принцип имао је код њих политички циљ тј. да спроводе марксистичке идеје.

У Виртенбургу овај се принцип примењује у првом разреду три до четири месеца, па затим оставља. Баден примењује овај принцип прву годину. Хамбург и Бремен траже примену комплексног принципа у првом разреду, а за други разред оставили су слободан избор учитељима. Пруска оставља слободу избора учитељима, па чак и у трећем и у четвртом разреду. Саксонија (Дрезда) примењује комплексну наставу у првом и другом разреду, а допушта и у трећем и у четвртом. Аустрија спроводи принцип комплекса у прва три разреда, а у Бечу и у четвртом.

Код нас: наш је програм направљен тако да се виде струке. Прећутно се види тенденција да се настава изводи у виду комплекса у првом па донекле и у другом разреду, а у трећем и четвртом разреду с времена на време, пошто се пређу извесне методске јединице које се могу лако и корисно повезати.

За нижу школу нема разилажења код психолога и педагога у примени комплексног принципа. Сви се слажу и усвајају овај принцип. Али за више народне школе мишљења су подељена. И сам Кершенштајнер био је противан употреби принципа комплексне наставе у ви-

шој народној школи. Такође и Гаудиг и Фишер су противни употреби комплексне наставе у вишим разредима.

Навели смо разлоге који нагоне мисаоне васпитаче за примену принципа комплексне наставе. То су етички, психолошки и социјални.

Ми смо у Београдској Огледној школи били веома пажљиви у примени комплексног принципа. У првом разреду рађено је по овом принципу, у другом разреду мало мање, а у трећем и четвртном разреду с времена на време.

Драгољуб Бранковић

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА ЧЕХОСЛОВАЧКЕ

Чехословачка данас може да служи свету као пример земље културе, слободе и демократије. Демократија је ушла у крв чешкоме народу, она је постала „болест“ чешкога народа. Исто тако његов културни напредак тесно је скопчан с том демократијом. Зато Чехословачка из дана у дан увећава према себи симпатије демократских народа. Она доказује даље да демократија највише потпомаже народно образовање и појачава снагу демократске државе. Образован народ не дозвољава огромно експлоатисање народних снага у ненародне сврхе. Народ у Чехословачкој увиђа благодети демократије стога је предано и пожртвовано чува.

На основу научно-статистички прикупљених чињеница дајемо главне контуре културне политике Чехословачке. Статистика слаби моћ демагогије и разних шпекулација а потпомаже да се обелодани истина. Она нам доказује да се културни биланс у демократској Чехословачкој стално повећава. Буџет чехословачког министарства просвете и ове је године повећан за 69,846.000 Кч, како би се повећао духовни стандарт идућих генерација.

Чехословачка служи интересу свога народа и идеалу човечанства. Стога је желети да се и ми угледамо на њу. Морамо признати да културни биланс и у нас расте. Али из приложене статистике види се да смо још далеко иза Чехословачке. Узмимо само за пример буџет Мин. просвете за 1938 год., који у ЧСР износи 1.067,835.000 Кч, док у нас износи свега 939,134.374 Дин, а то значи за преко пола милијарде динара мање. Кад се узме у обзир огромни број неписмености и културне заосталости код нас, онда ће та разлика изгледати грандиозна. Исто тако Југославија и Чехословачка имају приближно једнако становника, али ипак ми имамо свега 9.083 школе, док у ЧСР има 22.601, а то је 2,5 пута више. Пропорција броја ђака и наставника такође није у нас добра. У Чехословачкој према закону не сме да буде број ђака у једном разреду преко 45 (тако се добрим делом решава проблем незапослености учитеља), док су наше новине ових дана објавиле слу-

Статис. подаци културне политике Чехословачке и Југославије*)

Назив школа, просветне службе и сл.	Чехословачка	Југославија
Величина земље и број становника	140. 493 km ² ; 14,729 536 ст : (1933 г.) варош 47,80%, село и пров. 52,20%	248. 665 km ² ; { 14,50% варош 13,90918 (1931г.) } 85,50% село и пр.
Популација	натал. = 312 641; мортал = 210 403; прираст 0,690 ⁰	469876 - 276 777; прираст 1,380 ⁰
Школство у опште и буџет Министарства просвете	Број школа: 22.601	9083
	Број ђака: 2,611.034	1,458836
	Број наставника: 86.768	35770
	Пропорција ђака и наставника: 1:30	1:48
	Буџет 1933 г.: 811,000.000 кс	815,228649 дин.
	„ 1938 г.: 1067,835.000 кс	939,134384 дин.
Забавишта	Број школа 2.573	405
	Број ђака 108.524 { м. 52016 ж. 21147	33896 { м. 16710 ж. 17186
	Број наставника 3.488	154
	Пропор. наст. и ђака 1:31	1:61
Основне школе	Број школа 15.178	8.235
	Број ђака 1,848396 { м. 921208 ж. 927188	1268096 { м. 735574 ж. 532522
	Број наставника 47516 { м. 26369 ж. 21147	26855 { м. 14661 ж. 12174
	Пропор. наст. и ђака 1:39	1:47,2
	Плата учит. од 1'640 кс — 38580 кс	од 15 840 дин. — 34.800 дин.
Грађанске школе	Број школа 1.902	199
	Број ђака 367.813	20259
	Број наставника 13.978	1959
	Пропорц. наст. и ђака 1:26	1:10
Продужне школе	Број школа 2 374	
	Број ђака 121.519	
	Број наставника 12.863	
Стручне школе (осим виших и високих)	Број школа 616	37
	Број ђака 116825	7138
	Број наставника 15200	717
Учитељске школе	Број школа 66	Урачунато у стучне школе
	Број ђака 10.045	
	Број наставника 939	
Средње школе	Број школа 297	163
	Број ђака 110.045	81,563
	Број наставника 5.389	4.357
Више школе	Број школа 39	35
	Број ђака 4.000	4.853
	Број наставника 500	402
Универзитети	Број школа 7	3
	Број ђака 22.537	19.402
	Број наставника 807	896
Остале високе школе	Број школа 11	6
	Број ђака 11.366	729
	Број наставника 721	89
Просветна служба, забаве, библиотеке.	50182 предавања са 3,952.234 учесн. 3552 курса са 92.670 учесн.	20.000 предавања са 300.000 учесн. 2.601 курсева са 100.000 учесн.
	Позоришта 26218 кино 11560	Позоришта 7.000 нема тачних података
	Библиотека: 16525 без покарп. Русије	Нема тачних података

* У колико није специјално наглашено, податци су из 1932/33 године.

чај да на једног учитеља у насељу Узуновићево (код Старе Кањиже) долази 220 ђака.

Вредно је напоменути и ваншколску просветну политику чехословачке владе. У сврху народног образовања буџет предвиђа 4,5 милиона Кч, у слободно-научно-испитивачке сврхе 26,640.000 Кч, за потпомагање уметности 3 милиона Кч итд. Социјални и економски услови су такви да допуштају и широким народним масама учешће у стварању и искоришћавању културних и техничких тековина. Пут који води култури јесте економска могућност и слобода народа. Тада народ не само што учествује у стварању културе, него и ужива њене благодети и одушевљава се њоме. Колико је развијен тај културни интерес у чехословачког народа види се и по томе што на разним предавањима и курсевима учествује 27,5% становништва, а код нас свега 2,5%, дакле 14 пута мање. У нас је већа подвојеност између нижег и вишег образовања, између вароши и села итд. Код нас су сиромашни народни слојеви и сувише ангажовани у борби са материјалним тешкоћама, у којој истроше своју енергију, тако да им она недостаје за борбу против заблуда, незнања и празноверица. У Чехословачкој су народне масе културније, па отуд и свесније својих права, зато код њих и може да живи само демократија.

Исто тако заслужује пажњу брига о студентству (10,218.000 Кч, затим разни колеџи-домови и д.), брига о слепим, старим, немоћним и сиромашним (а што доказују величанствени домови и институције у те сврхе) и остали слични социјални односи.

Нећемо да залазимо у детаљно излагање о појединим школама и установама. О томе се читаоци могу прилично обавестити из статистичке таблице коју прилажемо. Али има ствари које не можемо изложити статистички. Социјални живот иначе не можемо да укалупимо у математичке и сличне формуле. Тако на пр. дух школе, као и дух демократског осећања. Тај дух демократије осећа се на сваком кораку: у школи, у касарни, на улици, у биоскопу, позоришту — уопште свуда.

Организација школе дозвољава слободно развијање школског живота и то у главном под утицајем позваних школских фактора. Довољан број уређених школских зграда, обезбеђенији него у нас живот ученика, сигурнија наставничка служба, равноправност учитеља и учитељица и сл. — све то потпомаже да настава буде успешнија. Школа је додуше оптерећена прилично наставним програмом, али је оптерећена потребним, и васпитаници се упознају више са стварношћу. Учитељи се политички слободно опредељују, а и ученици могу да се интересују политиком. Зашто не, кад се о том сваки час слуша на улици, у кавани, код куће? Пријатељски однос између ђака и наставника, потпомагање стваралачке активности и оригиналности ученика за-

ступљен је у великој мери. Уопште школски живот је много веселији и „самоубиства због оцена“ врло су ретка — можда их и нема.

Погрешно би било, међутим, разумети, да та слобода и демократија ремете дух дисциплине. Напротив: и у касарни, и у школи, и у кавани, и у позоришту, и свуда уопште осећа се дух реда и дисциплине, и то не што се мора, него зато што се увиђа да тако треба да буде. Свака права слобода је спојена са одговорношћу. Што више слободе, тим више одговорности. Треба, дакле, избити из главе утопистичка и анархистичка схватања слободе. Ред и дисциплина олакшавају рад и напредак. Али тај ред не треба да буде насилно наметнут, него слободно усвојен личним убеђењем.*)

Да завршимо: Споменули смо чехословачку демократију, јер нисмо друкчије могли говорити о школским и просветним приликама у Чехословачкој. То је нераздвојно. (Идући пут покушаћемо да изложимо проблем демократског васпитања уопште). Али и ово што смо рекли доказује неоправданости схватања да је школа и просвета независна од политике. О томе нас уверавају, уосталом, чињенице што нам их пружа историја друштва, па дакле и историја школе. Функција школе заузима једно од најважнијих места у изградњи једне боље и праведније будућности човечанства. А ко хоће да исправно посматра ту функцију, мора да познаје у првом реду њену економску и друштвено-политичку условљеност. Јер, данас, кад се замера школи да не служи животу и напретку како и колико треба, питање је уколико одговорност за недостатке школе пада оправдано на саму школу. Школа је пре свега инструменат друштва, стога осуђивати школу а не друштво, значи осуђивати инструменат, а не онога који њиме рукује, значи увиђати последице а не узроке и најзад, значи борити се противу зла не отклањајући његове услове. Данашња криза школе (а ње има, наравно и у Чехословачкој само у много мањој мери) само је део опште кризе данашњег друштвеног система.

Праг.

К. Грубачић

„СОЦИЈАЛНО ПЛАНИРАЊЕ“ И ВАСПИТАЊЕ

У току прошле деценије видели смо како се сваке године све више множио број дела и расправа о социјалном планирању путем васпитања. Пре једанаест година узбунио је Килпетрик (Kilpatrick)¹⁾ учмале и до самодопадања успаване духове америчких васпитача

*) Према књизи: Dr. Jan Hořejší, Srovnání kulturní politiky národů oblasti slovenské, која је изашла прошле године у Прагу, а која иначе претставља велику културну тековину.

¹⁾ „Education for a Changing Civilization“ (Васпитање за цивилизацију која се мења), New York, Macmillan 1926. Страна 4 и 136.

тврђењем „да се наше доба мења и то — бар у извесном смислу — на такав начин како се пре тога није мењало ниједно друго доба. Те промене стављају нове захтеве на школу. И само наше васпитање мора много да се измени, ако жели да буде на висини нове ситуације. — Васпитање је стратегијски ослонац и творац боље цивилизације“.

Карактеристично је за целокупан амерички школски систем да се констатовање ових очигледних чињеница, чији значај беше већ давно признат у другим областима људске делатности, сматрало за новину, да се у њему гледало неко откриће и аларм за раднике на пољу васпитања. Одмах затим отишло се у другу крајност: тема „Васпитање за социјалну обнову“ постаде готово неки фетиш. То се огледало у низу понешто пренагљених покушаја да се стресе са себе ранија учмалост и да се одговори новим потребама. Та нова настојања и стремљења у васпитању добила су даљег потстицаја у чињеницама које су дошле као последица економске депресије и преко којих се није дало ћутке прећи. Разуме се, да је у знатној мери утицала и све бројнија литература о европским покушајима за планско васпитање, и то како преводи из те области, тако и размишљања америчких коментатора. Један од одбора Народног удружења за васпитање (National Education Association — Department of Superintendence) ставио је ову тему као главну идеју на дневни ред свога годишњег конгреса. Почела се тражити и ревизија наставних програма. У Уешингтону (Washington) састале су се у томе циљу две конференције школских радника са свију страна Сједињених Америчких Држава. Стручни часописи донели су на стотине чланака у којима се расправљало о планском васпитању, а интерес за планско васпитање продро је, на крају, и у планове предавања на бројним учитељским школама, само што се тај предмет тамо различито крштавао.

Биће добро да се на часак зауставимо у бујици овог наглог буђења и убрзаног развоја (а ово двоје је често тако карактеристично за америчко школство уопште!), па да покушамо критички оценити теорију и праксу новог покрета.

Социјално планирање у васпитању полази од три основне претпоставке, и то: 1) да постоје јасно схваћени васпитни циљеви који ће се ослањати о признате социјалне вредности; 2) да у методима, који се употребљавају да би се ти циљеви постигли, гледа у извесној мери јединство; и 3) да се васпитни процес води и управља у оној мери која је потребна да би се обезбедио коначан успех.

Васпитање у Сједињеним Америчким Државама развијало се више случајно него према неком унапред створеном плану. Теорија о изразитом индивидуализму, о локалној аутономији, о правима поједи-

них савезних држава према Федералној влади УСА — све то кочило је и спречавало да се развије јединствена филозофија народне просвете и да се створи хомоген васпитни систем. Предалеко би нас одвело, кад бисмо хтели да пратимо у историји УСА, како су та три елемента разорно дејствовала. И данас они су повод бројним смутњима и неједнакостима, као што често видимо скоро на свим подручјима државне администрације. Једна од наших филозофија васпитања тврди да је циљ целокупног васпитања развијање индивидуалне личности. Друга опет вели да је прави задатак васпитања у томе да младеж приправи за живот, да млађим генерацијама преда културно наслеђе и да их научи главним принципима и најважнијем сазнању. Трећа филозофија васпитања проглашава за коначан циљ васпитања да деца науче критички мислити, да умеју формулисати истините судове и да се увежбају у објективном оцењивању. Има неких појединаца који тврде да васпитање треба људима да пружи што шире културне основе, а има опет других који заступају гледиште да се опште културно васпитање треба да сведе на најмању меру, а да је главна мисија васпитања дати школовање скроз практичног карактера. Свака од тих филозофија васпитања има своје страсне присталице који већ унапред („a priori“) критикују сва противна или друкчија мишљења.

Кад већ не постоји јединство ни у тим општим погледима на задатак васпитања, какво чудо да нема јединствености ни у мишљењима о социјалним вредностима које треба да се стварају васпитањем, сем ако можда изузмемо неколике неодређене апстракције, кар: „јачање демократске форме владавине,“ „васпитање грађана, послушних закона,“ „спремање за честит живот у породици и у широј заједници“ и сл. Али чим се такве опште поставке стану опширније појмовно формулисати, одмах се примећују велике разлике у гледиштима.

А оно што важи за тешкоће при одређивању социјалних вредности, важи у истој мери и за методе који треба да се употребе при социјално планираном васпитању. Јер и у томе погледу америчко васпитање карактерисано је више разликом него јединством у методолошким поступцима. Васпитни методи врло су различити: с једне стране имамо строго формалну наставу, а с друге стране васпитни процес који полази од слободне активности. Учење напамет из уџбеника смењује се у неким школама са слободном дискусијом и честим екскурзијама на места која пружају могућности да се ђаци поуче. Чак шта више не постоји сагласност ни у погледу типа школе који би био најбоље прилагођен новим схватањима васпитних циљева. Док неки васпитни заводи још увек одржавају првобитни систем осмогодишње елементарне школе, допуњене са четири године више средње школе (high school) и даље четири године студија на високим школама, усвојиле су друге васпитне установе друкчије системе у којима се на најразличнији

начин комбинује дужина студија на појединим ступњевима (6—4—4, 6—6—4, 6—4—2, 7—3—2 итд.). Неки градови организовали су стручне школе, други опет средње школе чији наставни програми обухватају и практичну наставу из свију предмета.

Даље: кад се васпитачи сами не слажу у томе какав васпитни поступак да се одабере да би се постигао жељени циљ, онда сасвим сигурно можемо очекивати да ће још мање сагласности бити у томе какви методи да се употребе да би се постигле општекорисне социјалне вредности. Одлучан проповедник гаранција социјалног законодавства не наилази на одзив код оних који проповедају изразити индивидуализам. Присталице планског господарства бивају нападани од оних који верују у економски просперитет мањих територијалних целина (локална аутономија у економском погледу), браниоци аутономних права појединих федералних држава страсно ће напасти оне који препоручују централизам федералне владе. Старије генерације, имајући на уму своје сопствене интересе, а пре свега инвестирани капитал, настоје на све могуће начине да се одржи економски и уопште целокупан друштвени поредак који сада важи. Млађа генерација, лишена при „*statu quo*” свих изгледа и не плашећи се да ће што да изгуби, тражи — напротив — драстичне реформе које би јој обезбедиле бар привидну економску сигурност.

Трећи захтев социјалног планирања у васпитању (управљање васпитним процесом) доноси собом још већу пометњу у гледиштима и пракси. И у самој школи видимо велике разлике: неки тврде да васпитни процес треба искључиво да полази од одраслих, а деца да се морају пасивно да прилагоде. Наставне програме саставиће стручњаци, помоћу испита има да се утврди успех појединих ученика, а систем оцењивања обезбедиће практички досегљиво јединство у оцењивању резултата. Други су опет мишљења да васпитни процес мора бити сконцентрисан око детета, чија ранија искуства треба да одлуче о даљем васпитном поступку. Нису потребни никакви унапред тачно утврђени наставни програми, јер ће их активност детета, које тежи за самоизражавањем, диктовати сама. Зато је потребно поделити децу према особинама које код њих доминирају (кооперација, нагон за истицањем властите личности, способност расуђивања, нагон за имитирањем итд.). Прва струја жели да што више тога „стрпа” у дете, а друга, напротив, настојава да ради „противу утицаја” тј. да детету остави колико је могуће више прилике и могућности за његов унутрашњи развој.

Слична несагласност влада такође и у погледу управљања васпитним системом. У неким општинама има надзорна школска комисија, састављена од грађана, само номиналну функцију, док је целокупна контрола практички у рукама школских надзорника и наставника. У другим општинама опет та комисија стварно диктира све што треба да

се предузме, она бира учитеља и одређује наставни програм. А што важи за општине, важи у истој мери и за државе. У неким федералним државама школски реферат прописује и школама разшиље штампане планове лекција, бира уџбенике, и врше апсолутни надзор над испитима и издавањем диплома. У другим државама опет у званичним рукама је само номинална контрола, а праву „политику“ васпитног система диктирају локални чиниоци који у томе погледу имају апсолутно одрешене руке. Надлежни одсек федералне владе више је саветодавни орган. Он у ствари не контролише васпитање, ма да се ради на томе како би се организовао централизованости, па дакле и јединственији школски систем.²⁾

Даљи важан чинилац који проузрокује компликације је: контролisanje васпитног система од стране нарочитих интересних група. Патриотска удружења на пр. траже да у наставни програм уђе студиј „проглашења независности“ и излагање о „уставу“ и у томе имају успеха. Извесне приватне компаније које производе потребе од општег значаја (електране, плинаре и сл.) припремају материјал који с времена на време успевају да убаце у школске уџбенике и да га прокријумчаре у разна предавања. При томе имају у виду своје приватне економске интересе (пропаганда), конкуришући на тај начин сличним јавним предузећима.³⁾ Издавачка предузећа што издају уџбенике успела су до сада да са успехом одоле свим захтевима да се наставно градиво из појединих наставних предмета (друштвене науке, општа математика и сл.) згрне у кратке и једнообразне курсеве.

Изгледало би на први поглед да сваки од горе поменутих главних принципа демократске владавине спречава успешан развој васпитања и постизавања централизоване контроле васпитног процеса. Индивидуализам, који и сувише често није ништа друго него маска под којом се сакривају приватни интереси појединих привредних група, има још увек велики утицај. С друге стране присталице „американизма“, који особениости и привилегије мањих територијалних целина (општина или држава) жртвују интересима највеће јединице тј. целог народа, нападају на локални аутономизам и права појединих федералних држава.

²⁾ Као изузетке морамо овде поменути неке пољопривредне школе, наставу домаћинства у неким средњим школама и, на крају, околност да су у последње време из фонда федералне владе саграђене извесне школе у „аутономним“ државним областима. Неки се томе радују, а други се с истих разлога боје што је дошло до тако одлучног корака федералне владе: да помоћу финансијских потпора лиши поједине државе права да оне саме врше искључиву контролу над васпитним системом.

³⁾ Упореди: Hrome Davis, *Capitalism and its Culture* (Капитализам и његова култура) New York, Farrar & Rinehart, 1935.

Социјално планирање путем васпитања пружа нам знатан контраст, ако упоредимо америчке прилике са приликама европских народа, а нарочито Француске, Русије, Немачке и Италије.

У Француској се парола „братство, једнакост и слобода“ објашњавала можда још од времена велике револуције, али зацело од увођења Наполеоновог законика, више као право државе, него као права појединаца. У Француској држава је задржала контролу над целокупним васпитним системом и — уз мале уступке учињене локалним потребама и особеностима — одредила циљеве који треба да се постигну васпитањем, као и методе који треба у том циљу да се употребе. Француском детету школа пружа заокружену слику социјалног живота, у чијој се историји сливају у једно: навике, морал и љубав према домовини.⁴⁾

Совјети не само да су свесни циљева који треба да се постигну васпитањем, него имају изграђену и филозофију из које изводе специфичке социјалне вредности. „Тежимо за првобитним, уистину социјалистичким и пролетарским радом, изграђујемо нови систем народног образовања, стварамо нову школу која ће задовољити интересе радничке класе и одговорати интересима земље која изграђује социјализам... Школа, која за себе вели да стоји изван сваке политике, је лаж и притворство“.⁵⁾ Совјетски комесаријат за народно васпитање одлучује о свима принципијелним питањима и одређује методе васпитног поступка. У поратној Русији биле су укинуте све приватне школе. Тако свако поједино дете у Совјетској Русији, неко још од забавишта, друго почињући са основном школом, пролази кроз васпитни систем који је јасно и систематски испланиран тако да у дух учеников усади принципе, свест о потреби и вредности комунистичког државног поретка. Средње школе, технике и универзитети, као и мноштво различитих стручних школа — све је то прожето једном истом идеологијом и служи једноме циљу који је свима заједнички: изградњи и одржању новог друштвеног поретка. Очигледне трагове тог настојања налазимо, уосталом, и у свима осталим васпитним установама: читаоницама, музејима, библиотекама, штампи, филму и радиу.

У Италији на сличан начин стоје, како целокупан школски систем тако и све остале васпитне установе, у служби фашистичких идеала и веровања. Васпитање је прожето духом антидемократских принципа фашизма. „Политичка конзеквенција фашизма је учење да се морална слобода може постићи само унутрашњим учешћем у културном жи-

⁴⁾ Види: С. Е. Merriam, *The Making of Citizens* (О грађанском васпитању) — Chicago University Press, 1931, стр. 89.

⁵⁾ *The School in the U. S. S. R.* (Школа у Совјетској Русији) — V. O. K. S. 1933, стр. 38.

воту и традицијама народа, а не само формалним и механичким уче-
шћем у функционисању демократских установа".⁶⁾

Нове развојне смернице Немачке и бескомпромисно диктатор-
ство Хитлеровог режима сасвим су још свеже чињенице па их зато не
морамо анализирати до у танчине. Што се тиче васпитања рећи ћемо
макар само оволико: циљеви васпитања, социјалне вредности које
треба васпитањем да се створе, као и методи који треба да послуже
у том циљу детерминисани су премисама нацизма. Немачки дикта-
торски режим све то тако темељито контролише, да су не само уџбе-
ници, него и стари и заслужни немачки универзитети данас постали
пре расадници немачког фашизма, него што су истински храмови про-
свете. Па и не може бити другачије кад су људи застрашени прет-
њама са концентрацијским логорима и запленом имања!

Ове разлике, према ономе како се манифестују у васпитној пра-
кси, не могу да се назову само варијантама једног истог васпитања.
Оне имају своје порекло у сасвим различитим филозофским принци-
пима. Ако већ имају нешто заједничког, онда је то претпоставка о
тоталној држави, према којој сви индивидуални интереси морају да
се негирају с обзиром на добро „државе“. Циљеве одређују државни
функционери којима је дат знатан ауторитет, и ти су циљеви обавезни
за све. У васпитању гледа се заправо само инструменат државе. Уз
овакву филозофију не само да је могуће васпитање за социјално пла-
нирање, већ је оно управо неопходно. Напротив: демократија, како
се схвата и објашњава у Сједињеним Америчким Државама, полази
од претпоставке да „је најбоља она влада која што је могуће најмање
влада“. Индивидуална слобода, слобода изражавања, делања и удру-
живања јесу основни демократски принципи. Иако држава издржава
школе, ипак се с правом све више и више истиче да је функција
школе развити код ученика независно индивидуално расуђивање те
критичко и просвећено оцењивање, а не да се њена улога исцрпи
сасвим у „пелцовању доктринама“. Та демократска филозофија ис-
кључује могућност социјалног планирања путем васпитања у оном
смислу како то схватају диктатуре. Она изискује сасвим друкчије ре-
шење читавог проблема, ако се жели да социјално планирање значи
истински прогрес не само у васпитању, него и за друштво као целину.
Треба ли настојања водећих америчких педагога Бада (Bode), Пеина
(Payne), Јуда (Judd) и Килпетрика (Kilpatrick) и бројних других да до-
веду до циља и ако њихов идеализам треба да прими облике ствар-
ности, онда ће то зацело бити могуће само у оном случају, ако наше
васпитање буде подвргнуто одлучним реформама.

⁶⁾ Н. W. Schneider, Making Fascists (Фашистичко васпитање). Chikago University Press, 1932, стр. 87.

Рекли смо да се у Сједињеним Америчким Државама васпитање схвата у првome реду у појмовима индивидуалног развоја. Да је то тако није сигурно на последњем месту разлог, што су у целокупном ранијем школском систему апсолутну превласт имала гледишта која су наглашавала процес индивидуалног учења и индивидуалног придобијања знања и вештина. Истина да је у томе погледу дошло већ до неких корисних измена, али ће се још много и много морати да уради да би се задовољили захтеви за васпитањем прилагођеном социјалним вредностима, који из дана у дан све више расту.

Раније је васпитни процес био нешто што је било сасма одељено од осталих интереса и активности у животу деце и одраслих. Како Пеин (Paune) врло успело упозорава у једном свом уводном чланку „школа је и сувише дуго остала удаљена од друштва којем је требала да служи. Ако она жели да савесно испуни свој задатак и да оствари све своје могућности, она мора увек све то више да своје наставне програме и читаву своју делатност прилагођава потребама друштва које су променљиве и мењају се, мора интензивно и доследно да координира делатност свију васпитних установа“.⁷⁾

Трећа реформа, до које такође мора доћи, састоји се у томе да се дете (млад човек уопште) упозна са чињеницама нашег савременог социјалног, економског и политичког живота. Наставно градиво бавило се одвише често само идеологијама, место чињеницама стварности. Школа истиче равноправност, али не говори при томе ни речи о огромним разликама у поступању са мањинским групама.⁸⁾ Она излаже господарске и остале апстрактне принципе, али ћутке обилази горуће проблеме штрајкова, незапослености и рђаве дистрибуције (расподеле) добара. Она учи о идеалима демократије, али не даје никакве поуке о политичкој позадини партијских махинација, интересних котерија и клика итд.

До сада било је у УСА предузето неколико бојажљивих покушаја на пољу нешто шире схваћеног социјалног планирања. План за господарску обнову (тзв. NRA), борба противу поплава, „покретног песка“ и других елементарних непогода, акције од општег значаја а у циљу давања прилике за рад незапосленима — све су то, бесумње, важни кораци у жељеноме правцу. Дакако да ће тек будућност моћи рећи да ли су то само појаве-пратиље економске депресије, или су то симптоми принципијелног преокрета ка већој централизацији и одговорности у планирању општег јавног добра. Најновија одлука Највишег федералног суда, која вели да је велик део тог програма за

⁷⁾ Journal of Educational Sociology (Часопис за социологију васпитања), год. IX (1936), стр. 321.

⁸⁾ На пр. Црнци у У. С. А. Прев.

оздрављење општих прилика у својој основи противан уставу, јасно нам доказује да од федералног правосуђа можемо у том погледу очекивати врло мало схватања за чињенице и потребе садашњице.

Успркос хетерогене природе америчког васпитања, успркос знатним пометњама у схватању коначних циљева и метода васпитног процеса и успркос привидном неуспеху социјалног планирања у широким сразмерама целог народа, ипак можемо рећи да се постигао извесан напредак. Све су то, разуме се, тек почеци. Највећи део посла тек нас чека. Једно је извесно: да нова мерила, која васпитање схватају више у појмовима социјалног оцењивања вредности него оцењивања индивидуалног и која школу учлањују и у мимо школски живот, полазе од друштва као основице на којој долази до сарадње свију установа што се старају о општем добру, да она уче више у појмовима функције него у појмовима саме идеологије, и да школа постепено преузима потпуну одговорност за социјално планирање путем наставе. А извесна је и једна друга ствар: да је тај метод постепеног постизавања резултата много спорији, тежи па и неизвеснији него убрзани методи тоталистичких диктаторских држава. Али ништа није тако извесно као то да је то једини метод помоћу кога се могу одржати и развијати основни принципи демократског друштва.

Написао Френсис Браун (Francis J. Brown), професор педагогике на „New York University“. Са чешког превео из часописа „Sociologická revue“ (Брно) дозволом редакције: Ферд. Ј. Маслић (Праг)

ПРОБЛЕМИ И ПРАВЦИ ЕТИКЕ

Свеколико човеково испитивање тежи у првом реду за тим да испита оно што је стварно, што постоји. Оно, према томе, хоће да утврди, да опише и да објасни чињенице стварности.

Међутим, тиме се, дабогме, задовољавамо само тада, када не можемо да мењамо те чињенице, као што је то, на пример, случај код природних закона. Када, дакле морамо узети те чињенице онакве какве су оне уистини, у самој стварности.

А тамо пак где односи околнога света зависе и од наше воље, где, дакле, наш утицај може да буде од пресуднога значаја, тамо се, дабогме, не задовољавамо само тиме да сазнамо постојеће односе. Тамо се питамо, како можемо учинити најбољу употребу од нашега утицања на тај околни свет људи и ствари, на ту околину, каква, наиме, треба да буде та околина, да би најбоље одговорила извесним циљевима, и како треба да се односимо према тој околини.

Свака наука тежи, према томе, да нам покаже било оно што јесте, било пак оно што треба да буде.

Отуда, дакле, можемо разликовати дескриптивне и нормативне науке. Прве, дескриптивне науке, описују оно што јесте, утврђују законе саме стварности. Док друге, нормативне науке, постављају норме и принципе, како се треба односити према стварности и животу.

Оба два та за човеково мишљење карактеристична правца показују се и у најобухватнијем мисаоном светском посматрању, у филозофији. И ту они условљавају супротност између теоријске филозофије, која се бави проблемима бића и стварности, и практичне филозофије, која се бави проблемима дужности, проблемима онога што треба да буде.

Најважнији део те практичне филозофије јесте морална филозофија, која се зове и етиком или науком о моралу.

Она хоће да утврди, како треба да буде човеково осећање, воља и поступање, нарочито пак каква треба да буде човекова воља, да би се било добрим. Она је наука о добру и злу, о добрим и рђавим радњама и поступцима човековим.

Она хоће свеколико човеково поступање да оцени морално и да тиме утиче на човека, да га упућује у одређене правце и стремљења. И због тога је она можда за људе најважнија и најзначајнија од свих наука.

*

* * *

За свакога, чак и за онога који можда етику, због недовољнога познавања, сматра за излишну, за свакога таквога су, дакле, схватања што их он има о добром и злу (рђавом), од пресуднога утицаја на свеколике његове радње и послупке. Морална схватања спадају у најважније моторне (покретне) силе човековог рада и поступања.

Огромна већина људи прима, збиља, та морална схватања без критике, не размишљајући дубоко о томе, прима их просто онако како их налази код већине других људи, и пита само у сумњивим и тешким случајевима паметније и искусније за савет и поуку. Ако се, међутим, помисли на велики значај тих схватања за човеков живот, онда неће ниједном човеку изгледати то посве излишним задатком већ, напротив, неопходно потребним, да та схватања озбиљно и дубоко испита у њиховој разумности и оправданости.

И управо то хоће етика.

Два најтежа питања намећу се у првом реду етици при том испитивању. Да ли смо ми уопште у праву да правимо разлику између добрих и рђавих радњи и поступака? Или, нема ли, можда, сваки човек права да ради тако како хоће, ако он само има моћи за то?

Када ми једну радњу означујемо као злу (рђаву), онда тиме исказујемо свој суд, своје мишљење, да ниједан човек не би требало

да чини такву радњу. С којим правом, међутим, ми захтевамо тако што од једнога човека?

Ако би неко имао интереса за тим да чини једну такву радњу, зар не би било бесмислено од њега да се одрече једне такве радње само зато, што ми тврдимо да је не треба да чини? Очеvidно је, дакле, да се ту не сме остати при самом тврђењу. Морамо, дакле, доказати: зашто правимо разлику између доброга и рђавога?

Друго питање, које ниуколико није мање тешко од првога, јесте питање, како и чиме хоћемо да сазнамо: шта је добро, а што пак зло (рђаво)?

Дабогме да се ту не смемо ослонити на схватања што су о томе до сада била распрострањена, макар како да су она кадра да нас упуте на правилан пут. Јер баш та схватања хоћемо овде да испитамо у њиховој оправданости и разумности.

Та два питања, наиме питање о оправданости и питање о критериуму (мерилу) разликовања између доброга и рђавога, можемо сматрати као најважније проблеме етике. И пошто се на њих, као и на готово сва друга тешка научна питања, може одговорити на врло различите начине, а махом се и одговара тако, то, дакле та питања стварају полазну тачку за читав низ различитих праваца и система етике.

*

* *

Религиозна етика изводи како оправданост, тако и критериум етичкога разликовања из саме божанске воље. Оно што хоће бог јесте по том схватању добро (морално). А оно што пак бог неће — јесте рђаво (неморално).

И пошто је, дакле, доброта божанска воља, дужни смо то да чинимо, јер би иначе устали противу онога који нас је створио и који нас чува и одржава. У тој етици била би, дакле, једна радња, која је сада рђава, — добра радња, када би то било само могућно да би бог хтео супротно ономе што он сада хоће.

Једна таква етика, код које морално разликовање не зависи толико од унутрашњег својства саме радње, као такве, већ више или искључиво од будикаквога ауторитета (у овом случају од божанске воље), назива се и ауторитативном, или и хетерономном етиком. Она се тако назива за разлику од аутономних етичких система, у којима се при разликовању једино пита и води обзира и рачуна о својству саме радње што се жели извршити, тако, на пример, када се такве радње означе као добре, које користе што већем броју људи.

Са религиозном етиком јесте врло сродна метафизичка етика. Она супротставља у највише случајева, потпуно слично као и религија, пролазном и земаљском свету што нас окружава — један виши, прави и вечито живи духовни или за нас недокучљиви свет и изводи

затим своје моралне принципе из схватања што их има о том правом свету. За ово се везује често мисао да човек има да служи некој вишој одредби која се остварује у оном правом, истинском свету.

Међутим, етика која нашем природном мишљењу понајвише одговара, те је отуда за нас од највећег значаја — јесте емпиријска етика. Та етика се исто тако може, у супротности према горе споменутим системима етика са натприродним основицама, означити и као природна етика.

Природна етика не ступа увек у оштру и непремостиву супротност према религиозној или метафизичкој етици. Шта више, она покаткад хоће да се сматра само као у неку руку њена допуна. Али се она разликује од религиозне и метафизичке етике битно тиме, што се она ради заснивања и постављања моралних принципа не служи никаквим тврђењима која иду изнад граница искуства.

Природна етика полази, напротив, од разумнога посматрања стварнога живота, од стварних односа самих људи међу собом и према природи око њих, и тежи да нађе разумни смисао и природни циљ тога живота. За њу су, затим, свеколике човекове особине и радње, што одговарају том циљу и што га лако могу постићи, — добре, док све оно што се може супротставити том циљу, што омета и спречава постигнуће тога циља, важи њој просто на просто као нешто рђаво, као зло.

*

* *

Два пута стоје тој природној етици на располагању да би оправдала етичко разликовање.

Она може да укаже на користи, што их једно такво разликовање доноси људима, може се позивати на целисходност етичких принципа, може, дакле, свој етички систем истицати као резултат (производ) разумних рефлексија (размишљања). И на тај начин она постаје разумним, или рационалним моралом.

Али се она може исто тако позивати и на општа људска осећања и инстинкте, што су узети из природе, урођени или природним путем стечени, који воде до моралне вредности, те на тај начин може ту вредност заснивати на људској природи. И тада се она зове осећајним моралом или и емоционалном етиком.

Природној етици, притом, увек важи као принцип разликовања између доброга и рђавога — критериум (мера) колико једна радња, као таква, одговара природном циљу човековога живота. Само се, дабогме, јако разликују схватања о томе: у чему се, наиме, има да тражи овај циљ човековога живота, за чим треба да се тежи као за највишим достигнућим циљем.

Евдемонизам види циљ човековога живота у постигнућу што већега блаженства. Егоизам сматра да је само захтев за властитим добром достојан и вредан тежње, у супротности према алтруизму, коме захтев за срећом других људи лебди као највиши циљ човековога живота.

Хедонизам пак тражи највишу срећу у угодности, у задовољству. Он је или материјалистички или идеалистички, према томе, да ли даје превагу (преимућство) телесном, чулном или вишем духовном задовољству и уживању, и да ли пак у њему претеже алтруизам или егоизам.

Етика је, најзад еволуционистичка, када поставља као свој циљ виши развитак човеков, целога човечанства, усавршавање човеково, индивидуалистичка, када она срећу појединачне личности више цени неголи срећу масе, социална, када она добро појединца подређује добру целине.

Готово сви ти системи су више или мање утилитаристички. Јер сви они оцењују свеколику човекову вољу и свеколике његове радње по њиховој корисности или штетности.

За конзеквентни утилитаризам јесте морално добро оно што доноси највећем могућем броју људи највећу могућу корист. Овде се, дакле, поклапа морално оцењивање готово сасвим са практичним оцењивањем целисходности. Насупрот томе искуључују понеки етички системи — то гледиште најоштрије заступа Кант — свако заснивање морала указивањем на његову корисност.

Ако је, дакле, етика на тај начин утврдила, да је оправдано разликовање између добрих и рђавих радњи, и ако је, затим, нашла принципе што јој омогућавају да покаже које се радње могу назвати добрима, а које пак рђавим, онда јој се намеће ипак једна нова тешкоћа чим она те принципе хоће да примени на практичан живот људи. Етика хоће на основици моралнога разликовања да оцени вољу, радњу и поступке људи и да означи оне као више који хоће добро.

*

* *

Етика, према томе, захтева да сви људи треба да теже добром, треба да желе добро. Међутим, један такав захтев има и може имати само тада свога смисла, када сваки човек може сам да одлучи, како ће он хтети, када је, дакле, његова воља слободна. А то ће рећи, када он није нагнан да управо хоће оно, што он стварно хоће, када би он исто тако могао хтети и нешто друго, чак супротно томе.

О томе, да ли постоји једна таква слободна воља човекова, каква је етици потребна ради заснивања моралне одговорности, о томе постоје различита схватања у филозофији.

Једни, такозвани индетерминисти, кажу и тврде, да је човекова воља слободна, апстрахујући, дабогме, изузетне случајеве као што су, на пример, лудило итд. Она је, дакле, потпуно слободна од сваке унутрашње и спољне принуде, те се човек може на тај начин у сваком појединачном случају исто тако склонити и приволети једном или другом, супротном решењу.

Човек, дакле, има потпуно слободан избор да хоће и ради добро или рђаво, те је због тога и одговоран за начин своје воље и својих поступака.

По схватању детерминиста, напротив, човекова воља је сасвим неслободна и потчињена тако исто непроменљивим природним законима баш као и будикакав телесни процес. Онако исто као што у спољној природи мора под истим приликама и условима увек исто наступити, тако исто би морали и људи у сваком појединачном случају увек тако хтети и не би могли никако друкчије хтети него што они у том случају управо стварно хоће.

И како се тај детерминизам врло тешко може оборити, који, међутим, свакој етици, уништењем одговорности човекове за његову вољу, задаје готово несавладљиве тешкоће, то, дабогме, није недостајало покушаја да се посредује између детерминизма и њему тако супротнога индетерминизма.

Тако се, на пример, од многих мислилаца истиче, како је воља, као и свеколико догађање, свакако потчињена законитости, како ми дакле, под потпуно истим приликама хоћемо увек исто, али како смо ми ипак потпуно свесни тога да можемо нашом вољом управљати и утицати, тако да се за ту своју вољу можемо с правом учинити етички одговорним.

*

* * *

И уколико се етика бави таквим проблемима, што смо их свде истакли, назива се она теоријском етиком или науком о етичким принципима, у супротности према примењеној или практичној етици. Ова последња, примењена или практична етика, није ништа друго до примена етичких општих принципа на нарочите односе и чињенице стварнога живота.

Први део примењене етике, наука о врлинама и дужностима, тражи да пропише правилне мере држања, да постави моралне принципе за радње и поступке, које су од значаја за саму индивидуу, служе, на пример, човековом самоодржању и развоју, као и за односе у ужем и ширем кругу околине, на пример у породици, у нацији, у држави, у читавом човечанству.

Она, притом, може да заступа схватање да је у свима временима и код свих људи важило оно исто за добро и рђаво, што важи и данас

код нас за добро и рђаво. И то чак и онда, када људи нису увек умели да то правилно схвате као добро и рђаво. И тиме она уздиже захтев да буде апсолутна етика.

Релативна етика пак тврди, да оно што је једном сматрано за добро да то сада може важити за рђаво, да, шта више, за једно исто време може код једнога народа бити добро оно што је код другога народа рђаво, и обратно. Та етика се, дабогме, мора задовољити тиме да не буде правилна за сва времена и све људе, већ само за једно одређено време и одређене људе.

У најстрожем смислу речи религиозна етика јесте апсолутна етика. Она је апсолутна етика просто због тога, јер се ту етичка вредност заснива на божјој вољи, те је на тај начин сасвим независна од променљивих схватања појединих људи.

Ако, дакле, наука о врлинама и дужностима оцењује наше радње и нашу вољу, онда наука о добрима оцењује циљ наше воље и успех наших радњи. А то ће рећи све оно што нам живот, као такав, може пружити.

Дабогме да је најзначајније у тој науци о добрима вредност која се додељује целокупном животу, животу уопште. Наиме, давање и признавање вредности које се у свима временима кретало између две велике супротности, између оптимизма и песимизма.

*

* *

Под оптимизмом подразумева се уопште склоност да се при будикаквом расуђивању и оцењивању, при давању и признању вредности нечему, сматра добро пре и радије за истинито, док се под песимизмом сматра обрнуто. Према томе на шта се расуђивање и оцењивање односи, могу се разликовати различите врсте оптимизма и песимизма.

Може се, на пример, мислити о основном карактеру људске природе и расуђивати и процењивати, да ли је та природа у свом бићу добра или рђава, да ли ту претежу рђави људски инстинкти и особине, или пак добри. Обично се ту мисли на процењивање мере среће и несреће, задовољства и бола у свету и животу.

Притом оптимизам утврђује знатну претежност задовољства над болом. Оптимизам гледа у болу само тамну сенку, само позадину, која је нужна да се од тога може задовољство утолико јаче и успешније да уздигне и истакне у пуном изразу.

Песимист, напротив, види у свету и животу само долину јада и плача, пуну беде и невоље. За песимисту је задовољство само недостајање, само отсуство бола и патње, а не нешто што носи самосталну вредност у себи, нешто што претставља вредност за себе, нешто што као такво садржи вредност.

Међутим, оптимизам афирмира (потврђује) сам живот као такав. А то ће рећи, он тврди како је живот сам по себи достојан и вредан да се проживљује, док песимизам негира (пориче) живот, одриче сваку вредност животу, сматра да је одрицање живота боље и вредније неголи сам живот.

Отуда је, дакле, песимизам нарочито у својим екстремним (крајњим) формама, једно изрично болесно и нездраво схватање живота. Док оптимизам опет лако може пасти у екстрем (крајност) једнога наивнога и претераног слављења, величања и обожавања живота, слепога за сваку беду и невољу у животу и свету.

Најзад, може се, да би се од многих могућности само још једна битнија истакла, етичко расуђивање и оцењивање односити на развитак и будућност нашега људскога рода. Тиме је у исти мах дата и могућност, да један исти мислилац заступа и оптимистичка и песимистичка схватања. Тако, на пример, спаја филозоф Фридрих Ниче са песимистичким оцењивањем садашњости сањалачки оптимизам будућности.

Већ сви ови до сада споменути и истакнути етички правци показују нам до очигледности јасно сву многостраност етичких схватања и система. Једна макар само приближна слика те многостраности може се, дабогме, добити само из излагања историјскога развитка етичких схватања света, из сликања променљивости етичких вредности у току времена.

Д-р Виктор Штерн

Превео са немачког Ж. Цветковић

ЗМАЈ ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ

Песник. Народни бард. Дечји пријатељ. Педагог.

1. Једна успомена

О Видову дану 1899 г. прослављена је Змајева 50-годишњица књижевног, управо песничког, рада у Загребу. А од тада је он живео још пуних пет година и дао још доста песама и до смрти уређивао свој „Невен“.

Па не само то. Учествовао је до задњег часа и као члан у патриотским друштвима: „Великој Србији“ и „Друштву светог Саве“, а биће и још у неким.

И поред тога, што није остављао свој књижевни рад, дотле врло обилат, вршио је и своју лекарску праксу, којом се бавио и која му је била један од извора за живот и ако му је држава српска одредила била доживотну помоћ од 4.000 динара годишње.

Неколико година пред смрт живео је стално у Београду.

Имао сам прилике бити с њиме у седницама Друштва Велике Србије у Београду. Он је ту био члан Главног одбора, а пок. архимандрит Нићифор Дучић био је друштву претседник. Ја сам био секретар. Седнице су држане у једној соби хотел „Империјала“, где је био и друштвени стан, на првом спрату. Змај је долазио редовно на седнице, био увек тих, миран и одмерен. У хотелу Босни на Сави, на малој пијаци, имали смо и годишњу скупштину, добро посећену, у јесен 1892 г., на којој сам водио записник рада и средио и штампвао опширнији извештај о њој.

Било је то 1899 г. па све до 1892 када сам ја, премештен из Београда, престао бити друштвени секретар. Друштво је радило и даље и Змај му је остао члан све до краја свога живота.

У 1891 г. одлазио сам и Змајевој кући. Становао је близу данашње основне школе на дунавском крају, одмах у улици испод Душанове. Једном око 9 сати пре подне, затекао сам га још у кревету и око њега пуно књига и часописа. Ишао сам му и због растурања „Невена“ по београдским основним школама, а водио је и преговоре са нашим Учитељским удружењем за откуп „Невена“, али се до погодбе није дошло. Змај је лешкарио и читао. Примао ме је лепо и био врло разговоран. Крај њега је стајао нов комад „Žumberaških elegija“ од Храниловића, које му је писац са лепом посветом упутио и које је Змај читао.

У 1892 г. Змаја сам позивао неколико пута кући због болести мога сина. Становао сам на горњем спрату каване „Црни Орао“, која и сад постоји у Душановој улици спрам купатила. Дете моје од две године беше се тешко разболело од запаљења мозга. Змај је био тада и општински лекар за Дунавски крај, а осим њега, у том крају мало је и било лекара, можда свега један или два.

Змај ми је долазио три пута, дуго је седео крај мога детета са једним скрушеним ставом и саучешћем, јер је видео и наш бол а можда и своју немоћ да помогне. Седео је дуго, што ме је изненадило. Опазио сам колико и он осећа бол за дететом, које је већ било у агонији а потом и преминуло. Змај је обично ћутао, држећи руку на детету и преживљујући један мучан моменат у тешкој болесничковој кризи. Тада сам видео правога Змаја, песника и пријатеља дечјег у сећању на његове болове за својом изгубљеном децом. При поласку ми је давао рецепте. Имао сам их више и чувао као реликвију, али су ми за време рата пропали.

Змаја сам још виђао и на политичким зборовима. Био је већ стар, имао брз ход, увек ћутљив и замишљен, скроман и простије одевен. Важио је као члан тадање Радикалне странке и чини ми се био чак и у једноме њеном кварталном одбору (Дорћол или Теразије).

У оно време, док се бавио у Београду и као лекар и уредник „Невена“ и већ признат песник свуда и свагда је приман с поштовањем, које му је припадало као великом човеку. О тим његовим, већ и последњим данима, у Београду могло би се прибавити пуно података, нарочито од људи и установа, с којима је долазио у додир.

2. Живот

Змај је рођен у Новом Саду 24 новембра 1833 г. Отац му Павле Јовановић био је племићског рода и градоначелник новосадски, а мати му је из породице Гаванских из Србобрана.

Кад је Змају било 7 година, свратио је његовој кући Сима Сарајлија. Змај је спавао. Сима га пољуби у чело рекав: „Да Бог да песник био“. То се и испунило.

У детињству су на њега много утицали његова рођака тетка Мика, која му је много старинских јуначких песама певала и прича причала и Гаврило Ползовић, који му је омилио народне песме.

Основну је школу свршио у Новом Саду, ту почео и гимназију, наставио у Халашу и довршио у Пожуну. Правне и државне науке свршио је у Пешти, Прагу и Бечу.

Потом се вратио кући, где је 1861 г. изабран за подбележника у Новом Саду, где није остао ни годину дана. Почео је рад на књижевности. Био је сарадник шаљивог листа „Комарца“. Покренуо је нов књижевни лист „Јавор“, у коме је и почео свој књижевни рад.

Исте 1861 г. ожени се Ружом Личаниновом Новосаткињом. Та је женидба дала „Ђулиће“ и „Ђулиће увеоке“ најлепше лирске песме Змајеве.

1862 г. обустави „Јавор“. 1863 г. Матица Српска избере га за надзорника питомцима у Текелијином заводу у Пешти. Ту се уписао и првих 6 година учио медицину, докторира и постане лекар. Уз то је радио на књижевности и био средиште тамошње српске омладине и претседник њеног друштва „Преоднице“.

Од 1870 г. кад је отишао из Пеште, вршио је лекарску праксу у Новом Саду, Панчеву, Карловцима, Футогу, Каменици, Београду и Бечу. Био је мало и драматург у народном позоришту у Београду.

1872 г. умре му његова непрежаљена жена Ружа, а затим убрзо и јединица му Смиљка. Бол за њима испевао је Змајеве „Ђулиће увеоке“ и ненадмашне дечје песме. Оставши без своје деце посветио је читав свој живот и рад српској деци. У то име је покренуо и чувени дечји лист „Невен“ 1880 г. у Бечу и издавао га скоро до смрти са разним прекидима.

Од тада се бавио лекарством и књижевношћу. Уређивао је и више сатиричних и књижевних листова. Живео је у Новом Саду, Бечу, Панчеву и Београду.

Преминуо је 3 јуна 1904 год. у Сремској Каменици, где је и сахрањен.

У јесен 1933 г. прилозима српске деце подигнут му је и лепо смишљен, на гробу, споменик, који представља Змаја, како грли и води дете за руку, упућујући га на прави пут живота и рада.

3. Рад

Змај је почео свој књижевни рад песмом „Пролетно јутро“ 1849 г. написаном у оштампаном у „Српском Летопису“ књизи 86 за 1852 годину.

Од тога доба јавља се чешће у „Летопису“, у забавном листу „Седмици“ и хрватском „Невену“. То су му само песме и то лирске.

Прва засебна књига, с којом је Змај 1857 г. изишла пред српску публику, био је „Толдија“ еп у 12 песама од Јована Арањи славног маџарског песника. Овај је спев тако лепо преведен на српски, да изгледа као да је оригинал а не превод, јер не дише маџарским духом, но духом нашега народа.

У то доба почиње у часопису „Месечару“ свој хумористички рад. Ту му је изашла и добро позната пародија Суботићеве песме под називом „Чемер-дека Пелен-бака“.

Друго самостално Змајево дело био је такође лепи превод или препев спева „Витез Јован“ од Петефија.

А 1861 г. издао је „Источни бисер“ збирку песама источних песника, персиских и турских, у одличном препеву с немачког, већином по Боденштету.

1863 г. превео је и издао Лермонтовљевог „Демона“, савршенство од превода или препева.

Збирку својих искрених и топлих лирских песама „Ђулиће“ пустио је у свет 1864 г. као први оригинални свој рад.

А 1870 г. објави и спев „Толдијину старост“ у 6 песама од Јована Арањи.

Змајеве оригиналне песме, у главном лирске, изашле су тек 1871 г. у збирци под насловом „Све дојакошње песме Змај Јована Јовановића I. Оригиналне“.

Нарочито од 1861 г. развио је он жив књижевни рад. Часописи: Летопис, Седмица, Невен, Даница, Јавор, Комарац, Змај, пуни су у то доба Змајевих песама, које нарочито наш млађи нараштај у сласт чита.

Тада је кратко време уређивао шаљиви лист „Комарац“ а 1862 сам покрене књижевни лист „Јавор“ да с преласком у Пешту 1864 г.

почне издавати и уређивати хумористични лист „Змај“, који се толико читао, и био толико омилио у народу, да су и песника прозвали по њему — Змај. Он је вршио једну благородну улогу посматрача свих рђавих појава у тадањем српском друштву, које је умео неумољиво напасти и жигосати, исмејати и ишибати а мале и велике, који иду кривим путевима и који својим радом шкоде народу и сметају здравој народној мисли.

Тако је Змај постао наш најбољи лирски песник и наш, можда, први хумориста у Срба.

1865 г. издао је шаљиви календар „Преклапало“ а 1866 г. је написао своју једину шаљиву игру „Шаран“, штампан 1872 г.

1871 г. штампао је „Песме Мирза Схафије“ (персиског песника) у одличном преводу с немачког, од Боденштета.

1873 г. уређивао је у Панчеву шаљиви лист „Жижу“.

1874 г. октобра 20 прослављена му је 25-годишњица књижевног рада свечано са одушевљеним одзивима, честиткама и поклонима из свију крајева Српскога народа. Кнез Црне Горе Никола одликовао га је тада ласкавим поздравом и витешким орденом Кнеза Данила.

1876 г. издао је шаљиви календар „Жижан“.

1878 г. препевао је Арањеву „Отму Мурањ града“ спев у четири песме.

О рату 1877 г. па до престанка његова у фебруару 1878 год. издавао је у Новоме Саду „Илустровану Ратну хронику“ дневник ратних догађаја на руском и српском бојишту.

1878 год. је покренуо нов сатирични лист „Стармали“, који је дуго излазио.

1880 год. изда превод спева Алфреда Тенисона „Енох Ардем“.

У „Седмици“ и другим листовима штампао је више приповедака, од којих му је најлепша „Видосава Бранковићева“.

Превео је осим већ до сада поменутих крупнијих спева и масу мањих песама, махом одабраних од бољих страних песника.

Превео је, прерадио или написао у прози више хигијенских чланака и награђену од Матице Српске „Кујнску хемију“. Покренуо је 1875 г. у календару „Орлу“ питање о спаљивању мртваца.

Крајем 80-тих година предао се писању песама за децу у листу „Радовану“ и другим Чика-Стевиним књижицама за децу.

Из велике љубави према деци и жељи да српскоме народу спрема писмен и просвећен подмладак отпочне 1 јула 1880 г. уређивати и издавати најбољи дечји лист у Срба, „Невен“, који је с извесним прекидима издавао дуги низ година скоро до краја свога живота, у разним местима свога становања. У „Невену“ се потпуно посветио

српској деци са највећом топлином и искреношћу тако, да му је и „Невен“ читава лирска песма о деци и за децу.

Све скупљене Змајеве песме изашле су први пут 1882 г. у Новоме Саду у великој књизи под именом „Певанија Змај-Јована Јовановића“. Њу је издао нарочити Одбор, а средио је Антоније Хаџић, пријатељ песников, који је у уводу књиге написао и животопис песников, из кога смо доведе и узели ове податке о његову животу и хронолошком издавању његових дела.¹⁾ Уз њу има и једно мање издање на обичном формату.

1895 Српска књижевна задруга у свом редовном колу издала је и „Другу певанију Змаја Јована Јовановића“ књигу I а 1896 и књигу II које је обе приредио и предговор написао проф. Милутин К. Драгутиновић. У њима су дотле нештампане или после прве велике „Певаније“ писане песме.

Змај је издао и књижице за децу „Предневенче“ и „Међневенче“.

Налазећи у других народа добрих ствари за наше нејаке читаоце превео је и издао доцније још две крупне ствари, а то су „Човекова трагедија“ у стиховима од Имбра Мадача, превод с маџарског и „Ифигенија“ трагедија од Гетеа, у стиховима, превод са немачког као и бајку од Кармен Силве „Мајстор Маноле“.

Змај је умео врло вешто имитовати наше народне песме и богатити јој њену лексичну страну новим складним изразима. У томе правцу дао је 1895 г. у Београду књигу песама „Снохватице“, коју је наградила Матица Српска. Он је обећао издавати и даље ове песме по свескама, јер му је ова прва књига 1 и 2 свеска, и у поговору вели да је спремио за штампу и 3 и 4 свеску и она је изашла у једној свесци, те две књиге више их није изашло.

Дао је и књигу песама под именом „Девесиље“ и успелу сатиру „Грађа за буквар“.

Ето колико је плодан и снажан цео рад Змајев, кад се још узму у обзир и разноврсни чланци његови и прилози у разним шаљивим, књижевним, стручним и дечјим листовима и нарочито силна грађа, коју је дао кроз 20 и више година у своме „Невену“.

Најпотпуније и најбоље приређено издање свих књижевних дела Змајевих почело је излазити у необично лепој техничкој изради 1933 и 1934 године (9 књига) да се заврши у 16 књига 1935 године.

Редакцију тих потпуно „Сабраних дела Змаја Јована Јовановића“ врши професор Јаша Продановић а издаје књижара Геца Кон А. Д. у Београду.

Исто тако и књижевно издавачко предузеће „Народно дело“ издало је 1934 и 1935 сва Змајева дела, мислим, у редакцији М. Шивића.

¹⁾ Певанија Змај Јов. Јовановића, Н. Сад 1882.

Змај је сам издао три „Међневенчета“ и 1 „Предневенче“ за децу, 2 књиге „Снохватица“, II део „Толдијине љубави“ (извод у прози) у Матици Српској. „Ифигенију у Тавриди“ из Летописа је одштампао књ. Цвијановић с коментаром проф. Меденице. — „Човекова трагедија“ је изашла и ћирилицом и латиницом. — „Мастор Манола“ је штампан један чин.

4. Песник

О Змају као песнику није се писало онолико, колико он то заслужује. Изгледа да је широки народни круг толико асимиловао и унео у себе Змаја као неки познати а неопходно потребни елеменат своје душе да се није ни осећала потреба за оцењивањем и истицањем особина и Змајевога певања. Има тако искрених и народу сродних појетских душа, које га усвајају, усисавају као неку природну потребу и њихово дело претварају у своју духовну својину. Његово певање је толико било ушло у народ и толико загрејало и окрепило његова национална и етичко-лирска осећања, да је одушевљено примљено и да нико није ни имао кад мислити како је постало и шта је у ствари оно, што му је тако пријатно за срце прирасло.

Змај је нарочито био познат и много вољен у Војводини, где је био убрзо и оглашен као наш највећи песник. Бранка није било, Јакшић је имао једну песимистичку болну ноту, Каћански, Грчић, Лаза Костић одржавали су један узак круг емоција и били мање више ограничени на мањи број предмета.

Змај је био свестран и одмах погодио у народне жице. Зато је и постао одмах популаран, јер је певао теме, које народу годе, давао много и лепога и доброга и умео шибати зла и недуге, које народ даве, умео се одужити народу са оним, што он воле и са нечим тако новим и тако њему својским, што дотле и од других песника није видео и чуо.

А кад је умео тако топло освојити својим невином и дечјим песама и омладину и децу народну, Змајево се име пронело по свему српскоме, па делом и хрватскоме свету и по кући и по школама.

Нарочито многи шаљиви и књижевни листови, које је уређивао и многе, пригодне и довољно речите, вазда искрене и потекле са срца и искрено проживљене, његове песме, које су се свуда сретале, које су биле тада саме, без других такмаца, на дневном реду, пронеле су му славу и познанство у оба наша племена.

Уз то већи број засебних издања песама и добрих појетских превода, какви се дотле у нас нису чули, његов „Невен“ и силно благо од дечјих песама, тако много декламованих, певаних и читаних по

школама и кућама, — све је то изнело Змаја толико на глас, да је он ускоро загосподарио на Српскоме Парнасу.

Био је бард, рапсод или гуслар свога народа. Опевао му и прошлост и садашњост и чувао му задатке за будућност. Мале је поди-зао, велике крепио и веру им снажио, осине шибao, надувене и обесне исмевао и клео. Народне непријатеље, издајнике и продане душе немилосрдном сатиrom разголићавао и уништавао.

Пред његовим очима није могло измаћи ништа од опште народне или човечанске вредности, а да он о томе није дао свога израза у песми. А то се народу допало.

А осим тога његов стих, форма песме, облик и језик, његова узвишена осећања, његов полет и пламен, његов живи интерес за све лепо и велико, затим његова неумитна и дрска сатира на: сва лична и друштвена, политичка и општа зла, на задатак, мрачњаштво, нерад, застој, шпијунажу, туђинска мешања, одрођивање, дафетизам — све је то, у оним мучним националним временима, долазило у добри час, да народ и читаоце, Србе, одушеви, распламти, посаветује, покара.

Сва је његова песма један силно и напорно проживљен људски осећај, један непреболан бол један узбудљив додир струна у свима човечанским душама, одјек свега лепога и доброга у свакоме његову читаоцу, у свакоме његову сународнику.

После прве Певаније дао је опширну студију о Змају, његов пријатељ, песник Лаза Костић, која је изазвала и допадање и осуду. А у новије доба писао је о Змају критичар Љуба Недић мало непо-вољно. Јер Недић је гледао — кроз сувише догматичке наочаре, тражећи од песме само претерани артизам и естетику форме и израз не марећи да ли ће песма дотицати и решавати социјалне и животне проблеме и поред уметничке обраде, као што је све Змај у своје делу свагда истицао. Можда је Недић хтео сузбити и велики глас Змајев, мислећи да његова популарност долази и због јефтених ефеката опевањем свакидашњице, служећи тако народним тежњама и захтевима, што се сувишној осетљивости форме, и уском парнасизму Недићевом није могло допасти.

Тек у најновије доба године 1933, о 100-годишњици Змајева рођења призната је сва велика вредност песникова. То је година Змајева култа, година његова стављања на право место, година свођења биланса, устицаја који је учинило Змајево дело на мале и велике његове читаоце. Целе године низане су свечаности у почасти песнику, он је хваљен и слављен. Свуда су држане академије, седнице, говори, предавања о Змају и сви ти говорници, критичари, књиге и чланци писани о њему једноставно и без изузетка признали су вредност ње-

гову и ставили Змаја на пједестал наших највећих песника: Бранка, Његоша, Јакшића и Војислава — као највећег.

Он је постао душа и осећај народа. Он његово песничко јеванђеље. Он национални пророк и тестатор.

Јован Скерлић му је дао прво место као „најомиљенијем и најзаслуженијем песнику омладинског периода Српске књижевности...“ Он је рекао о Змају ове речи:

„Плодан дух, експанзиван таленат, он се трошио на свима пољима и за опште добро расипао своју песничку снагу. Он је злато свог великог песничког талента расковао у ситан новац и раздао га свом народу. Он је за српску књижевност био оно, што је Виктор Иго био за француску: Он је звонио сваки час нашега века, оживотворио сваки наш сан, дао крила свакој нашој мисли. Змај је националан песник, који је најдубље продро у народ и који је својим радом заслужнији но иједан песник српски.“

Из ових Скерлићевих речи, види се, ко је био Змај, шта је вредио и колики је његов значај по наш народ и нашу књижевност. Он је ушао у народ. Он и није писао за артисте и мудраце, него за народ и децу. И зато је он њима најближи, њихов учитељ и просветитељ. И зато су га они и заволели.

Могли бисмо изређати читав низ његових песама, које су добиле музику, које се у народу певају и рецитују, које су постале његово народно благо. А народ прима и заволи само оно, што се њега може дотаћи, што он може разумети и осетити. И само такви песници јесу истински и велики народни људи. И њихово дело постаје класично, јер је природно, неизвештачено, захваћено из пуне народне душе и има моћ да учи, да задивљује, да оплемењује. Класично као и сви велики класични писци, који су из народа изашли и у народ ушли.

Змај је кроз дуг низ свога живота, кроз скоро 60 година свога певања, запазио сваку, вредну пажњу, појаву у своме народу и дао јој израза на својим струнама. Све патње, болове, сав понос и сву наду свога народа изразио је кроз своју појетску призму сугестивним речима, једним апостолским дахом, који треба да устрепти, узбуди, да обавести и упути, да ублажи, жигоше, да улије веру у нешто боље.

Змајев песнички рад обухватао је све врсте поезије. У прози је дао један позоришни комад и једну приповетку, не рачунајући и оне покушаје те врсте, који нису ушли у Певаније.

Огледао се у свима врстама песме. Највише има лирике. Ту су му обоји „Ђулићи“, први покушаји, доста дечјих песама, источни бисер, Мирза Схафине песме и добар део његових политичко-сатиричких песама.

Доста има у Змаја и дидактичке поезије, као што су доста дечјих песама, из врсте оних као: „Дижите школе, Опомена, Несретник,

дакле непосредно саветовање деци кроз слике и алузије, као песме: „Како би то стојало, Трешњобер, Лутка итд.“ Овде би могле доћи и песме из животињског живота, басне, дружење деце са домаћим животињама итд.

Као дидактичка поезија могу се сматрати и националне и политичке песме, родољубиви савети и опомене и многе песме из Змајевих листова и новина, којима је пратио разне појаве и моменте у нашем животу и друштву. Као нпр. песме: Марково благо, Рањеници, Песма старог српског мача, Српска молитва, па затим општијег значаја као: Омладина, Крв и сузе, Слободна штампа, Стари и млади итд.

У дидактику могу ући, јер имају смер да подсмевком, иронисањем, хумором поуче и поправе песме сатиричне, шаљиве оде и дубоко бодљикави епиграми. Таких је песама пун VI одељак један од највећих одељака велике Певаније, па онда XI са написима и ситницама. Ту је пуно песама велике сатиричне и поучне вредности, песме мисаоне, преглед и изношење на видик, претрес и гнушање рђавих појава у нашем друштву или угледање на дела добра на сјајне примере из живота, чију је таштину и значај до ситница умео само Змај да запази, да осети и да прикаже и претресе тако вешто и искрено, да се лепи читаоцу непосредно за душу.

Ту је Змај уз лирске песме највећи. Он ту показује толико финога запажања, толико досетљивости и толико јасна израза и лепоте форме, да читаоца осваја и придобија за циљ, у коме се пише. Зар нису необично лепе и снажне песме: Билдунг, Бирајте! Лекција, Народним посланицима, Узтарабари, Јест, Неким цинцарима, Луди Тола, Јутунска народна химна, Са скупштине, „Нема Срба!“, Чемер-дека, Баба Јула, Песма једног најлојалнијег грађанина, Ко је лола, Музине жалбе итд.

Па тек како су интересантне његове оде: чутури, празној кеси, маковом краљу, батини, киселој чорби и најзад ситни епиграми, пуни трња и бодља, необично лепо смишљени.

Уопште у целој његовој дидактичкој и сатиричкој поезији Змај је необично духовит, тачно верзиран о свему што пише, сугестиван и у нашој књижевности у томе жанру ненадмашен. Може бити да би се могао у томе сравнити са великим песницима Европе, Виктор Иго, Бајроном, Гетеом и другима, који су били свест и савест свога времена, критичари његових мана и врлина и неимари новог бољег и напреднијег доба.

Поред нежне субјективне лирике и пламене пророчке сатире Змај је смело и необично уметнички руковао херојским стихом, дакле епском врстом песништва. Довољно је расмотрити његове велике преводе, па ситије преведене баладе, па осетити сву лепоту и дража у тој појетској радњи Змајевој нпр. Полтава, Фирдузи.

Али је Змај владао херојским епским стихом и у својим оригиналним песмама. Само ту није дао ни једну већу песму нити каква замашнијег спева. „Сентомаш“ је имао бити један еп из маџарске буне, али је од њега дао само мален одломак.

Али зато су му добре, епски потпуне баладе јуначкога садржаја и херојске снажнога стиха, као што су: Девет крвавих дана, Три хајдука, Гусларева смрт, Јадна мајка, Лука Филипов, Дила, Потоп, Лем-Едим, Ђурђев дан, Спасење итд. и највећи део „Снохватица“ са епским народним песмама.

Доста описа радње и сцена има и у дечјим песмама, нпр. Чворак, Веверица, Песма о песни.

И да је, по једном критичару, дао песама, које је овај назвао новинарским чланцима, опет такво схватање и појетизирање дневних догађаја даје драж и лепоту, која оплемењује. Такво што су давали и највећи песници у великих народа. Па то и Змају не смета да буде велики. Кад је Петрарка постао велики опевајући своју анималну љубав према Лаури, зашто не би и Змај био велики опевајући своју љубав, много ширу и хуманију, љубав према своме народу, љубав за уздицање малог и напуштеног човека.

У доцнијим годинама Змај ступа на још једну необичну песничку стазу, издаје своје „Снохватице“, у којима тако верно, и речју и обликом, и простотом и идејом и уопште целим тоном, тако згодно погађа смисао народне песме и тако их вешто имитира, да их је тешко разликовати од правих народних.

А и то је доказ, да је он добро осећао народ и његов дах и да га је народ умео инспирисати својом мисаоном и душевном лепотом. Ретки су таленти, скоро генији, који тако вешто и осећајно могу кроз своју духовну призму изразити народну творевину, на свој начин, тако топло и тако етички и естетички беспрекорно. То су прави класични писци, народни избраници и народни проповедници.

(Свршиће се)

Станиша Станишић

ОДГОВОР НА НАПИС М. Р. МИЛОШЕВИЋА О МОЈОЈ ОПШТОЈ ПЕДАГОГИЦИ

У чланку г. Младеновића у децембарској свесци молимо да се исправе следеће штампарске грешке: на стр. 214, 21 ред оздо, стоји „одлуку“ а треба одлику, на стр. 215, 5 ред оздо, стоји „Führungslabre abes“ а треба *Führungslehre des*, на стр. 217, 11 ред озго, стоји „за које“ а треба за чије, на стр. 217, 1 ред оздо, стоји „свога“ а треба свега, на стр. 218, 18 ред озго, стоји „незгодно“ а треба ненормално, на стр. 218, 3 ред оздо, стоји „покосну“ а треба пакосну, на стр. 218, 11 ред оздо, стоји „многа“ а треба мога, на стр. 220, 7 ред озго, после речи „о њима“ треба знак навода, на стр. 220, 13 ред озго, стоји „непоштовање“ а треба непоштење, на стр. 221, 6 и 12 ред озго, стоји „постојање“ а треба постајање, на стр. 221, 21 ред озго, стоји „тродегни“ а треба троделни, на стр. 221, 1 ред оздо,

стоји „паметни“ а треба пометени, на стр. 221, 7 ред оздо, стоји „шта“ а треба што, на стр. 221, 8 ред оздо, стоји „надмашањем а треба надмашењем, на стр. 221, 14 ред оздо, стоји „постану“ а треба постигну, на стр. 221, 15 ред оздо, после речи „и воља“ треба ставити запету и додати речи било осећање и воља, на стр. 222, 4 ред озго, стоји „проузрок“ а треба праузрок, на стр. 222, 12 ред озго, стоји „ни“ а треба ми, на стр. 222, 24 ред озго, стоји „постојање“ а треба постајање.

Он ми пребацује (у јануарској свесци) што сам, говорећи о развиту немачког национализма, навео по Шпрангеру (то је признао) један цитат „до крајности неуравнотеженог Хелдерлина“, а у продужењу додаје:

... „и то цитира (тј. ја цитирам) речи управљене против државе — за неограничену личну слободу, те у таквом назору и писцу¹⁾ гледа „развијање осећања духовног јединења“ и „поуздану основу за културно напредовање нације, сваког појединца и човечанства“ (417).

Да би читаоци и на овом примеру видели како се према унапред донетој одлуци пише „објективна и строга критика“, морам најпре да скренем пажњу на неистине, извртања и увијања која читалац не може да запази без упоређивања с мојом књигом. Цитат од Хелдерлина долази у њој после ових уводних речи, које је М. изоставио:

„Песник Хелдерлин међутим није као Хегел био политичар већ лепотом опојена сањалица, те безобзирније него Хуболт и Шилер тражи пуну слободу за развитак лепе, свестране личности, устајући против државне принуде на начин који показује на пр. овај цитат“ (слеђује речени цитат).

Одмах после цитата у мојој књизи стоји:

„Можда је песнику немачка држава, каква је била у његово доба, могла и изгледати као сметња за слободни унутрашњи развитак, али и он, као и други који су то чинили, несумњиво греши кад мисли да се држимо може одвојити од нације. За постанака и опстанак државе потребно је да се у њеном оквиру организују све националне снаге према својим особеностима у једну унитарну целину. Правници додуше називају државу спољашњом заједницом, као што смо видели (стр. 22), али ни они не поричу потребу унутрашњег јединства нације него га истичу као главни циљ сваке здраве политике“ (стр. 418).

У цитату, који М. наводи као мој, речи „развијање дубоког осећања духовног јединења“, иако их М. наводи под знаком навода као моје, не налазе се у мојој књизи; оне нису моје него његове. Речи: „поуздану основу за културно напредовање нације, сваког појединца и човечанства“, поред којих је М. ставио знак чуђења, налазе се у књизи на месту које нема никакве везе са Хелдерлином, он их је сам довео у везу с искиданим текстом и изврнутим смислом реченог цитата — да би неистином постигао што се истином није могло постићи. Те речи

¹⁾ Курзив је и овде, као по правилу свуда, мој.

ја сам употребио говорећи о „данашњем превирању националног преображаја у Немачкој“. У вези с тим, не губећи из вида „једностраности и претераности у политичком погледу“, ја сам рекао:

„Даље пада у очи да се главна пажња обраћа на развијање природног осећања код сваког појединца да је једно са свима члановима нације и с нацијом као целином. У развијању дубоког осећања духовног јединства гледа се поуздана основа за културно напредовање нације, сваког појединца и човечанства“ (стр. 417).

Ни човек с минималним осећањима моралне одговорности не би могао тако грубо као М. да употребљава неистине у органу читавог реда људи који су свој позив нашли пре свега у чувању и јачању моралности. М. не само да се ништа не устручава, него још, пошто је поменуо да је Хелдерлин проживео много година „помраченог ума“ и осудио мене што тога песника нисам навео као пример „једностраности и ексцентричности у осећањима и поступцима једне књижевне сањалице“ (као да га ја нисам назвао овим именом!), тврди да је „тај исти песник могао изрећи (у роману „Хиперион“) једну највишу истину о животу, по којој: „Као разилажење заљубљених дисонанце су света: Измирење је по среди сукоба и све раздвојено се опет сједињује“ (цитирам тачно из написа М.). Ну, „та се истина“, вели даље М., у личности тога песника „није обистинила, већ је учинила један најтежи изузетак“, те због тога „овај пример с Хелдерлином у педагогици Младеновићевој подесан је доказ томе, да је у тај обимни спис стрпано много што-шта чему није било места и што није нашло сагласности у посве хетерогеном материјалу“. — М. овде још каже: „У случају учења о националном васпитању нескладност чини још и то, да се за пример није навео ниједан наш родољубиви песник и национални радник, већ се ређају толики немачки књижевници, а нарочито један из једне од најмучнијих књижевних периода, као што је „јуриша и навале“, и то један песник који је подлегао болесном духу те периоде и није могао наћи надмашење супротности, које су раздирале њене претставнике“ (стр. 330).

Поред редовних противречности и бесмислица овде се показује још и надмена грубост. Песнику, коме признаје да је изрекао једну „највишу истину о животу“, М. пребацује „ексцентричност“ и одриче му важност зато што је потом — умно оболео, па каже да се песникова истина није код песника обистинила! У чему је та „највиша истина“, нека проба ради изведу сами читаоци из „укусног“ превода М.; али — шта ли му је то необистињена истина? М., који овако „саосећа“ са злим удесом Хелдерлиновим, позива се доцније на Ничеа, чија је судбина била иста, и у таквом држању не види — никакву противречност. По таквој памети М. нико се не би смео позивати ни на нашег Петра Кочића. Случај с Хелдерлином, кога ни Шпрангер на пр. није

могао обићи кад је говорио о немачком национализму, за М. је подесан „доказ лому“ да сам уносио „хетерогни“ материјал у књигу, али излагање о немачком национализму М. не сматра ни као сувишно ни као „хетерогеност“. Таква је његова „логичност“. Због ње сам ја још крив што нисам навео неког „нашег родољубивог песника и националног радника“ кад сам говорио о — немачком национализму, јер је у тој вези само о њему реч. Па није само то, него се на тај начин прећутно признаје да је Хелдерлин, кога М. малочас огласи скоро за „антидржавног“, био ипак родољубив — све то у знаку многоистицане „логичности“. А шта тек да кажем о периоду као што је „јуриша и навале“? М. је за потребе свога укусног стила тако превео израз „Sturm und Drang“ којим се обележава врло плодно и значајно време у духовном развоју немачког народа. С таквим знањем немачког језика и с таквим познавањем ствари не би извесно ни средњешколац импоновао, јер израз Sturm und Drang за сваког другог сем М. у наведеном случају означавају период „полета и бујности“ (то М. није можда тако „укусно“ као „јуриша и навале“, али би требало да бар објасни ко је „јуришао“ а ко је „наваљивао“). Претставници су тога доба у немачкој књижевности, поред осталих, и Гете и Шилер који служе као духовне вође немачког народа и чија је вредност, као што се зна, призната и изван немачких граница. За М. то је „најмучнији књижевни период“ с „булесним духом“. Он ништа не каже да ли су Гете и Шилер „подлегли“ или срећно „надмашили“ што несрећном Хелдерлину и поред његове „највише истине о животу“ није, ето, пошло за руком. И то М. сервира у органу учитељског удружења! А само би се смелом неистином могло назвати тврђење да ја, говорећи о нашем националном васпитању, нисам наводио наше примере и нисам имао на уму наше прилике. Ко хоће да види колика је та смелост, треба да сравни тврђење М. с одељком моје књиге који говори о том питању (стр. 406—422).

Кад је реч о држави као васпитном фактору, М. иде у извртању тако далеко, да оно, како би он рекао, „мирише“ на — провокацију. На стр. 332 он каже да сам запао „у чудну школско-политичку логику“ (каких ли ти све логика нема по њему!), по којој би разлог што у прошлости и садашњости има педагога који траже да се државни утицај на васпитање ограничи — био у спорости државне администрације, па узвикује: „Такав разлог је толико ништаван, да се његово истицање показује управо као смешно. Јер експедитивност се увек даје постићи а спорост убрзати“. — Дакле: тачно је што сам рекао, али је „ништавно“ и „смешно“, јер се може поправити. То је иста „логичност“ као што би била и ова: постојала је могућност да М. досад научи како се мисли а с тиме и како се пише, али кад није — онда треба просто прећи преко тога, што публика и чини док је то лична ствар

ствар самог М. У питању, о коме је реч, он помиње само могућност, а њу нико није ни порицао. Ја сам на стр. 22—25 изложио шта се све наводило у прошлости и садашњости у корист веће слободе при васпитном раду, а М. је скидано и за свој смер поменуо само два навода. Из свега што сам тамо рекао ниједан паметан и поштен човек не може извести закључак: „Наведени разлози по Младеновићу доказују, да држава није добар васпитни фактор“, па да насупрот том свом закључку наводи оно исто што се и у књизи каже. На том месту у мојој књизи (стр. 24) пише:

„Сви ови приговори могу у појединим државама бити потпуно оправдани, али они не доказују да је погрешно кад држава задржава за себе право да уреди какво ће васпитање добијати њени грађани. Треба само настати да се наведени недостаци уклоне. Код правилно спроведене државне школске организације уживају довољно слободе у васпитном раду и родитељи и учитељи“ итд.

После овог нека читаоци сами нађу право обележје за све што је М. и овде „смислио“ у вези са својим унапред донетим судом, а из упоређења овог „напада“ с цитираним оригиналним текстом увидеће лако да „ништавно и смешно“ (или жалосно) може ту да буде само то што М. онако озбиљно — разбија отворена врата.

У истој (јануарској) свесци М. вели да је узалудно моје „залагање за равноправност педагогике с другим наукама и за њено угледније место на универзитетима“, па додаје:

„А кад ове већ поменусмо, вредно је напоменути још и то, да је нетачно схватање, које дели Младеновић, да се једна наука може неговати само на универзитетима“ (стр. 327).

Ако М. може да наведе место где сам ја тврдио да се „једна наука може неговати само на универзитетима“, ја сам готов да примим сваку пресуду коју би он измислио не по својој „етици средње мере“ него — по крајњој мери. Његова сићушност није могла а да се и овде не послужи намерном неистином ради једног баналног вица. Он наиме каже после те неистине да моја обрада педагогике не би могла служити као доказ за противно гледиште, али је, иако је навео случај Милана Тасића, мислио очигледно и на себе или бар веровао да ће други помислити на њ. Ја нећу поново да цитирам место које је он већ цитирао на стр. 327 „Учитеља“ и из кога изводи своју неистину; али нека се тај цитат прочита од речи „Овако одређена област“... до краја цитата, па ако ту још неко пронађе мишљење: да се „једна наука може обрађивати само на универзитетима“ — онда ћу ја повући све што овде кажем о непоштењу М. и пристати опет на осуду коју он одреди.

Непоштеном извртању или ограничениости или и једном и другом није ни у првој, јануарској, свесци овде крај. У својој књизи (стр. 25) ја сам рекао:

„Ма да се сваки појединац, па био школован или не, по свом урођеном унутрашњем осећању ретко вара при одређивању коме народу припада, ипак се при научном расправљању појављују више мишљења о томе како треба одредити појам народа. Та, на први поглед чудновата појава, долази најпре отуда што се на питање гледа с различитих гледишта, а и због употребе других појмова као што су нација, народност, националност“.

Даље сам оштро и на примерима истакао да реч „народ“ или „нација“ употребљавам за политички а „народност“ или „националност“ за етнолошки појам. Никаквог неспоразума ту не може бити, па ипак се М. најпре „оштроумно“ пита:

„... како може сваки појединац по свом урођеном унутрашњем осећању знати за своју припадност једном народу? Ако се притом још узме у обзир народ као нација, те се неко осећа као рођени припадник једној народности, која се простире и ван границе његове државе, хоће ли га и у том случају његово, урођено унутрашње осећање и убеђење преварити коме народу припада?“

Одговор је у мојој књизи био несумњив и пре него је М. измислио и поставио оба питања: неће га преварити, само што тај његов појединац брка појмове народ и народност исто тако као и Милош Р. Милошевић који то своје бркање потура мени, као што се види из даљег његовог текста:

„Зато, кад се према појму „народ“ у смислу политичке заједнице разних народности у границама једне државе, стави појам, народност (нација), као етнографски појам, лако наступа пометња, каква се показује само у ово неколико речи: „Израз нације према употреби у нашем језику одговарало би изразу народ“. Овакој једној поставци скоро се може учинити толико примедба колико она у себи повезује појмова. По таквом изразу излази, да у нашем језику реч нација значи нешто друго према ономе што означава у осталим језицима, тако да се она „према употреби у нашем језику“ идентификује са појмом народ. Није ли то директна и најобичнија противречност према предњој одредби, по којој је појам „народ“ одређен државним границама? Притом, да би се у једној јединој реченици стекле двојак погрешке, једна у садржини а друга у форми израза, дошло је још неслагање речи у истој реченици: „Израз... одговарало би!“

Наведена штампарска грешка доиста постоји и због ње остављам М. све задовољство што је тако оштроумно пронашао „неслагање“ речи. Да је доиста читао моју књигу како треба, могао је (под претпоставком да је за то способан) наћи и некоје друге, крупније грешке, јер су се радници штампарије у доба кад је књига штампана налазили пред штрајком, па су, да би нашкодрили послодавцу, својеволно мењали каткад смисао текста у последњем тренутку (при уметању слога

у машину). За остало се не може веровати да неко било из нехата било из пометености а не намерно говори и тврди овакве неистине, а намерне неистине се у мојој књизи називају лажима. Он, а не ја, ставља поред речи „народност“ реч „нација“ (у загради) и тиме сâм намерно ствара „пометњу“ које у мојем тексту нема. „Једна једина реченица“, у којој треба да су се „стекле двојакe грешке“, не гласи онако како ју је он навео већ:

„Израз нација према употреби у нашем језику одговарало би изразу народ, а националност изразу народност; у другим језицима оба она имају обично исто значење и облежавају народност.“

Од ове реченице М. је изоставио све речи штампане курзивом, па тврди да је онај осакаћени део — моја реченица, а већ да не понављам што поред предњег јасног текста он реч „нација“ ставља поред речи „народност“ као идентичну. Да би непоштење, које се огледа како у овом поступку тако и у закључку који он на основу таквог свога поступка изводи, било веће, морам напоменути да сам ја на истој страни моје књиге где наведена реченица почиње рекао и ово:

„Док је за већину народ политички а нација етнолошки појам, дотле појединци (на пр. Петерзен) обрнуто мисле.“

Кад ни ово није сметало М. да се пита „да ли реч нација у нашем језику значи нешто друго према ономе што она означава у осталим језицима“ итд. — онда такво питање може потицати само од непоправљивог увијача, јер се не може претпоставити толика умна пометеност код лица које због ње није изоловано. Ако већ, као што из целогa написа њиховог произлази, не прати савремене појаве у другим земљама, његова је ствар; али кад он доиста брка те појмове и онда кад су они тако оштро подвучени и подвојени на примерима, да се ненамерно не могу бркати, те, како изгледа, ни сâм не зна ипак одређено коме народу а којој народности припада, онда му извесно није криво унутрашње осећање него замраченост због „логичности“ и „диалектике“. Из моје се књиге могао бар поучити да припада југословенском народу и српској народности.

Све су ово примери само из прве, јануарске свеске „Учитеља“, а њихово богатство већ у тој свесци није овим још исцрпљено. Ну, зар би имало смисла да и ја и читаоци губимо више времена него што се мора око небројених бесмислица, провидних неистина, извртања, ситних и простих пакости које се налазе скоро у свакој реченици како у тој првој свесци тако и у оној бескрајној гомили слова која је досад у „Учитељу“ заузела простор од 11 метара дужине (ширина је 12 см.)? Не увиђам разлог да бар себе казним таквом једном казном као што би била кад бих некако приморао себе да целу ту дужину прочитам пажљиво до краја и — коментаришем. Успех таквог подухвата био

би само у томе што бих уверио и себе и читаоце да тај велики простор наређаних речи не казује ништа, баш ништа друго сем онога што се из наведених примера види. У то може да се увери сваки који буде упоређивао напис М. са текстом из моје књиге. А да се не би помислило да тек само говорим тако, ја ћу показати на неким примерима, на које сам наишао, прегледајући летимично остале свеске „Учитеља“, да нисам ништа претерано ни напамет рекао. На пример, М. на стр. 421 тврди:

„Тако се код Младеновића показује скоро непомирљива противност међу принципима природности и културе, јер се принцип културе безмало сасвим искључује из појма о васпитању.“

Опет једно сасвим одређено тврђење које је засновано једино на — намерној неистини. Ја сам о схватању природе и природности с погледом на васпитање говорио на многим местима у својој књизи, али ћу навести само једно, па ће и оно бити довољно да тачно обележи изнето тврђење М. Расправљајући (у одељку о националном васпитању) појмове „природа“, „нација“, „култура“ и „човечанство“, ја сам на стр. 414—415 своје књиге рекао:

„Вратимо ли се сад понова на појам нације, биће нам очигледно да нација није само неопходна, природно дата чињеница него се у њој природа сједињује с културом у једно културно добро, чије је изграђивање од стране нације у непрекидном току а поједини већ обрађени, конкретни облици из тога тока улазе у саставни део општих човечанских културних добара. У нацији дакле налазимо једину могућност да се природа и култура исто тако као и индивидуа и човечанство сједине у оно хармонијско стање, у коме се културни развитак саме нације јавља као задатак националне заједнице, сваког њеног члана и према томе целокупног васпитања, а поједини ступњеви тога развитака (у свом одређеном облику) претстављају као историјски процес потпомагање општег човечанског културног развитака, који је у својој суштини бескрајан, а чије реализовање у једном конкретном облику претставља још увек један веома удаљени циљ.“

Коме је ово недовољно, може да прочита још и онај одељак из моје књиге који носи натпис „Културна добра и вредности као средства и циљ васпитања“ (стр. 63—69), па ће видети какве је врсте неистина да ја „принцип културе безмало сасвим искључујем из појма о васпитању“. Да тако што каже, био је ваљда само М. „способан“.

Исто је овако и тврђење М. на стр. 612:

„Најмање би смела педагошка наука да своје поставке, принципе, методе утврђује полазећи с једног краја, било левог или десног, доњег или горњег. У ту кардиналну погрешку запала је педагогика о којој је овде реч, тиме што све опште поставке и основна сазнања утврђује полазећи од замрачене низине „првобитне активности“ индивидуалног духа“.

Овде доиста зјапи и „замраченост“ и непоштење, али код онога који у овом случају говори о „левом“ и „десном“, „доњем“ и „горњем“ крају и усто тврди да ја основна сазнања „утврђујем полазећи од индивидуалног духа“. Место сваког другог побијања навешћу најпре некоје натписе за поједине одељке из другог дела моје књиге („Основно сазнање о васпитању“ итд), па ће и они већ показати какав је то говор: I Појмови васпитања, образовање и настава. — II Развитак душевног живота уопште, 1. Појам културе, 2. Код примитивних народа, 3. Јединство у схватању код старих културних народа, 4 Схватање животне заједнице, 5. Битност душевног живота и развитака код детета и одраслих, 6. Обележје развитака код школског детета. — III Суштина васпитања, 1. Погрешно схватање у традиционалној педагогици, 2. Васпитање као неопходна функција заједничког живота, 3. Васпитање — потпомагање и вођење развитака итд. Да је М., који иначе ово своје тврђење ничим не поткрепљује, само за потребе свога памфлета могао ту наћи да ја полазим од „индивидуалног духа“, показује и сувише јасно садржина свих тих одељања, а ја огледа ради наводим и нека места из своје књиге:

„Истина да васпитање ради с појединцима, те не може да одбаци сасвим ни посебне смерове или систем њихов, али ти посебни смерови имају трајну вредност само уколико стоје у сагласности са заједничким вредностима“ (стр. 62).

„Појединачни живот не може се одвојити од заједничког живота; он се ни сам за себе не може раздвајати и цепкати на независне појмове и радње него остаје увек целина, која свој смисао и своју вредност добија у заједничком душевном животу и стоји у неразводној вези с њим“ (стр. 98).

„На означени начин добијамо одговоре на питања о постанку појединачног и општег живота у целокупној стварности, као и на питања о богу, религији, али не чинимо уобичајено обртање, које на почетак ставља оно што је посебно, тј. појединачни живот, поједине ствари, већ оно што логички и према искуству једино може бити првобитно, тј. опште деловање, општи живот“ (стр. 367).

Како после овога треба назвати напред наведено тврђење М., нека опет одреде сами читаоци. Мени недостају изрази за такво држање под маском „стручне критике“.

Безбројни су овакви и слични примери: свуда неистине, извртања, подметања и бесмислено зановетање. Да се бар на целом простору, који је М. употребио у „Учитељу“ тога ради, може наслутити ма какво гледиште, па макар и Милошевићево! Ја бих се доиста радовао кад би га неко други пронашао, па ми га саопштио. Једино објашњење таквог писања даје његов циљ: неповољан суд по сваку цену.

ЕРНЕСТ ВРАНЦ

и

ЈОСИП ДОЛГАН

ПРОЈЕКАТ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА *)

ЗА НАРОДНЕ ШКОЛЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

(Пројект је састављен с нарочитим обзиром на педагошке, психолошке и социолошке потребе садашњости)

А — НАЧЕЛНА СХВАТАЊА

1) Структура савремености

Историски догађаји стално нас и неуморно претичу. Светски догађаји стално нам показују неумољиво, сад мирно, сад емоционално таласање времена, у коме се налази човек. Ово је таласање некакво „живо догађање“, које се диже и опада, мења се и ишчезава. По једном неумитном закону ствара човечанство, у том оквиру, своју историју која се уобличава кроз економске односе. Својим радом човек учествује у процесу производње, у привредно организованој, или неорганизованој заједници живи он као члан човечанске заједнице. Рад милиона људи проузрокује нове законе за живот и за историске догађаје, на тај начин пак се рађају нови облици рада као и могућности за нови развитак човечјег рада, сасвим у смислу нужде развитака и основне законитости. „Панта реи!“ како је то казао већ Хераклит.

Јасна је чињеница, да мора таква узбуркана атмосфера утицати и на образовање подмлатка, али се о тој чињеници води сувише мало рачуна.

У некојим земљама захватио је вихор неочекиваних политичких превртања и школу и васпитање тако без милости да се, преко ноћи, лице „модерне школе“ преобразило и изменило у оруђе средњевековне реакције. Све је то неумољива последица привредних, социјалних и политичких промена!

*) Награђен на конкурс Југослов. учитељ. удружења новчаном наградом од 3.000 динара. — Ур.

Из тога треба да изведемо закључак, да је школа културна зграда која се оснива на економским и социјалним односима народа. Треба признати да иде развитак својим правцем, а тај је правац, код нас, у економском погледу, још ван немирног таласања које је обухватило Европу. Не може се казати да неумољива светска криза није доспела и до нас, јер продире животна борба дубоко у живац пољопривреде. Све се то врло јако показује и у школском и васпитном систему, а против њега подижу се у јавности стално честе жалбе и нерасположења.

Ми треба да смо свесни тога да је школа, каква је данас, одговарала духу и приликама патријархалних времена кад је схоластика, безживотна, могла бити у сагласности са примитивним економским приликама. Не може пак стари школски систем задржавати своје „право“ и данас кад је развитак већ далеко одмакао својим путем, и када се социјални организам вулкански мења. Ако бисмо хтели, у времену овог превирања и вреве, тврдити да није још дошло време за наступање савремене школе, негирали бисмо истину.

2) Каква треба да буде савремена школа

Закон о народним школама од 1929 године обезбедио је у нашој земљи делимичну реорганизацију народне школе у правцу савремене методике и дидактике.

У §-у 1 Закона о народним школама нарочито се подвлачи развој моралне личности у држављанском, народном и социјалном погледу. У језгри своје битности, народна школа треба да уобличава васпитање, али се у суштини својој, у првом реду, обраћа интелекту и постаје на тај начин „фабрика образовања“.

§ 44 Закона, правилно, подвлачи како треба да се ова настава споји са васпитним мерама. На тај начин треба да постане народна школа у истини *школа рада*, у којој ће активном сарадњом омладине и концентрацијом школског рада истаћи продукте проучавања савремене педагогике и дидактике, а тако исто и продукте проучавања педологије и психологије. Законодавац је схватио како школа треба да буде функција народног живота, и зато прописао да школски рад треба да се прилагођава и *месним приликама и потребама*.

Велики ће утицај имати школа на привреду народа када ће, у духу Закона, следити развитуку и сама развијати код омладине смисао за пољопривреду, занат, индустрију и трговину. На тај начин постаће народна школа у истини

која ће, са усавршенијим васпитањем личности, покушати да побољша привредно и културно стање југословенског народа.

Било би идеално кад би школа постала важан део реалног живота. Она би онда захватала живот у свим његовим облицима, а тако би могла имати корена колико у пољопривредној околини толико у индустриским местима и у градовима. Тада би она морала обухватити све појаве времена, у њиховој узрочној зависности, са сасвим природним гледањем и хотењем да би сви људи, у будуће, живели у братској слози, један с другим за срећу свих.

3) Предлози о изменама Закона о народним школама и наставног програма за народну школу

а) У свима крајевима у држави треба гледати на то да ће, временом, сва деца похађати школу 8 година, без изузетка. То је потребно с обзиром на културни престиж наше земље према европским културним земљама.

б) Народна школа да се дели у нижу народну школу, са 5 разреда, и у вишу народну школу, са 3 разреда.

Немогуће је наиме да ће дете већ за 4 године усвојити све основне науке које су данас потребне за основну народну наобразбу, касније у вишој народној или у средњој школи.

в) Начела §-а 44 Закона о народним школама треба да се стриктно проведу и дођу до изражаја пре свега и у наставним програмима и у уџбеницима. (Тј. „Концентрација наставе и активна сарадња деце“).

г) Предмети треба да се уреде и назову овако:

I — Нижа народна школа: веронаука, завичајна настава, наставни језик, писање, рачун и геометрија, цртање, ручни рад, певање, гимнастика (завичајна настава обухвата: земљописну, историску и природописно упознавање завичаја).

II — Виша народна школа: веронаука, познавање природе, хигијена и привреда (заједно), земљопис, историја и грађанске поуке (заједно), наставни језик, рачун и геометрија, слободно и занатско (пољопривредно) цртање, ручни рад, певање, гимнастика.

д) У свакој школској години треба да се истакне идеја-водиља у облику стварне заједнице која ће бити осовина васпитања за сав школски рад.

4) Начело јединственог оквирног програма

§ 1 Закона о народним школама прописује да се омладина васпитава у духу грађанских настојања. Тиме је утврђена једнообразност у васпитном циљу али се свакако замишља и једнообразност у дидактичном погледу.

Програм, дакле, треба да је једна заокружена целина која води рачуна о једнообразности моралног, националног и грађанског васпитања.

Намеће се питање да ли треба да је тај програм детаљно прописан, или да садржи само оквир вредности одређених за народну школу.

У свима земљама важи данас само оквир који садржи податке о наставном градиву само у главним потезима, али се не упушта у појединости.

Како има у Југославији најразличијих типова народних школа, и то школа са једним до школа са осам одељења, програм треба да показује један еластичитет и једну широкогрудост.

Какав, дакле, треба да буде један програм који ће одговарати свима разним типовима народних школа у Југославији?

а) За сваки разред (школску годину) мора се одредити делимичан циљ који ће бити у сагласности са општим васпитним и наставним циљем. То ће бити степенице на којима ће се систематски и једнообразно подићи зграда културних вредности.

б) Циљеви појединих предмета подредиће се наставним и васпитним циљевима који ће се, засебно за сваки разред, изузети из циљева укупне народне школе.

в) Сагласно са законским прописима (§§ 1, 42 и 44 Закона о народним школама) прописаће се градиво које ће се обрадити у одређеном оквиру.

г) За сваку школску годину одредиће се идеја-водиља.

Такав ће програм бити „минимални програм“ и прописати, с обзиром на наставно градиво, само главне смернице, које ће садржати начело концентрације у водећем оквиру. То ће бити довољна подлога да се на њој изради „Детаљни програм“ који ће у појединостима конкретизовати јединствене изражавајуће васпитне циљеве, с нарочитим погледом на месне прилике.

Јединственост идеје треба осигурати оквиром, само се извођење мора прилагодити месним животним потребама.

Напомена: Наставни програм мора одговарати начелу оквирне јединствености. Зато се не сме израдити у смислу стручног средњешколског система. Народна школа треба да служи истинитој животној околини.

Шематски показана разлика:

Средњошколски стручни
систем:

Изоловани
предмети
без
оквира

Подела градива у служ-
би интелекша

Идеја водиља

Предмети
са конгенијалним
циљевима
обрађ. се у комплексима
и
уобличени су с обзиром
на живош

Подела градива је на основу педаг. — дидакшич. и у
служби је народног, културног и привредно
живоша.У облику год. стварних
јединицаЦиљ изображавања по-
служиће као оквир.

5) Стварне јединице — водиље — у појединим разредима

А — Нижа народна школа

I разред: Школа и дом у четири годишња доба

II разред: Завичај у четири годишња доба

III разред: Завичајни срез

IV разред: Наша бановина

V разред: Југославија — наша домовина.

Б — Виша народна школа

VI разред: Земља ради — Човек и земља

VII разред: Напредак у знаку паре и електрике — Човек и
техника

VIII разред: Држава и грађани.

6) Начело животне околине, радног напретка и побуде за
стварање народних привредних добара

Декролијева »Ecole pour la vie par la vie« одбацује дидак-
тички материјализам, који нагомилава градиво, веома удаљено од
практичног живота. Главни задатак школе није давати знање, већ
уобличавати душу и спремати дете за практични живот.

Полазну тачку твори у народној школи увек живот са сво-
јим духовним и привредним потребама, задацима и захтевима.
Градиво у најапстрактнијем облику, које не може утицати на жи-
вот, у опреци је са начелима нове школе.

Али како могу поменути начела доћи до изражаја у наставном програму? Годишње стварне јединице јамчиће за то да ће, у научно прочишћеним оквирима, народна школа што више заузети проширење у сеоској, индустриској или градској култури. Стварне јединице пружаће довољно прилике да ће школски рад лако ићи правцем у разна подручја реалнога живота: било то у правцу завичаја, природе, привреде, математике или грађанске свести.

Оквирном наставном програму, који ће одговарати савременом поимању, мора бити жижа реални живот који има да одређује:

- а) Стварне годишње јединице које ће одговарати психичким способностима детета, према његовим годинама,
- б) Годишње циљеве за изобраавање у дотичном разреду,
- в) Циљеве појединих предмета, као и минимални избор градива и живота.

7) Начело комплексног школског рада

§-ом 44 Закона о народним школама хтео је законодавац што маркантније прописати обим унутрашње реорганизације југословенске народне школе. Накнадни нормативни распис Министарства просвете О.Н.Бр. 8485 од 5-II-1935 год. прописује ванредно добра упутства, која гласе:

„По § 44 Закона о народним школама наређује се, да се настава у народним школама мора руководити начелима концентрације наставе и активног учешћа ученичког, што значи да настава мора бити радна и комплексна.

Принцип концентрације има се схватити не у смислу Хербартове школе, већ у смислу укупне, т. зв. комплексне наставе, коју захтева савремена педагошка наука.

Поменути параграфом такође је загарантована т. зв. *радна настава*: све што може ученик сам да пронађе и створи, мора се њему препустити. Голо вербално саопштавање факата није метод ниједне школе, а најмање основе школе. — Од педагошке вредности само је оно знање, које је ученик стекао сам правом саморадњом, која је увек у вези с великим свесним напором. Значај овакога поступка налази се у властитим доживљајима, које ученик лично преживи при савлађивању неког наставног градива. Досадања настава није на онај начин поступала, јер је она познавала само једно средство — *говор*: учитељ је давао знање устима преко ушију, а ученици су то њему враћали устима. Данас савремена педагогика искоришћује ученички активитет у

најширем смислу речи и сва средства. Нови ступњеви радне школе не претстављају одвојене, посебне психичке процесе, као што су то претстављали Хербартови „формални ступњеви“, који су се везивали на пасивно примање утисака, упркос томе, што у духовном раду учествује психичка целина: и аперцепција, и апстракција, јер се обе функције непрестано проткивају. Душа не чека да дође трећи Хербартов ступањ „асоциација“ па тек онда „аперцепција“... Опажање се не може одвојити од мишљења и покрета, већ се једно с другим преплеће, проткива и прожима. Сама природа наставне јединице казује, какве ће бити фазе и радни ступњеви: унификација и формализам јесу немогући и штетни у обради наставног градива.

Није тежиште, да се у школи само постигне успех, па макар на који начин. Такво мишљење педагогика одавно је осудила. Потребно је знати, на који начин: притиском или савременим методама. Школски надзорници узимаће у оцену ова факта увек при оцењивању наставника у школском раду. У овом погледу треба, да вежбаонице свих учитељских школа предњаче“.

Данас кад стално и све више увиђамо ужурбано гобање времена, као и зависност школе од човечјег друштва, у општој смо опреци са мишљењем, да треба старе школске тековине очувати као једну „вечиту, непроменљиву истину“. Чувари Хербарта заборавили су, да је стара школа одговарала духу и приликама дотичног времена, али они не могу више имати право да може та школа постојати и данас, кад је свет кренуо већ далеко напред.

Стално и све више се уверавамо да није квантитет знања онај који ствара образованог човека, већ да је права личност тек онај који ће, добијене културне вредности, самостално, употребити у животу и усмерити свој живот тако, да ће њиме користити човечјој заједници. Али се у једној школи са „повезаном наставом“ не може добити осећање за заједницу, активност у мишљењу и делатности, као и самостално разумевање околине. Тим савременим потребама моћи ће одговорити тек животна школа, у облику радне заједнице у којој ће се наставно градиво присвојити комплексно. Синтетичко схватање савремености, насупрот атомизацији индивидуалистичке прошлости — јесте битност комплексног школског рада у животној школи.

Уосталом употребљавају се у школама код нас поједини методи у настави, који одговарају односним периодима у развоју педагогике, и то:

Предметна настава из Хербарт - Цилеровог класичног доба „наставних слика“.

Радна настава из предратног и првог послератног „модерног“ доба Кершенштајнера, Гаудига, Пабста, Сајнига и др.

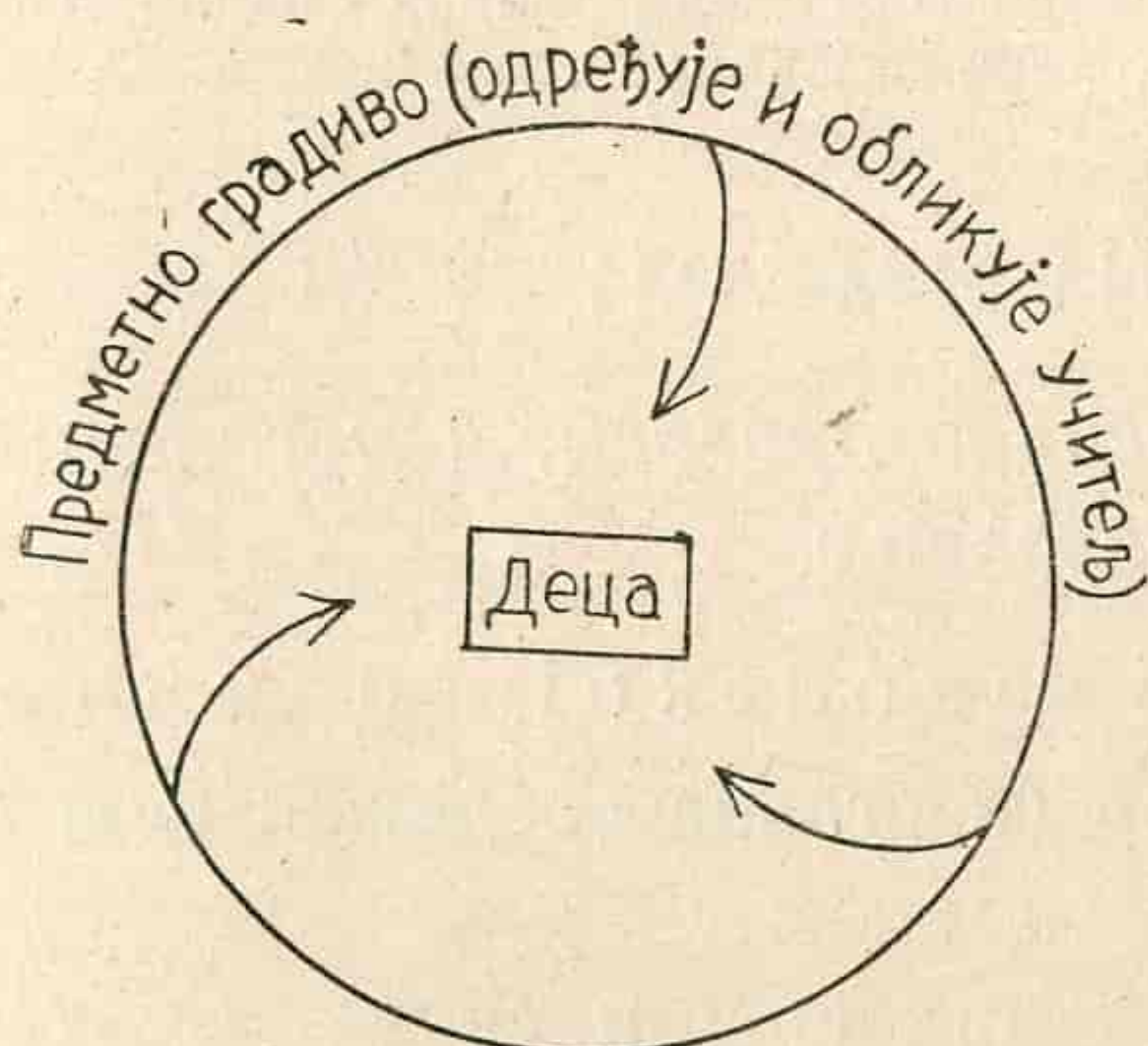
Концентрациона настава из времена Коменског, Пешла, и осталих називи присталица концентрације.

Комплексна настава која одговара савременим погледима о свету и животу.

Ова четири начина покушају да прикажем графички:

Поједини начини:

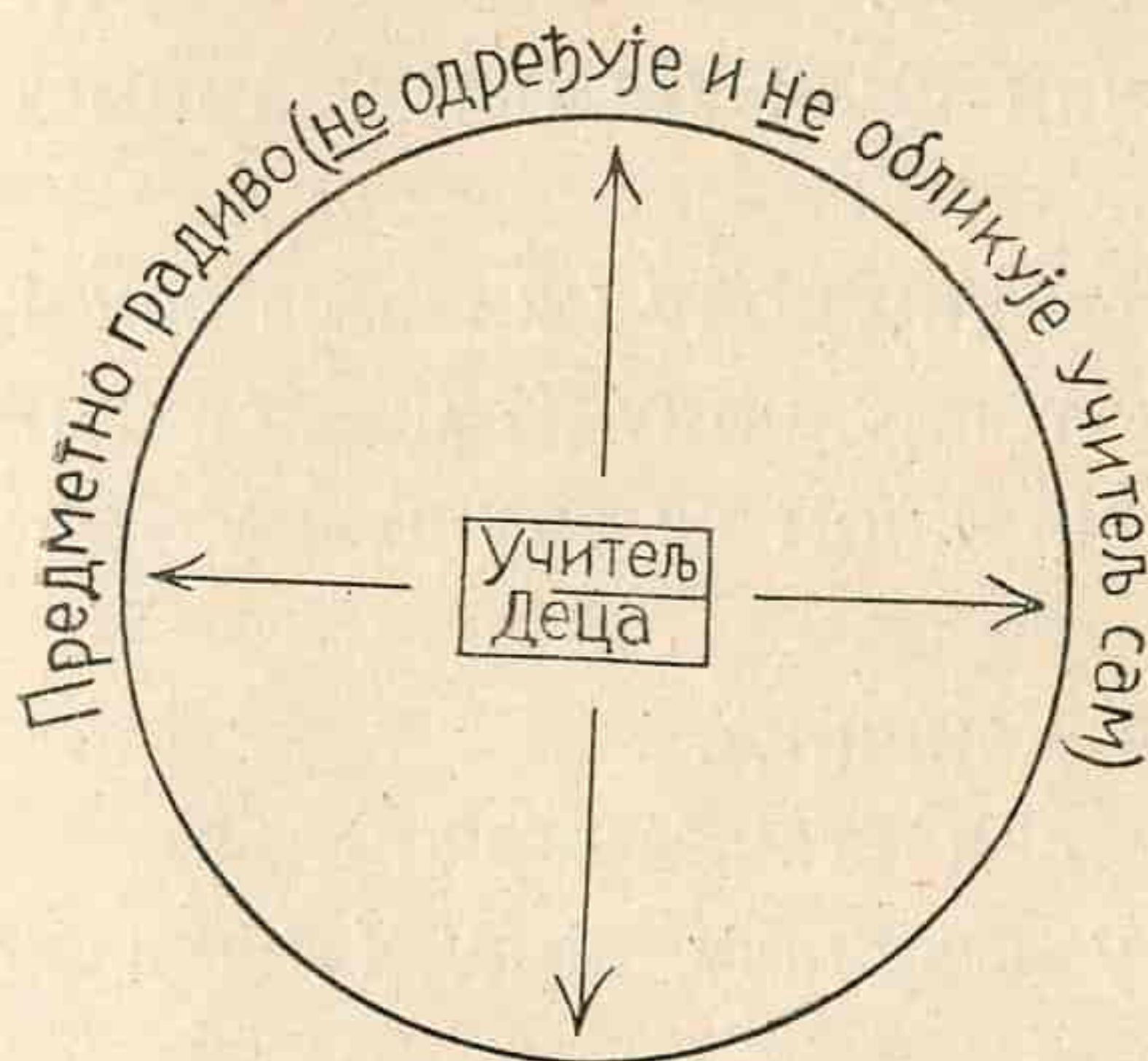
I. Предметна настава

Учитељ сам ствара „мисаони круг“ за поједине предмете и за поједине часове и сам предаје и уобличава вредности по одређеним степенима.

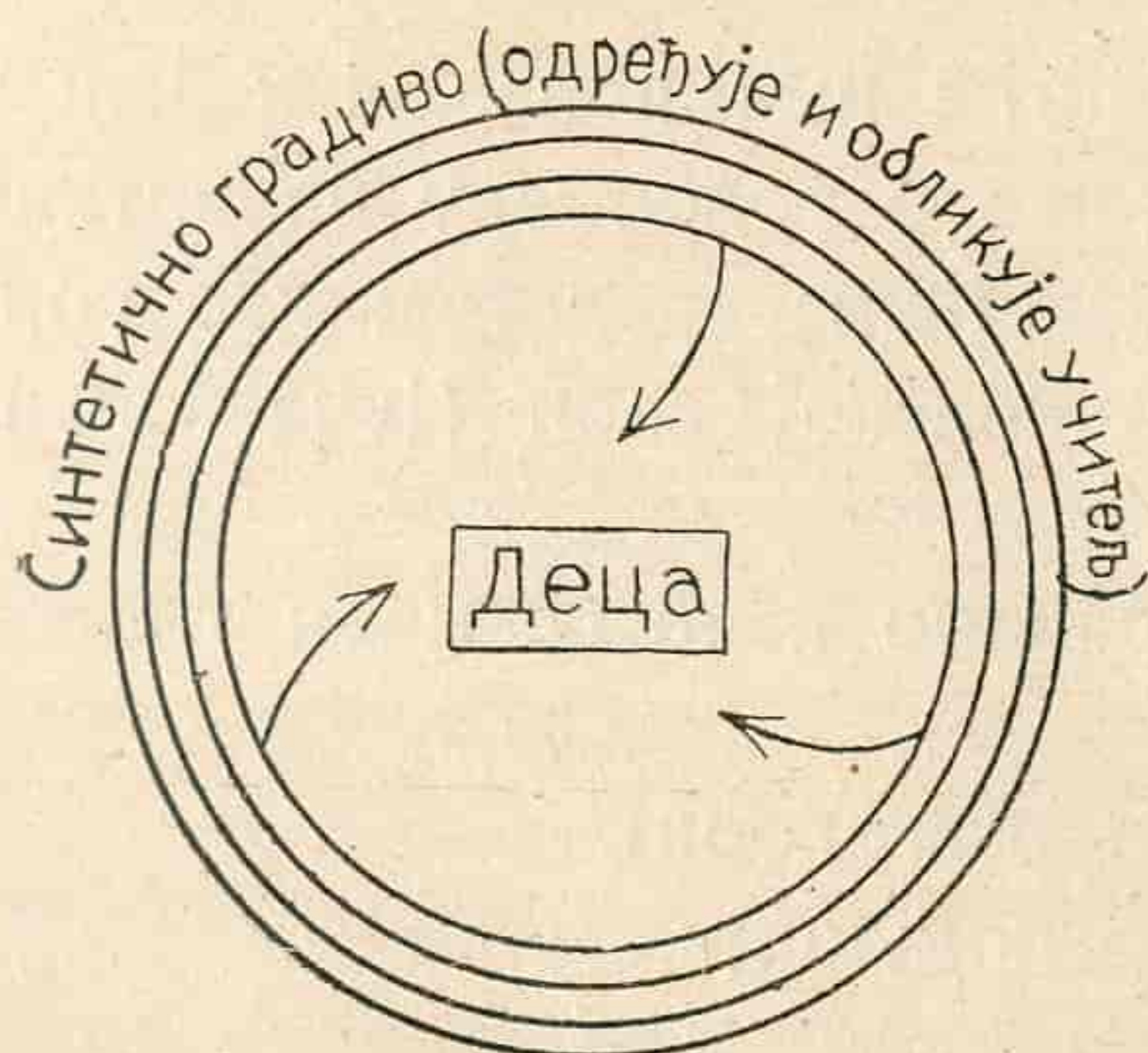
Облик наставе је пасиван: радне сугестије даје учитељ, циљ одређује учитељ закључне резултате даје учитељ

II. Радна настава

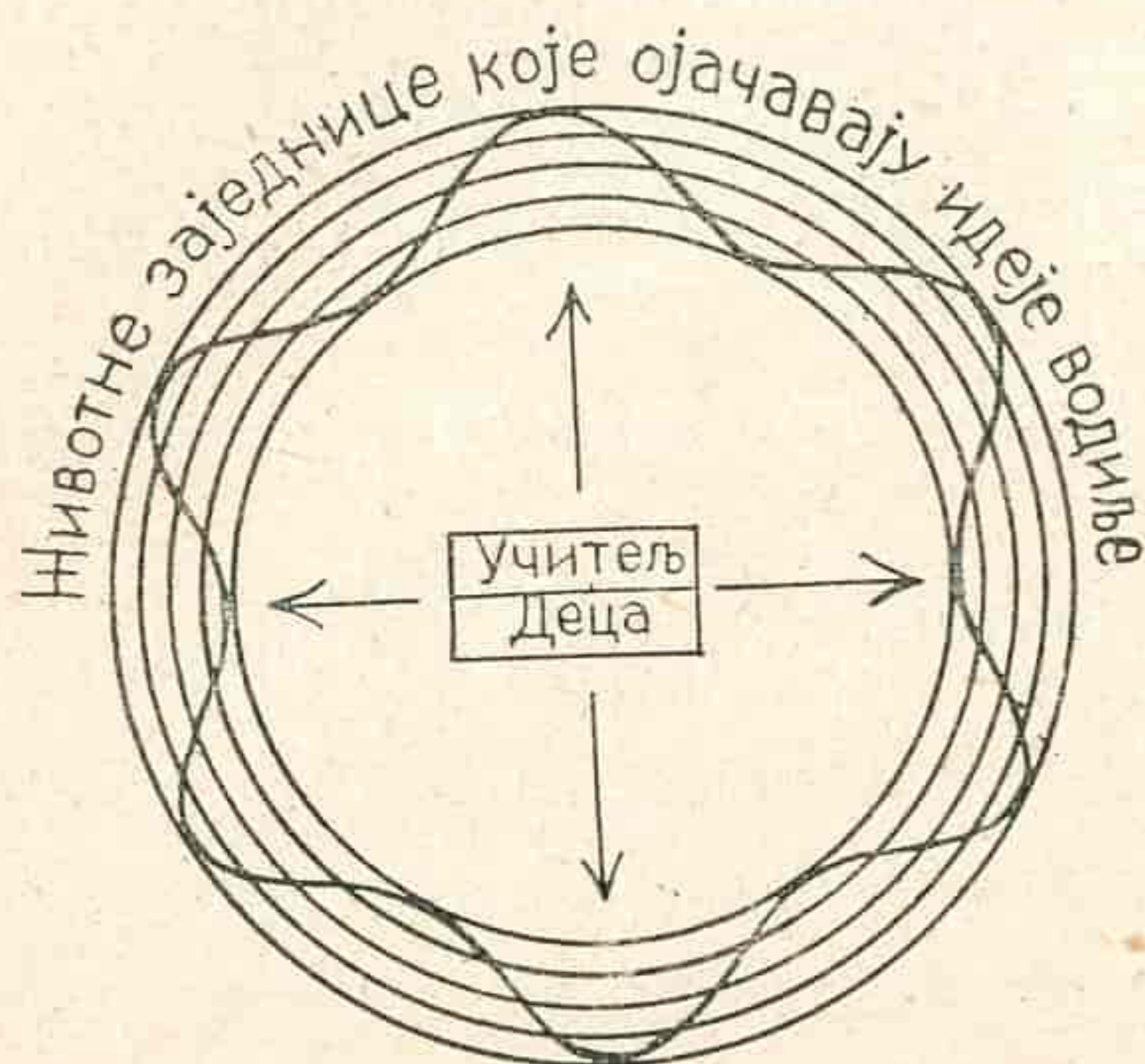
Заједно са децом уобличава учитељ градиво за поједине предмете. Облик наставе је активан: радне сугестије долазе од деце, учитељ организује и даје правац, највише раде деца сама.

III. Концентрациона настава

Учитељ ствара мисаони круг за поједине предмете који су упоредно повезани са осталим подручјима. (Лабав повезаност!) Облик наставе је пасиван: радне сугестије долазе од учитеља који сам предаје и уобличава вредности.

IV. Комплексна настава

Заједно са децом црпе учитељ градиво из животних заједница, уобличава културне вредности и исцрпљује временске појаве у њиховој узрочној зависности. **Радне заједнице** (комплекси) **увек садрже васпитно-изображавајућу језгру!** Полазна тачка, доживљаји и проблеми. Као прво је **идеја-водиља** јединице, да се она може документовати узима се наставно градиво из разних подручја. Облик наставе је **активан** и тражи, због уобличавања у ширину и дубину, највећи напон радне снаге, „радне заједнице“.

ПРАКТИЧНИ ПРИМЕРИ

Објашњење система на коме се оснива програм, и методична упутства за извођење

Примери из праксе у 4 школској години

I. Предметна настава: Топломер (наставна средства: цев, дашчица, жива, вода).

- 1 — Припрема: Понављање о ширењу и скупљању тела, топлотом.
- 2 — Данас ћемо учити о топломеру.
- 3 — Предавање: Први делимични циљ: Делови термометра: цев, дашчица.

Учитељ стави цев са живом у хладну воду (жива се спушта).

Учитељ стави цев са живом у топлу воду (жива се диже).

Прво спајање: Жива у цеви у хладном се спушта, у топлом се диже.

Други делимични циљ: Подела дашчице.

Учитељ стави цев са живом у лед (тачка мржњења) = 0° .

Учитељ стави цев са живом у кључалу воду (тачка кључања) = 100° .

Друго спајање: Топломер подељен је на степене: $C = 100^{\circ}$, $R = 80^{\circ}$.

4 — Утврђивање: Градиво се, питањима, понавља и бележи.

5 — Практична употреба: Читање о топломеру из читанке.

II. Радна настава: Топломер (Наставна средства: као горе).

1 — Доживљај: Хладноћа у школској соби (јуче топлије, ујутру хладније).

2 — Циљ рада: Хоћемо да дознамо како се мери топлота.

3 — Примање програма рада:

Шта већ знамо (слободни разговори).

О употреби топломера — покушаји.

Огледи са топломером.

- 4 — Поступак рада: Експерименте изводе деца сама, исто тако сама покушавају доћи до закључака, које код предметне наставе изводи учитељ.
- 5 — Успех рада се разгледа, проверава, пресуђује, контролише и практично искористи.

III. Концентрациона настава: (Топломер (2—3 дана).

- 1 — Познавање природе (в. код предметне наставе), са читањем.
- 2 — Рачун: Мењање степена R и C, разлике топлоте, када су живели Целзиј и Реомир?
- 3 — Земљопис: Најтоплији и најхладнији дани у Словеначкој.
- 4 — Хигијена: Значење топлоте и хладноће за здравље.
- 5 — Историја: Топлота и хладноћа у историји — Наполеон на Березини. Витези у оклопима.
- 6 — Цртање и ручни рад: Нацрт за топломер. Цртање огледа.
- 7 — Певање: Песма о зими.

Свако градиво које се обрађује предаје учитељ сам (в. I), и показује повезаност појединих подручја.

IV. Комплексна настава: „Хладна јесен долази“. (Радна јединица за 14 дана).

Напомена: У комплексној настави „топломер“ није проблем, зато он не може послужити као идеја-водиља. Васпитно изражавајућа идеја није примарни захтев, а циљ градива подредиће се идеји водиљи. У даном случају топломер је само мали део проблема „јесен“, и то у селу и у граду: „Јака забринутост због зиме!“ Свакоме који живи и осећа са децом, овај ће проблем спонтано пасти на ум у разреду. А топломер сам доћи ће на ред тек као иструменат за упознавање и разумевање стварне животне заједнице. И то само у опсегу целокупног посматрања!

- 1 — Полазна тачка: Ђак Н. већ два дана не долази у школу пошто је морао са оцем у шуму по дрва. Тамо ће копати пањеве, јер су дрва скупа.
- 2 — Идеја водиља: Јесен проузрокује родитељима велике бриге. — Зашто?
- 3 — Програм рада:
 - а) Промене у природи — промене код куће.
 - б) Хладноћа и топлота.
 - в) Бриге у јесени, рад, зарада (екскурзија).
 - г) Како је било некада.
- 4 — Извођење:
 - а) Биолошко-динамично: Природа умире (литерарни састави).
Јесен није свима „добра мајка“. (Докази).

Хладноћа и топлота у природи и у кући. Хладни и топли крајеви.

Извори топлоте и хладноће.

б) Математичко-технична: Топломер. Да ли је потребно мерити топлоту?

Хигијена куће за становање.

Грејање и огрев. Цене огрева.

в) Културно-историска: Јесен у историји. Борба за јесење плодове. (Зимница, амбар, чуварница...). Кулук и десетак.

5 — Утврђивање идеје-водиље: разматрањем, огледом, прављењем распореда као и проверавањем успеха рада — све заједно са децом!

Код комплексног обрађивања културних тековина треба се неизбежно ослањати на једну велику годишњу јединицу. Из годишње стварне јединице развиће се месечне и недељне јединице, које ће бити налик на животни исечак или проблем који ће се узети из околине, а с нарочитим обзиром на одређени минимални избор наставног градива у програму.

За I разред може се градиво поделити на пр. овако:

- 1) недељна стварна јединица: Иво и Ана у школи.
- 2) „ „ „ Код куће.
- 2) „ „ „ Код мајке у кухињи.
- 4) „ „ „ Јесен долази.
- 5) „ „ „ Јесен на пољу и у шуми.
- 6) „ „ „ Душни дан (Задушнице).
- 7) „ „ „ Хладни ветар дува...
- 8) „ „ „ Шта радимо код куће.
- 9) „ „ „ Св. Никола (дечји светац) долази.
- 10) „ „ „ На улици (на друму).
- 11) „ „ „ Празници зими.
- 12) „ „ „ Нова година.
- 13) „ „ „ Зима, зима...
- 14) „ „ „ Код топле пећи.
- 15) „ „ „ Покладе.
- 16) „ „ „ Школски друг је у болници (болестан).
- 17) „ „ „ На вашару.
- 18) „ „ „ Воз јури.
- 19) „ „ „ Празник пролећа.
- 20) „ „ „ Пролеће је ту...
- 21) „ „ „ Априли-ли-ли...
- 22) „ „ „ Ласте су се вратиле.

- 23) недељна стварна јединица: Иво има питоме зечеве (Ана пи-
лиће).
- 24) „ „ „ Писмо се предаје на пошту.
- 25) „ „ „ Мај.
- 26) „ „ „ Матерински дан.
- 27) „ „ „ На Драви (На потоку).
- 28) „ „ „ Школски излет.
- 29) „ „ „ Трешње су сазреле.
- 30) „ „ „ Распуст се приближава.

То је само један пример удешен према месним приликама, али у сваком случају треба да је укупна годишња стварна јединица: *Школа и дом у четири годишња доба.*

Недељне радне јединице удесиће се према месним приликама и о њима треба водити рачуна када се саставља детаљни наставни програм.

Оквирни наставни програм садржаваће концентрационо градиво само у главним линијама и само у минималном обиму који ће, у појединостима, конкретизовати поменута начела.

Наставни програм који не обухвата и не садржи годишње стварне јединице, које ће водити сав рад у разреду, не може послужити као основа за комплексну наставу. У доба пак, када се прелази са једног система на други, мора се пружати учитељима градиво за тај рад *једнообразно и систематски*, али стално у сагласности са савременим педагошким начелима, као и са потребама природним и душевним, здравља и привреде. Кад не би постојали нормативни прописи, извођење комплекса остављало би се индивидуалној способности појединог учитеља.

Када се приговара, да годишњи циљеви као и стварне јединице нису потребни, може се тај приговор лако оповргнути тиме, што ће се нагласити да народна школа треба да је права *škola живота*. Али баш због тога мора се она, како с обзиром на распоређивање градива тако и с обзиром на саму наставу, *разликовати од средње школе.*

8 — Начело активне дечје сарадње.

Код оквирног наставног програма не треба детаљно тумачити радне етапе са комплексом психичких и физичких функција. За активну дечју сарадњу пре свега је важан моменат: избор градива. Избор треба да је такав да ће деца лако сарађивати.

Циљеви за поједине предмете неће у програму давати нарочита упутства, али, у главном, треба водити рачуна о начелу активитета, јер ученици треба наставно градиво:

а) да примају путем доживљавања, посматрања и упознавања (а не само путем „повезане наставе“);

б) да обраде душевним и ручним радом (језично и графички);

в) да се изражавају причањем, драматизовањем, декламацијама, писањем, цртањем, месењем и осталим ручним радом, гимнастичким вежбама, а, повремено, и огледним привредним радом.

Практични примери који се наводе у претходној глави, нарочито показују практично извођење начела активитета.

9 — Поједини типови школа.

Нормативан (угледан) наставни програм прописује смернице само за више диференциране школе, а његови ће се циљеви постићи само у оним школама где свака школска година обухвата само један разред, тј. где има сваки разред своје основно одељење.

За мање диференциране школе, где једно одељење обухвата више разреда, тј. школских година, потребно је прописати нарочите наставне програме.

Обим, као и избор наставног градива за овакве школе треба одредити када се састављају детаљни наставни програми, код којих треба водити рачуна о организацији дотичне школе (школа са 1, 2, 3 или више одељења), о месним приликама као и о томе, у колико су важна основна културна добра која су потребна и за удаљене крајеве.

Када се наставно градиво спаја за више школских година (разреда) у једном одељењу, мора се узимати у обзир зрелост деце, и треба градиво, за сваку јединицу, нарочито прегледати, испробати, распоредити и успех рада практично искористити.

Годишње наставне кругове (т. зв. „течајеве“) треба хармонично попунити, тако да могу сарађивати и деца која су тек дошла у дотично одељење.

Уместо досадашњих систематских наставних кругова препоручује се узимати, *наизменично*, годишње стварне јединице, које треба у детаљним наставним програмима нарочито удешавати. Основна знања нека се обрађују путем посредне и непосредне наставе. Препоручити се може и поучавање у групама.

Распоред наставних часова за поједине типове школа показује Глава Б.

10 — Односи између више народне школе и привредно-задружних и домаћичких школа.

Виша народна школа — као и народна школа као целина не сме бити припремна школа за поједине друге школе и течајеве.

Закон о народним школама додуше прописује да треба у вишој народној школи развијати смисао за пољопривреду, занат и трговину где је то потребно. Али је то ипак нешто друго.

Свакако је потребно да ће се виша народна школа, у пољопривредној околини, трудити да сеоској омладини пружа барем основно пољопривредно образовање, јер пољопривредници

треба да се већ рано упознају са рационалном обрадом земље, са гајењем животиња као и са узрочношћу пољопривредних грана с обзиром на разне чиниоце.

Месним привредним приликама треба одредити место нарочито у детаљним наставним програмима. У нормативним пак само толико колико оне имају важности за целу земљу.

11 — Грађанско васпитање.

Принцип грађанског васпитања прописан је већ у §-у 1 Закона о народним школама. То ће васпитање проткати наставу у свима разредима и будити грађанску свест. Није зато довољно ако се уведу грађанске поуке. Нарочито треба вежбати грађанску свест.

Најстарији, осми разред треба поставити у интензивну службу грађанском васпитању, а сав школски рад треба, са природним ситуацијама, концентрисати око проблема будућег грађанина.

ЗАКЉУЧАК

Јасним гледањем на живот и рад долази се до закључка, да је наша школа била стално оптерећена педагошко-дидактичким назорима и таквим методама рада — делимично још и данас — који више не одговарају психолошким, педолошким и социолошким захтевима.

Школа у Југославији мора ићи правим, неопходно потребним савременим путем!

Б — РАСПОРЕД ЧАСОВА У ПОЈЕДИНИМ КАТЕГОРИЈАМА ШКОЛА (У школама са једним до осам одељења)

Напомена: Табеле показују поделу школских година (разреда) на комбиноване разреде, а исто тако и распоред часова, по предметима, за мушкарце и за девојчице.

У савременој школи распоред часова одређује само смернице за поделу времена, у сврху израђивања „програма рада“ који ће бити много сигурнији компас за путеве рада него што може бити распоред часова који виси на зиду.

Број часова за поједине предмете може учитељ, по свом нахођењу, и мењати, с обзиром на дечју даровитост, на знање добијено у прошлим годинама, на слабе путеве, изостанке, фебрије и слично. Исто тако ће учитељ одредити број часова када споји по 2 или више одељења, разреда у један. То ће нарочито бити потребно када се који предмет заједно обрађује.

Распоред часова треба да је једно упутство, а никако један пропис.

РАСПОРЕД ЧАСОВА

1. Школа са једним одељењем

Одељење	I.			
	1.	2.	3.	4.
	1.	2.—3.	4.—5.	6.—8.
Комбиновани разреди				
Разред (шк. година)				
Веронаука	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	1	1	1
Језична настава	6	8	8	7
Стварна настава	2	4		
Завичајна настава			3	
Земљопис				} 3
Историја				
Природопис				
Физика и Хемија				} 3
Рачун са геометријом	4	4	4	
Цртање		1	2	2
Писање	3	1	1	—
Певање	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2
Мушки ручни рад	1	1	1	1
Женски ручни рад и домаћинство		—2	—2	—2
Идеја водиља	I.	II.—III.	IV.—V.	VI.—VIII.
Недељно мушки	21	25	25	26
женски	21	26	26	27

РАСПОРЕД ЧАСОВА

2. Школа са два одељења

Одељење	I.		II.	
	1.	2.	1.	2.
	1.	2.—3.	4.—5.	6.—8.
Комбиновани разреди				
Разред (шк. година)				
Веронаука	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1
Језична настава	8	9	8	7
Стварна настава	4	4		
Завичајна настава			3	
Земљопис				} 3
Историја				
Природопис				
Физика и Хемија				} 3
Рачун са геометријом	3	4	4	
Цртање		1	2	2
Писање	1	1	1	—
Певање	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2
Мушки ручни рад		1	1	2
Женски ручни рад и домаћинство		—2	—2	—3
Идеја водиља	I.	II.—III.	IV.—V.	VI.—VIII.
Недељно мушки	21	25	25	27
женски	21	26	26	28

РАСПОРЕД ЧАСОВА

3. Школа са три одељења

Одељење	I.		II.		III.	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
	1.	2.	3.	4.	5.	6.—8.
Комбиновани разреди						
Разред (шк. година)						
Веронаука	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	8	7
Стварна настава	4	4	—	—	—	—
Завичајна настава			2	3	3	
Земљопис						} 3
Историја						
Природопис						} 3
Физика и Хемија						
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4
Цртање	—	—	1	2	2	2
Писање			1	1	1	—
Певање	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад			1	1	1	2
Женски ручни рад и домаћинство	—	—	—2	—2	—2	—2
Идеја водиља	I.	II.	III.	IV.	V.	VI-VIII
Недељно мушки	21	22	25	25	25	27
женски	21	22	26	26	26	28

РАСПОРЕД ЧАСОВА

4. Школа са четири одељења

Одељење	1	II		III		IV
	—	1.	2.	1.	2.	
	1	2.	3.	4.	5.	6.—8.
Комбиновани разреди						
Разред (шк. година)						
Веронаука	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	8	7
Стварна настава	4	4	—	—	—	—
Завичајна настава	—		2	3	3	—
Земљопис						} 3
Историја						
Природопис						} 3
Физика и Хемија						
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4
Цртање	—	—	1	2	2	2
Писање	—		1	1	1	—
Певање	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад	—		1	1	1	2
Женски ручни рад и домаћинство	—		2	2	2	2
Идеја водиља	I.	II.	III	IV	V	VI—VIII
Недељно мушки	21	22	24	25	25	27
женски	21	22	25	26	26	28

РАСПОРЕД ЧАСОВА

5. Школа са пет одељења

Одељење	I.	II.	III.	IV.		V.
Комбиновани разреди	—	—	—	1.	2.	—
Разред (шк. година)	1.	2.	3.	4.	5.	6.—8.
Веронаука	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	8	7
Стварна настава	4	4				
Завичајна настава			2	3	3	
Земљопис						} 3
Историја						
Природопис						} 3
Физика и Хемија						
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4
Цртање			1	2	2	2
Писање			1	1	1	
Певање	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад			1	1	1	2
Женски ручни рад и домаћинство			2	2	2	2
Идеја водиља	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.-VIII
Недељно женски	21	22	24	25	25	27
мушки	21	22	25	26	26	27

РАСПОРЕД ЧАСОВА

6. Школа са шест одељења

Одељење	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Комбиновани разреди	—	—	—	—	—	—
Разред (шк. година)	1.	2.	3.	4.	5.	6.—8.
Веронаука	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	8	7
Стварна настава	4	4				
Завичајна настава			2	3	3	
Земљопис						} 3
Историја						
Природопис						} 3
Физика и Хемија						
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4
Цртање	—	—	1	2	2	2
Писање	—	—	1	1	1	
Певање	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад			1	1	1	2
Женски ручни рад и домаћинство	—	—	2	2	2	2
Идеја водиља	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.-VIII
Недељно мушки	21	22	24	25	25	27
женски	21	22	25	26	26	27

РАСПОРЕД ЧАСОВА

7. Школа са седам одељења

Одељење	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Комбиновани разреди	—	—	—	—	—	—	—
Разред (шк. година)	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.-8.
Веронаука	2	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. васпитање	—	—	1	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	8	7	7
Стварна настава	4	4	—	—	—	—	—
Завичајна настава			2	3	3	—	—
Земљопис						} 3	} 3
Историја							
Природопис						} 3	} 3
Физика и Хемија							
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4	4
Цртање	—	—	1	2	2	2	2
Писање	—	—	1	1	1	—	—
Певање	1	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад			1	1	1	2	2
Женски ручни рад и домаћинство			2	2	2	2	2
Идеја водиља	I	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII/VIII
Недељно мушки	21	22	24	24	25	27	27
женски	21	22	25	25	26	27	27

РАСПОРЕД ЧАСОВА

8. Школа са осам одељења

Одељење	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Разред (шк. година)	—	—	—	—	—	—	—	—
Комбиновани разреди	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Веронаука	2	2	2	2	2	2	2	2
Грађанске поуке и грађ. вас.	—	—	1	1	1	1	1	1
Језична настава	8	9	9	8	7	7	7	7
Стварна настава	4	4	—	—	—	—	—	—
Завичајна настава			2	3				—
Земљопис					} 3	3	3	3
Историја								
Природопис					} 3	3	3	3
Физика и Хемија								
Рачун са геометријом	4	4	4	4	4	4	4	4
Цртање			1	2	2	2	2	2
Писање			1	1	1	—	—	—
Певање	1	1	1	1	1	1	1	1
Гимнастика	2	2	2	2	2	2	2	2
Мушки ручни рад			1	1	1	2	2	2
Жен. ручни рад и домаћ.			2	2	2	2	2	2
Идеја водиља	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Недељно мушки	21	22	24	24	24	27	27	27
женски	21	22	25	25	24	27	27	27

НИЖА НАРОДНА ШКОЛА
I РАЗРЕД — 1 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

*Школа и дом
у четири годишња доба*

Ц и љ :

Децу треба игром уводити у школски рад да се не прекида веза између школе и дома. Интерес за игру постепено ће се претворити у интерес за рад. Радом и животом у школи и породици деца ће добијати основне појмове и погледе. Потребно је да сарађују деца што интензивније, да се тиме пробуди дечја душевност и обогати утисцима које тражи њихов организам.

Подручје рада треба да је живот и рад у школи и породици, онако како дете живи у четири годишња доба.

Погледе и појмове добиће деца опажањем и доживљајима, изражавајући их на све могуће начине чиме се најбоље крчи пут изражавању језика, ока и руке.

Наставни предмети творе недељиву целину.

Децу треба свестрано упознати психолошки и физиолошки.

Већ од почетка треба утврдити дечје душевне и телесне способности: код завичајне наставе разумевање и даровитост за опажање: код језичне наставе изговарање, обим познавања речи, разумевање и памћење; код рачуна даровитост за схватање количина; код цртања и ручног рада способност за уобличавање, уочавање и пластичност; код певања глас и осећање за тон и ритам; код гимнастике живост, телесну снагу и окретност, живчане реакције, осећање за ритам и вољу за дисциплину.

Наставу треба развијати у правцу индивидуалисета, душевног и телесног активитета омладине.

ЗАВИЧАЈНА НАСТАВА

Циљ: Деца опажају рад и живот код куће и у школи као и природу која је у вези са домом и школом. Упознаваће промене у четири годишња доба.

Градиво: Доживљаји детета лети. Његове игре. Рад. Снага и владање у школи. Другови и учитељ. Школска зграда. Школски врт. Чланови породице. Рад, ред и живот у породици. Краљ као вођ велике породице.

Дечје здравље: Исхрана, вода, ваздух, сунце, чистоћа, одело, стан. Болести у школи и породици. Време, минерали, земље, животиње и биље. Кућа, стаја и двориште. Врт, поље, травњак, воћке, воће, виноград, шума, домаће животиње. Рад. Оруђе. Подела рада код куће. Дани, недеље, месеци, година. Све с обзиром на доживљаје и промене годишњих доба.

Крај године. Видовдан: Велики школски распуст.

Поред непосредних доживљаја код куће и у школи припремиће деци већи хоризонт и излети, посматрања и шетње, слике, приче, приче о животињама, причања код куће и у школи, описи у школи и у школском врту.

ЈЕЗИЧНА НАСТАВА

Циљ: Деца уче тачним изговарањем изражавати своја опажања. Говорити треба увек отворено, стварно и природно. Код деце треба гајити потребу да тачно читају и пишу.

Језик: Деца причају, разговарају и дебатују о стварима и појавама што су их доживела, како је то предвиђено за завичајну наставу. Говором повећаће се способности за изражавање и умножити обим познавања речи. Прелаз од дијалекта у књижевни језик треба да се врши постепено и природно. Језик не треба да је школски и извештачен, а дете не треба да изговара реченице које не разуме.

Почетна настава у читању и писању треба да је што лакша и психолошки уређена: од цртаних облика и примитивне антике ка индивидуалном, повезаном и читком писању.

Код читања употребити словарицу, читанке и мање књиге. Градиво треба да има везе са школом и породицом.

Писмено изражавање има да обухвата речи и реченице из ужег животног круга.

Природно и тачно декламовање дечјих песама о школи и породици.

РАЧУН	ЦРТАЊЕ И РУЧНИ РАД	ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА
<p>Циљ: Код деце треба пробудити способност да своју околину упознавају у погледу количине и бројно да решавају лаке задатке на истинским примерима породичног и школског живота.</p> <p>Градиво: Код деце, на један животни начин, развијати јасне претставе о количинама и бројевима до 20. Писање бројки до 20.</p> <p>На практичним примерима код куће и у школи нека деца упознају појам сабирања и одузимања, множења и дељења. Све то треба да се врши на основу фактичке употребе ствари, али без захтева који би психолошки били сувише рани.</p> <p>Новац, метар, литар, килограм.</p> <p>Мерење дужине и тежине робе и предмета код куће, у школи и у природи у вези са наставним градивом.</p>	<p>Циљ: Изражавање, цртањем и ручним радом, са опажањем и доживљајима.</p> <p>Цртање, састављање, сечење и моделовање предмета у природи, код куће и у школи, према опажању и памћењу.</p> <p>Изражавање цртањем и радом треба дете највише запослити. Цртањем, сликањем, уобличавањем и исецањем прелази интерес за игру и ручни рад постепено у обиљни душевни рад.</p>	<p>Певање:</p> <p>Циљ: Развијање слуха и гласа и буђење интереса за певање.</p> <p>Певање кратких мелодија са садржином из домаћег живота, школског живота и живота у природи. Мелодије треба да су лаке.</p> <p>Ритмичке вежбе у вези са играма и гимнастиком.</p> <p>Гимнастика:</p> <p>Циљ: Гимнастиком изражавају се унутрашња осећања, а тиме тело се постесвесно јача и развија.</p>

НИЖА НАРОДНА ШКОЛА
II РАЗРЕД — 2 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

*Завичај
у четири годишња доба*

Ц и љ :

Код деце треба развијати што већи интерес за завичај у свима животним појавама, а нарочито с обзиром на природу, рад и социјални живот у вези с променама у четири годишња доба. Рад у школи и интензивне појаве у завичају треба да се споје у хармоничну целину. Деца треба да навикну на рад, који ће бити озбиљан а истовремено пријатан.

Деца црпе све градиво и побуду за рад у школи из природе, рада и живота у завичају. Тиме ће се пробудити интерес за појаве у природи, као и смисао за користан рад и интерес за живот.

Деца ће се упознавати са променама у природи и социјалном животу те ће своје претставе свестрано изразити и уобличавати, па ће и интерес деце бити упућен у правцу преживљеног искуства.

Али деца треба да се упознају само са оним појавама које ће доживети непосредно; зато треба да су сеоска деца свесна рада и живота у селу, а градска у граду.

Посматрати дечје индивидуалне способности, њихову вољу за активном сарадњом и сав њихов телесни и душевни развитак.

ЗАВИЧАЈНА НАСТАВА

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: Круг дечјих сазнања у овој се години проширује на природне, привредне и животно-социјалне појаве завичаја. Дете посматра оно што доживи и што се баш појављује у четири годишња доба, али исто тако се вежба у размишљању, пресуђивању, разликовању, спајању и стварању закључака; тражи узроке природних појава као и везу између природе, привреде и живота у завичају и упознаје социјалне установе. Школа ће покушати да врши утицај на дечји начин живота с обзиром на здравље, владање, осећање према другима, на практичну страну живота; по селима упозораваће се деца на поједине пољоделске радове, нарочито на оне који су за дотичну околину најкарактеристичнији.

Градиво: Живот и рад у разреду. Дечје здравље: тело, потребе тела, прехрана, вода, ваздух, сунце, чистоћа, очвршћавање тела, одело, обућа, стан, одмор, нездраве рђаве навике у дотичном месту.

Празник уједињења: успомена родитеља на светски рат. Наш Краљ. Дани и месеци. Календар. Сунце, месец, дан и ноћ, време, животиње, биље, руде, земља, вода и остали предмети и појаве у природи. Поље, врт, парк, алеја, воћњак, травњак, пашњак, виноград и шума. Вртарско и пољско оруђе. Привреда. Занатлије. Фабрике. Оруђе и стројеви. Производи. Трговина и роба. Подела рада у пољопривреди, у радионици, у фабрици и живот разних сталежа. Сиромаси; породични живот. Владање према другим људима. Куће. Забаве. Образовање. Општински уред. Општина. Школа. Црква. Надлештва. Болница. Железница. Пошта. Прилике у месту. Видовдан.

Осим посматрања потребни су излети, посете и огледања.

Циљ: Дете нека научи да изражава и прича своје доживљаје. Добијање нових претстава и појмова и допуна већ постојећих. Језичне облике који се у дотичном месту погрешно употребљавају, треба постепено и са многим вежбама одучити. Садржај за сва причања пружа природа, привреда и живот у дотичној околини.

Говор: Деца треба да говоре без прекида и да разговарају о томе, што су посматрала, чула и читала о појавама у околини.

Читање: Вежбе у логичком читању из читанке, као и из омладинских књига и часописа.

Декламације: Јасно и изразито декламовање песме о природи, раду и животу.

Слободни писмени састави: Репродуктивни писмени састав — преписивање и диктат. Заједничко састављање писменх задатака у оквиру мисли — водиле.

Грамматика и правопис: Вежбе у правилној, усменој и писменој употреби матерњег језика. Исправљање карактеристичних грешака домаћег дијалекта. Вежбе у употреби правилних речи и реченица. Реченица, реч, слог, глас. Имена предмета, род и број. Личне и особене именице. Велико почетно слово у почетку реченице и код личних именица. Питања и одговори. Заповести. Тачка, знак питања и знак чуђења. Стављање именица. О коме се говори и шта се говори. (Подмет и прирок).

Писање: Дете треба да пише читко али треба водити рачуна о његовој индивидуалности која је израз његове личности. Писање речи, именица и реченица.

РАЧУН И ГЕОМЕТРИЈА	ЦРТАЊЕ И РУЧНИ РАД	ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА
<p>Циљ: Бројно упознавање природних, привредних и животињских предмета у завичају и решавање простих задатака, са осећањем за тачност и правилност. Осим интереса да траже и решавају рачунске задатке деца треба да добију што већу окретност у рачунању са чистим бројевима.</p> <p>На предметима који су са децом у животној вези, треба код деце развијати јасне претставе о количинама и бројевима у рачунском обиму до 100.</p> <p>Сабирање, одузимање, множење и дељење.</p> <p>Година, месец, седмица, дан, час. Новац, кг., л., м. Све на истинским предметима.</p> <p>Мерење соба, зграда, путева, удаљености, леја, вртова, њива и осталих парцела. Мерење (на кантару) воћа и разних намирница.</p> <p>Углови. Троугао. Четвороугао. Многоугао. Правоугаоник. Квадрат. Круг. Све на предметима. — Леје у парку. Зграде.</p>	<p>Циљ: Цртање треба да, као наставни принцип, подупиरे стварну наставу у обиму одређене јединице.</p> <p>Цртање предмета из природе, привреде и социјалног живота. Илустровање доживљаја.</p> <p>Месење, сечење, лепљење и састављање предмета. Завичај у песку.</p> <p>Сејање у школском врту.</p>	<p>Певање:</p> <p>Циљ: Певање у вези са доживљајима и стварном наставом.</p> <p>Певање простих народних песама које својом садржином изражавају дечје доживљаје, а мелодијом интерес за пријатност и живост. Певање у вези са дечјим и народним играма.</p> <p>Ритмичке вежбе у певању.</p> <p>Гимнастика:</p> <p>Циљ: Телесно изражавање доживљаја треба да очвршћа тело. Код гимнастике треба водити рачуна о физиолошко-нужним покретима, као и о правилном држању.</p> <p>Гимнастика треба да је израз радосних часова, а у тесној вези са осталом наставом, да гаји и развија телесне снаге и душевни осећај.</p> <p>Ритмичке вежбе. Пријатно играње и игра са певањем. Излет у природу када су сунчани дани. Савлађивање препрека код хода. Вежбе у равнотежи.</p>

НИЖА НАРОДНА ШКОЛА
III РАЗРЕД — 3 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

У завичајном срезу

Ц и љ :

Ученик проучава природне, привредне, хигијенске, социјалне и историјске појаве завичаја; из околине коју упознаје непосредно, добиће природописне, земљописне, привредне, хигијенске, социјалне и остале потребне појмове, па ће тако, на основу познавања свог завичаја, јасније и интензивније упознати и крајеве у срезу где му доживљаји неће бити непосредни.

Настава треба да утиче на дете поуком, треба да му буди интерес за разумне, етичке, социјалне, техничке, економске и хигијенске стране живота и да га васпита у љубави према домовини. У том духу образоваће дете и своју вољу за рад.

У граду водити рачуна о животу градског детета, а на селу о животу сеоског детета. Сеоско дете треба да упозна разлику код обрађивања земље у домаћој околини и ван ње; тиме, што ће запазити код куће или на излетима одлике доброг и лошег газдовања, добиће смисао за економски напредак.

Свако дете живи у доба када се хоризонт проширује и ван граница завичаја. Наставна средства су: земљописне карте, слике, причање, описивање и дописивање, а највише умножавање стварних појмова које добије доживљајима у непосредној околини.

ЗАВИЧАЈНА НАСТАВА

(домознанство)

Циљ: Деца посматрају, пресуђују и упознају ствари и појаве у природи, упознају земљописне предмете завичаја и непосредним доживљајима стварају појмове, проучавају економске стране, утврђују природне услове за економске успехе, уводе се у познавање човечјег тела, здравља и болести, упознају разне државне и остале установе те добијају осећај и смисао за прошлост завичаја. После тога упознају ближе крајеве, посредно и непосредно, и организацију среза.

Градиво: Стране неба. Земљописни појмови: планина, долина, река, море и остало. Топлота. Водени талог. Земља. Животиње, биље и минерали. Пољопривредни прдукти. Поље, вртарство, воћарство, ливада, виноград, шума, домаће животиње. Природне силе. Оруђе и стројеви. Трговина. Занатство. Фабрике. Звања. Сиромаси. Општина. Општински суд. Порези. Школа. Црква. Надлештва. Друштва. Организације. Забаве. Морал. Поштовање других људи.

Историја: Приче, успомене, споменици, гробље, рушевине, замкови, стари друмови, старе зграде, хронике, писана историја завичаја, феудалци. Турци, Французи, Аустрија. Светски рат. Уједињење. Карађорђевићи.

Човек и његово здравље: делови тела и њихов рад. Здравље и болест. Хигијенска упутства.

Срез: Планине, брда, долине, воде, клима, шуме, плодна и неплодна земља. Крајеви и њихове особине. Пољопривреда, трговина, занатство, фабрике, прометна средства. Сталежи. Срески начелник. Историја среза: непосредне установе и споменици, живот у разна доба. Суседни срезови.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: На овом степену треба дете толико да усвоји књижевни језик, да га може разумети и доживљавати оно што ће читати из домознанства, те да би могло писмено изразити своје непосредне и посредне доживљаје. Граматика сматраће се као помоћно средство за разумевање језика и за усмено и правилно изражавање домаћег говора.

Читање: Разумно, тачно и лепо читање. Састави о природи, газдинству, здрављу, људима, историским догађајима, светском рату, уједињењу, нашим крајевима. Проста упутства за пољопривреду. Читанка, омладинске књиге и часописи. Причање из домаће историје, из живота животиња и биља. Писци и песници.

Декламовање песма о природи и раду. Песме о уједињењу, домовини и Краљу.

Писмени састави: Вежбе у писању јасних и језгровитих реченица. Репродукције прича из домаћег краја. Слободни описи доживљаја. Кратке белешке о времену, природи и граду. Болест и здравље. Опис излета. Књига о раду.

Граматика и правопис: Поправком грешака дијалекта добиће се правописна правила. Именица: род и број. Глагол: лице, број, време, коњугација. Личне заменице. Придев. Објект и субјект. Личне именице. Тачка, упитни знак, знак чуђења. Питања и одговори.

Срскохрватски језик у Дравској бановини: Писање и читање ћирилице. Непознате речи.

Писање: Добијање што читкијег и једнакомерног рукописа, али са очувањем индивидуалности. Речи из домознанства. Имена крајева. Имена знаменитих људи. Ћирилица.

РАЧУН И ГЕОМЕТРИЈА	ЦРТАЊЕ И РУЧНИ РАД	ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА
<p>Циљ: Ученик треба да се оспособи да, бројно, упозна околину и са сигурношћу решава задатке из њезиног животног круга.</p> <p>Градиво: Очигледно развијање код деце јасних претстава о количинама и бројевима у рачунском обиму до 1.000.</p> <p>Усмено и писмено рачунање четири рачунска начина. Практични задаци из живота. Разломци на предметима.</p> <p>Римски бројеви до 20. Историја о Римљанима. Римски споменици.</p> <p>Дужинске мере. Ха, а, м², м³. Мерење дужине и тежине.</p> <p>Геометрија: Разумевање предмета према облику и величини. Линије, углови (спољни и унутарњи), троугао, четвороугаоник.</p> <p>Све се исеца из хартије.</p>	<p>Циљ: Уобличавање цртањем и ручним радом треба да оспособи децу да праве ликове предмета из околине, по моделу и памћењу. Дете графички изражава своје доживљаје.</p> <p>Цртање: Предмети и појаве из природе, газдинства, рада, здравља, историје. Илустровање доживљаја и прича.</p> <p>Месење, лепљење, сечење.</p> <p>Песком: планине, долине, реке, места, путеви и железнице.</p> <p>Пољопривредни рад: Копање леја у врту. Подела врта у леје. Сејање. Плевљење. Правилно сађење воћака. Чишћење воћака. Сађење дивљака у расаднику.</p> <p>Женски ручни рад треба да навикне реду, чистоћи и здрављу у породици.</p>	<p>Певање:</p> <p>Циљ: Певање треба да је у вези са осталом наставом те да изазива осећај радости. Деци се отвара пут у свет народне песме.</p> <p>Певање народних и уметничких песама које су, својом садржином, повезане градивом из домознаниства. Родољубиве песме. Дечје игре са певањем.</p> <p>Гимнастика:</p> <p>Циљ: Деца су сада у доба јаког развијања. Систематским вежбама треба јачати тело и вежбати га у окретности.</p> <p>Редовне, слободне гимнастичке и ритмичке вежбе. Ходање и трчање. Такмичење у трчању и скакању. Игре. Игре и играње са певањем.</p>

НИЖА НАРОДНА ШКОЛА
IV РАЗРЕД — 4 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

Завичајна бановина

Ц и љ :

Ученици треба да упознају завичајну бановину и да на основу тачног посматрања завичаја, покушају упознати целу Југославију. Код деце шири се круг њихових стварних претстава.

Радно подручје пружају: природа, економија, хигијена и социјални живот бановине, у тесној вези са домаћим животом.

Градиво треба утврдити поучним излетима и шетњама, сликама, филмовима, читањем, причањем и дописивањем, тако да дође до изражаја васпитни утицај и на развитак увршћења у школску заједницу, а тиме у социјалну, народну и државну целину.

Децу треба уводити у познавање народне културе.

Сеоско дете мора, осим своје сеоске околине, упознати и градски живот, а градско дете мора се навикнути да цени и пољопривредни рад. Сва деца треба да схватају вредност и важност свих привредних грана, а у њима да се буди жеља за техничким и продуктивним напретком. Ипак треба да се у привредном раду васпитава сеоско дете више за пољопривредне радове, а радничко и градско дете за побољшање оне стране живота у коме живе.

Пре него се почне проучавањем природних, економских, хигијенских, управних, културних и осталих појава у бановини, треба деца да добију јасне појмове о тим појавама, на основу непосредне околине.

Проучава се психолошки и физиолошки развитак деце у народној школи и утврђује се правац њихових погледа и мишљења.

УПОЗНАВАЊЕ ПОСТОЈБИНЕ (домознанство)

Циљ: Ученици упознају природу и међусобне везе природних бића и појава, као и природне услове за привреду и живот становника. Они проучавају земљописне облике, природне услове, привреду и живот становника у појединим крајевима бановине те добијају појам о бановини као управној јединици. По знаковима на земљописним картама праве закључке с обзиром на природу, привреду, густину и културу становника. По историјским догађајима у бановини разумеће народни живот у главна историјска и социјална доба и умеће ценити жртве за развитак, напредак и ослобођење народа. Стварне основе тражиће у историјским легендама. Код деце гаји се смисао за разумно газдинство и практичне радове, с обзиром на месне прилике.

Бановина: Стране неба. Сунце и годишње доба. Звезде. Магнетизам и компас. Земљописна карта и знакови. Земљописни појмови. Састав земљине коре. Земља. Температура. Вода. Ваздух. Ветар. Водени талог. Електрицитет и муња. Живот биља. Разно биље. Органи животиња. Разне животиње. Човек, делови тела и њихова радња, исхрана и остале потребе. Услови за разне пољопривредне гране у дотичном крају. Планине, долине и реке у бановини. Крајеви. Природни услови и пољопривреда у појединим крајевима бановине. Природне силе. Стројеви и оруђе. Парни строј. Електричне централе. Делови генератора и мотора. Занатство и индустрија у бановини. Саобраћај и саобраћајна средства. Становници. Градови. Култура. Хигијена. Организације. Банованска управа. Срезови. Главни град бановине. Град и село.

Историја: Сеоба Словена. Хришћанство. Домаћи кнежеви. Туђи племићи. Сеоска буна. Ослобођење земље. Борбе за народна права. Светски рат. Уједињење. Наш Краљ. Дужности према народу и према људима.

Југославија: Кратак земљописни преглед. Историја личности.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: Деца треба да схвате књижевни језик у говору и писму, да тачно и разговетно читају и самостално изражавају своје мисли. Вежбање у употреби правилних језичних облика. Познавањем словеначког и српскохрватског језика јачају се домовинска осећања и буди смисао за заједнички живот Словенаца, Срба и Хрвата.

Читање: Разговетно, природно и логичко читање из читанке, омладинских књига и часописа о природи, привреди и животу у бановини. Песници и шецци.

Слободно препричавање у разговетном и повезаном говору.

Декламовање песама о природи и домовини.

Писмени састави: О ономе што су читали и слушали. Диктат. Заједничко састављање извештаја о догађајима. Слободни чланци о доживљајима. Све у духу стварне јединице. Књига о раду.

Грамматика и правопис: Све врсте речи. Декламација, коњугација, компарација. Делови просте и проширене реченице. Вежбе у писању сложених реченица. Тачка, запета, упитни знак, знак чуђења, тачка-запета. Исправљање грешака домаћег говора.

Српскохрватски језик у Дравској бановини. Читање и писање ћирилице. Познавање разлика у речима и граматици оба језика.

Писање: Развијање смисла за лепоту и правилност рукописа, са чувањем дечје индивидуалности. Имена предмета и појава у домознанству. Имена места и лица.

РАЧУН И ГЕОМЕТРИЈА

Циљ: Деца треба да стекну јасне претставе и појмове о количинама и бројевима и да се оспособе да своју бановину разумевају у количинама и бројевима и самостално решавају рачунске проблеме из практичног живота. Омладина треба правилно да схвата, употребљава, оцењује, мери и израчунава ликове и тела који имају практични значај. Развијање логичког мишљења.

Градиво: На предметима из завичаја развијају се код деце јасне претставе о количинама и бројевима до милиона.

Практичним задацима треба децу упутити у брзо решавање у сва четири вида рачуна са целим бројевима. Усмено и писмено.

Припрема за сабирање и одузимање десетних разломака. Новац, мере и тегови записују се десетним разломцима, а изговарају се цели бројеви.

Појам обичних разломака.

Прости закључни рачуни са јединице на множину, са множине на јединицу. Мере и мерење на кантару. Римски бројеви до 100. Новац, мере и тегови.

Упознавање површина и запремина у дечјој околини. Израчунавање квадратних површина.

ЦРТАЊЕ И РУЧНИ РАД

Циљ: Развијање способности за изражавање у облику. Вежбе за умешно и окретно уобличавање предмета и појава у завичају и бановини.

Цртање предмета по виђењу а la vie: облик: сразмер.

Приказивање по фантазији. Илустровање приповедака, историјских догађаја и песама.

Декоративно цртање: једноставни народни орнаменти из бановине.

Посматрање уметничких слика уметника завичајне бановине.

Месење, сечење и лепљење у вези са домознанством. Покрајине у песку.

Рад у врту: Берба, одабирање и чување крушака и јабука. Ђубрење воћака. Помазивање стабла. Правилно сађење воћака. Калемљење под кору и на окце. Рад у расаднику.

Женски ручни рад:

Цвеће у саксијама. Врт. Кукичање, плетење, везење, шивење, крпљење.

ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА

Певање:

Циљ: Развијање гласа, ритма и слуха. Изражавање естетских и родољубивих осећања, песмом.

Очигледно поучавање ритма и мелодија по нотама.

Певање народних и уметничких песама које, својом мисаоном и гласбеном садржином, изражавају родољубље.

Певање у вези са игром. Ритмички покрети. Маршеви.

Певање у два гласа једноставних народних песама.

Гимнастика:

Циљ: Унапређење правилног телесног развоја систематским и природним вежбама.

Редовне, слободне гимнастичке вежбе и вежбе у дисању. Вежбе на справама.

Дечје игре и игре са певањем и гласбом. Народно коло. Излети и шетње.

НИЖА НАРОДНА ШКОЛА
V РАЗРЕД — 5 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

*Југославија је
наша домовина*

Ц и љ :

У омладини будити љубав и разумевање за свој народ, његов развој и напредак у слободној домовини.

Ученици треба да схвате међусобне односе земљописних предмета, природних појава, привредне продукције, државне управе, судбине, културе и прошлости народа. Да су свесни дужности да морају и сами приносити држави са својим привредним и духовним радом.

На основу статистичких података треба да што боље упознају географске, културне, привредне и социјалне прилике.

Омладини треба да се да основа за самообразовање и самоваспитање. Она треба да разуме смисао привредног напретка за државу. Настава треба да утиче на њихову вољу за продуктивни рад и за напредни живот. Занатству на селу треба, на основу општих поука о пољопривреди и на основу упознавања пољопривредних проблема у држави, одредити правац за рационалну пољопривредну продукцију.

ПОЗНАВАЊЕ ДОМОВИНЕ
(домознанство)

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: Познавање државе у њеним природним, земљописним, привредним, хигијенским, животним, културним, управним, историјским и свим осталим саставним деловима. Све појаве проучавати с обзиром на њихове међусобне односе. Јасне и разговетне појмове о природи и њеним законима, култури и осталим чињеницама треба да сазна дете на основу огледа и непосредног доживљавања у завичају, а тек на њиховом основу треба да упозна ствари у осталим крајевима домовине. У томе служиће се земљописним картама, сликама, читањем и причањем. Тако ће на пр. упознати живот биља и животиња, пољопривредне гране, језика и вере уопште, па тек онда исте чињенице у разним крајевима државе.

Природа. Стране неба. Магнетизам. Сунце, месец и звезде. Земљописна карта. Подневници и упоредници. Висине и долине. Вода. Мора. Границе. Површина.

Привреда: Пољопривредне биљке у држави. Делови и живот биљке. Састав земљине коре. Врста земље. Прехрана у земљи. Вода. Ваздух. Ветрови. Температура. Значај шума. Хемиски елементи и једињења. Ђубре и ђубрење. Обрађивање земље. Природне силе. Оруђе и стројеви. Наше домаће животиње. Телесни делови животиња и њихова радња. Прехрана животиња. Стада. Пасмине и избор раса. Пчеларство. Гајење свилене бубе. Рибарство. Домаћинство. Пољопривреда у држави. Руде и рударство. Наука о механичким силама. Електрицитет. Парни строј. Генератор и мотор. Занати. Индустрија. Електричне централе. Кретање. Архимедово правило. Звук. Саобраћајна средства. Брзојав. Радио. Трговина. — У држави и завичају.

Човек: Делови тела и њихова радња. Хигијена у народу. Добре и слабе стране. Болести у народу. Болнице. Телесно васпитање. Клима. Исхрана, сиромаштво, богатство и здравље.

Насељеност. Језици. Вероисповести. Просвета. Начин живота.

Пребивалишта: Села и градови. Типови села и градова. Типови кућа.

Бановине с обзиром на природу, положај и површину, воде, привреду, здравље, насељеност, језик, вероисповести, културу, живот, крајеве. ·/.

Циљ: Дете упознаје књижевни језик, доживљава, читањем важнијих радова, народну културу и вежба правилне језичне облике у усменом и писменом изражавању.

Читање: Јасно и течно читање са правилним акцентом. Тихо читање дужих јединица. Разумевање садржине састава и целих чланака о природи, привреди, хигијени, животу, обичајима, навикама и историји народа. Наши песници и писци. Читанке, књиге, часописи.

Препричавање: Садржина прича и доживљаја.

Декламовање: Јуначке народне песме. Женске народне песме и песме о догађајима.

Писмени састави: Вежбање у писању јасних и језгровитих реченица. Репродуковање прича и извештаја. Самостални чланци о доживљајима код куће и на излетима. Све о домовини. Шта причају познаници о крајевима Југославије где су путовали или су били са службом. Дописивање са ученицима осталих покрајина. Књига о раду.

Граматика и правопис: Проста и проширена реченица. Директни говор. Деклинација именица, придева, заменица и бројева. Компарација придева. Прилози. Свезе. Узвици. Исправљање грешака домаћег говора. Упоређивање разних дијалеката народног језика. Правилно писање речи. Тачка, запета, запета код речи и реченица.

Писање: Поштански и железнички обрасци. Адресе — личне, за надлештва и установе у држави. Дописна карта и писмо.

·/.

Управа и устав.

Словенци, Срби и Хрвати ван државних граница. Исељеници.

Историја: Преисторијско доба наше земље. Илири. Келти. Римљани. Словени у градовима. Сеоба. Домаћи племићи. Под управом туђих племића. Борбе за економско, политичко и народно ослобођење. Борбе за уједињење Југословена. Светски рат и уједињење. Наш Краљ.

РАЧУН И ГЕОМЕТРИЈА

Циљ: Деца упознају наставно градиво бројно и тиме откривају значај домовине. Односи према осталим предметима.

Градиво: Бројеви до билиона. Усмено сабирање, одузимање, множење, дељење и мерење. Сва четири вида рачуна писмено са целим бројевима.

Десетни разломци: десети, стоти, хиљадити. Претварање разномених бројева у десетне разломке и обратно.

Писмено рачунање са десетним разломцима. Сва четири вида рачуна.

Добијање стварних рачунских проблема у домовини. Статистички подаци. Цене, поштанске, железничке, пореске и друге таксе у држави.

Рачуни у кући. Приходи и расходи, трговина, потребе.

Лаки закључни рачун.

Римски бројеви. Новац. Мере и тегови. Мерење и мерење кантаром.

Линије. Углови. Троуглови. Четвороугаоници. Вишеугаоници. Претварање четвороугаоника и троуглова у правоугаонике са истом површином. Израчунавање обима равних ликова. Израчунавање површина правоугаоника и квадрата. Мерење парцела. Покрајине у држави у облику геометријских равних ликова.

ЦРТАЊЕ И РУЧНИ РАД

Циљ: Помоћу цртања и ручног рада дете изражава своје доживљаје, добија, визуелно и моторички, што стварније познавање своје домовине и вежба се у уметности напредног рада у газдовању и домаћинству.

Цртање: Вежбе у цртању разних равних предмета. Облик, сразмер, боја. Природни, земљописни, привредни и историјски предмети.

Прецртавање покрајина са земљописне карте, као и предмета са земљописних и историјских слика.

Илустровање догађаја и прича.

Народни орнаменти.

Једноставно цртање у вези са газдинством. Употреба геометријских равних ликова.

Моделовање природних, земљописних и историјских предмета. Оруђе и стројеви: из данашњег и историјског доба.

Познавање уметника у држави.

Пољопривредни рад: Рад у расаднику, вшњаку и у врту. Разне врсте калемљења и окулирања. Упути за живинарство.

Домаћички рад: Народни везови и практични предмети за кућу. Цвеће у саксијама.

ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА

Певање:

Циљ: Интересовање за гласбу. Осећајно и доживљено певање. Развијање слуха. Познавање нота.

Познавање нота и тактова. Једноставне словеначке и српскохрватске песме по нотама.

Значај, такт и ритам народних песама из свих покрајина домовине.

Певање по слуху. Домородне песме. Словеначке, српске и хрватске народне песме, лепе мелодијом и карактеристичне за народне наше крајеве.

Упознавање словеначке, хрватске и српске гласбе, преко радио, грамофонских плоча, клавира или концерата.

Гимнастика:

Циљ: Дете упознаје разне врсте телесних вежби којима хоће држава да потпомаже здравље народа.

Редовне, гимнастичке вежбе, вежбе у дисању и на справама.

Ходање и трчање.

Игре и играње са певањем.

Такмичење у трчању и скакању. Спортски који се могу изводити у дотичном месту.

ВИША НАРОДНА ШКОЛА
I РАЗРЕД — 6 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

*Земља рађа
Човек и земља*

Ц и љ :

Омладину упутити у познавање суштине природе, како би схватила природне појаве, њихове међусобне односе и пољопривредну продукцију као и искоришћавање земље и природе. Омладина треба да увиди да је пољопривредни напредак могућ само на примени природних наука, духовног и привредног образовања.

ПОЗНАВАЊЕ ПРИРОДЕ,
ПОЉОПРИВРЕДА И ХИГИЈЕНА

Циљ: Будити разумевање за природу и њезине појаве. Ученици треба да упознају вредност и значај привредних добара, које примамо из живе природе помоћу оруђа, разумности и марљивости.

Пољопривреда се оснива на биолошким и хемијским упознавањима. Сеоска омладина треба да размишља како ће се најбоље упослити у главним пољопривредним гранама на селу, а радничка и градска омладина треба да цени и поштује рад и значај свог сеоског суграђанина. Градска омладина мора знати о пољопривреди све оно, што може о томе доживљавати у граду и његовој околини и колико је то потребно за разумевање света. И човеково тело део је природе и зависи од ње; ученик треба да је свестан тога да је његова дужност јачати и чувати здравље.

Познавање природе: Основне физичке и хемијске појаве. Опште особине тела. Најважнији хемијски елементи и једињења анорганске хемије. Руде. Шећер, скроб, целулоза, масти, алкохол, сирће, беланчевина. Распадање органских тела. Микроби. Ђелије. Живот биља. Хемија исхране, Главне врсте биља. Ђелије код животиња. Органи и живот најнижих животињских врста. Органи и њихова радња код виших врста животиња. Врсте животиња и како се оне разликују. Клима, пребивалишта и исхрана животиња на свету.

Пољопривреда: Земља. Обрада. Ђубришта и ђубрење. Семе и сејање. Снабдевање биљака. Коров и болести на биљу. Скупљање продуката. Гајење пољопривредних биљака. Индустријске биљке. Воћарство. Врт. Виноград. Подрумарство. Ливадарство. Шумарство. Закон о шумама. Гајење домаћих животиња. Селекција. Живинарство. Одабирање пасмина. Мале животиње. Пољопривредно газдинство. Порез. Осигурање. Трговина са продуктима.

Хигијена: Човек, делови тела и њихова радња. Исхрана. Графички приказ хранљивих састојака. Одело. Продукција тканина. Рад, спорт и телесне вежбе. Рђаве навике. Болести. Заразне болести. Како да се чувамо од болести. Лековите биљке. Домаћа апотека.

ЗЕМЉОПИС И ИСТОРИЈА

Циљ: Посматрање земљописних предмета. Уобличавање појмова о свету и упознавање узрока односа између становника и природе. Судбина народа и у прошлости увек је зависила од природе и њезиног искоришћавања.

Земљопис: Земља, сунце и месец. Планете. Сазвежђе, комете, метеори, Кумова слама. Васиона. Подневци и упоредници. Климатски појасеви. Делови света и океани. Човечје расе. Преглед Европе: природа, плодни крајеви, државе. Природно богатство Југославије и услови за пољопривредни напредак. Пољопривредни крајеви Југославије. Аграрна реформа. Наше суседне државе и пољопривреда у њима. Подунавске државе и пољопривреда у њима. Пољопривреда и индустрија. Мала антанта. Паневропа и привредни савез. Пољопривредне и индустријске земље. Преглед осталих делова света: природа, плодни и неплодни крајеви, државе, колоније, привреда. Узроци међународних спорова око плодне земље. Недостатак земље, исељавање.

Историја: Преисторија: природа, оруђе и живот; натурално газдинство. Газдинство Словена у патријархално доба. Сељаци у Египту. Римска империја, земља, робови, привреда. Привредне прилике Југословена у доба домаћих кнежева, као и у доба ропства Немцима, Млечанима, Мађарима и Турцима. Остали Словени у доба феудалног племства. Југословени у борби за ослобођење земље и победа.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: Разумевање језика и што одређеније изражавање мисли и осећања. Све у животном кругу околине, природе и пољопривредне продуктивности.

Читање: Естетичко и логичко читање чланака о природи, пољопривреди, човеку и хигијени, о домаћим и страним крајевима, као и о социјалној и привредној прошлости Југословена. Латиницом и ћирилицом. Популарне научне и привредне књижице.

Књижевност: Народни песници и писци. Њихова дела из живота сеоског народа.

Декламовање песама о природи и сељацима.

Призор из сеоског живота.

Писмени састави: Репродукције и слободни чланци о природи, пољопривредном раду, хигијени, крајева у завичају и ван њега, о животу у прошлости. Књига о раду. — Поштански обрасци. Признаница. Меница. Поруџбина. Дневник о газдовању. Благотворничка књига. Обрачун. Домаћички спискови.

Граматика и правопис: Гласови. Стварање речи: кућна, породична и месна имена у дотичном месту. Проста реченица. Сложена реченица. Независно сложене реченице. Правилно писање речи. Запета између речи и реченица. Директни говор. Тачка-запета. Исправљање неправилних облика у дијалекту.

РАЧУН И
ГЕОМЕТРИЈА

Циљ: Бројним изражавањем упућују се ученици у стварно схватање природе и пољопривреде. Код њих се ствара интерес за рачунске проблеме у природи и газдинству.

Вежбе у рачунању на памет. Писмено сабирање, одузимање, множење, дељење и мерење целим и десетним бројевима.

Усмено и писмено рачунање обичним разломцима. Процентни рачун, израчунавање камата. Заключни рачуни.

Рачуни о природи као и о домаћој и државној пољопривреди.

Круг. Мерење угла. Израчунавање обима и површина правоугаоника, квадрата, косог паралелограма, трапеца, трапецоида, троугла, вишеугаоника и круга.

Призма, ваљак, пирамида и купа. Израчунавање површине и запремине.

Земљишта, зграде. дрво.

ЦРТАЊЕ, РУЧНИ РАД,
ПЕВАЊЕ И
ГИМНАСТИКА**Цртање и ручни рад:**

Циљ: Предмети се, уобличавањем, тачније посматрају. Буђење осећања за лепоту у природи и уметности. Пољопривредним и женским ручним радом се непосредно утиче на економску и домаћичку делатност.

Цртање предмета у природи и пољопривреди, перспективно. Сликање бојицама. Орнаменти. Пројекти и скице кућа и парцела. Климатски појасеви. Земљописне карте. Посматрање уметности у природи и сеоском животу.

Моделовање предмета у природи. Картонажа геометријских ликова.

Практични женски ручни радови.

Пољопривредни радови: Радови у расаднику и врту. Повремена упутства за пољопривредни рад.

Певање:

Теорија. Лаке песме по нотама. Народне песме о природи и сеоском животу, по слуху. Певање у два гласа.

Гимнастика:

Редовне, гимнастичке и остале вежбе. Спортиви у природи, уколико је то могуће у дотичном месту.

ВИША НАРОДНА ШКОЛА
II РАЗРЕД — 7 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

*Напредак у знаку паре и електрицијетета
Човек и техника*

Ц и љ :

Омладина треба да упозна развој и напредак човечанства. Треба да упозна зависност од природе, привреде, духовне културе и важност душевног и физичког рада за напредак друштва.

Упознавање природних сила у служби човека упућиваће омладину разумевању привредног напретка.

Деца треба да науче математички мислити и да повећају своје познавање о природи.

Омладина треба да, посматрањем оруђа и стројева у служби пољопривреде, обрта и индустрије, упозна развојне фазе напретка.

Омладина треба да се на основу живота и рада чувених истраживача и проналазача упозна са тешкоћама човечјег стварања и настојања.

Она треба да размишља о важности рада за породицу, општину, државу и народ и да убрзава социјално упознавање и морално васпитање.

Васпитање у тачности, свесној штедњи и у потребној предузимљивости.

Код деце треба будити поштовање према продукцима човечјег рада, и жељу да и сами учествују у раду и истраживању.

ПОЗНАВАЊЕ ПРИРОДЕ, ИНДУ-
СТРИЈА, ПРИВРЕДА И ХИГИЈЕНА

Циљ: Ученици треба да, очигледно, упознају оруђа, стројеве и природне силе које су потребне за погон стројева. Човечји рад и развој зависи од закона највеће штетње с обзиром на трошење снага, времена и новца. Осим стројева важни су подела и спајање рада. За напредак и добробит државе потребна је рационализација целе продукције.

Градска омладина треба да упозна делове и радње оруђа, стројева и мотора, а сеоска омладина треба да је свесна тога да је само у техници прави напредак.

Деца треба да науче како треба код индустријског рада чувати здравље и како треба помоћи код несрећа и озледа.

Познавање природе: Светлост. Механика чврстих, течних и гасовитих тела. Парни строј. Магнетизам. Електрицитет. Генератор. Мотор. Брзојав. Кућни телефон. Звук. Телефон. Радио. Угаљ. Важне руде. Индустријске биљке.

Индустрија и промет: Добијање гвожђа и других метала. Занатство и индустрија. У фабрици. Водне силе. Електрична централа. Производња хартије, целулозе, коже, сапуна, пива, сирћета. Тканине. Гума. Петролеј и бензин. Остали важни продукти животињски и биљни. Метални производи. Колонијална роба. Пољопривредно оруђе и стројеви. Вештачка ђубрива. Индустрија и пољопривреда. Железница. Лађе. Брзојав и телефон у служби саобраћаја. Радиостаница.

Народна привреда: Природа, рад и човек. Трговина. Саобраћајна средства. Капитал. Вредност робе. Цене. Новац. Валуте. Акциона друштва. Картел. Труст. Концерн. Банке и заводи за давање зајмова. Менице, девизе, клиринг. Задруге.

Хигијена: Рад и здравље. Опасности, болести, озледе у рудницима, фабрикама и код заната. Прва помоћ. Осигурање радника. Радна хигијена. Лична хигијена.

ЗЕМЉОПИС И ИСТОРИЈА

Циљ: Ученици треба да упознају да привредна структура земаља зависи од површине наше земље и од сунца. Они треба да се интересују за привредне прилике у осталим земљама и за њихове привредне односе према нашој држави. Развијати треба економски смисао и разумевање узрочних односа између земљописног положаја, технике, продукције, густине становништва, управе и културе. Исто тако и историјски развитак зависи од земљописног положаја и производње. Без економског основа не би могло бити културних тековина, чију вредност ученици треба да цене.

Земљопис: Састав васионе. Слојеви земљине коре. Површина. Климатски појасеви и клима. Делови света, океани и преглед држава. Колоније. Море и пристаништа. Железнице. Богатство природе у појединим земљама и колонијама. Индустрија и радници. Индустрија и социјално стање у Југославији. Навала у индустријске центре. Привреда у важнијим земљама и колонијама. Привредне везе Југославије са осталим земљама. Индустрија и тражење сировина, тржишта и јевтиних радних снага. Спорови између велесиља. Границе и народне мањине. Исељеници.

Историја: Оруђе и домаћинство у преисторијско доба. Египатске пирамиде, оруђе и робови. Радионице, оруђе, робови, трговина и богатство у Атини и Риму. Техника у средњем веку. Проналасци и открића, почетак новог века: радионице, трговина, градови, протестантизам, сеоске буне, култура. — Француска револуција. — Парни строј. Електрицитет. Развитак економски и културни. Светски рат. Култура. Наше ослобођење.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК	РАЧУН И ГЕОМЕТРИЈА	ЦРТАЊЕ, РУЧНИ РАД, ПЕВАЊЕ И ГИМНАСТИКА
<p>Циљ: Темељно познавање језика и употреба правилних језичних облика. Осећање за језик треба да развије свест за народни језик.</p> <p>Читање: Одломци из књижевних радова, који нам показују живот ручних, умних и културних радника као и привредне и социјалне прилике у историјска доба. Одломци из путописа. Чланци о техници, индустрији и трговини.</p> <p>Декламовање: Песме о стројевима, раду и радницима. Претстава из живота радничке породице.</p> <p>Књижевност: Познавање наших књижевника који су се подигли и постали народни великани упркос сиромаштва. Важнији светски писци. Буђење интересовања за самостално читање знаменитих дела.</p> <p>Писмени састави: Слободни чланци о раду и животу. Књига о раду. Писма. Новинарски извештаји. Поштански обрасци. Најважнији обртнички и пољопривредни пословни састави. Трговачко књиговодство. Задружно књиговодство. Калкулације.</p> <p>Грамматика и правопис: Сложене реченице. Важније особине појединих врста речи. Вежбе у отстрањивању правописних грешака. Стил. Врсте песничких дела. Ритам и сликови, строфе.</p>	<p>Циљ: Омладина треба да дође до уверења да је привреда немогућа без рачуна и да нам бројеви најтачније кажу истину.</p> <p>Рачунање с разломцима. Рачунање камата, капитала и каматне мере. Правило тројно. — Мешовити рачуни. Друштвени рачуни. Дизање на квадрат.</p> <p>Практични рачуни о раду, исхрани, намирницама и заради. Штедња. Осигурање. Животне потребе и захтеви. Статистика. Трошкови продукције. — Светско господарство.</p> <p>Стројеви. Саобраћај.</p> <p>Рачунање површина равних ликова. Рачунање запремине призме, ваљка, пирамиде, купе и лопте. Рачунање дрва у шуми и у пилани. Рачунање силе код строја и мотора.</p>	<p>Цртање и ручни рад:</p> <p>Циљ: Ученици ће научити да употребљавају бојице, туш, лењир, редис перо.</p> <p>Код ручног рада упућују се на тачност, истрајност и марљивост.</p> <p>Код рада у врту упућују се на правилну употребу оруђа, а градска деца упознају практичну страну оруђа и стројева.</p> <p>Вежбе у перспективи. Цртање оруђа, стројева и продуката. Модели парног строја и мотора. Обртно и господарско цртање. Посматрање уметничких слика.</p> <p>Модели оруђа и стројева. Копање земље у врту. Риљање. Чишћење, оправљање и чување оруђа. Конзервирање воћа. Конзервирање поврћа. Огрев и осветлење. Прање. Скидање мрља. Практични путеви.</p> <p>Певање:</p> <p>Скале у дуру и молу. Песме о раду.</p> <p>Гимнастика:</p> <p>Телесне вежбе потребне за сеоску, радничку и градску омладину.</p>

ВИША НАРОДНА ШКОЛА
III РАЗРЕД — 8 ШКОЛСКА ГОДИНА

Стварна јединица:

Држава и грађани

Ц и љ :

Пре исписа из народне школе и ступања у живот треба омладину придобити за службу у државној заједници, истичући начело, да зависи од државног благостања и благостање сваког појединог грађанина. Њу треба припремити за живот у општини, породици или било ма којој корисној заједници. Ученика треба оспособити тако да и у приватном животу ради и живи у духу човечјег достојанства.

Омладина треба да упозна богатство и лепоту наше земље, државну организацију и њезино устројство, грађанска права и дужности.

Школа треба да развија код омладине заједничку националну свест и понос.

Омладина мора упознати стварни живот и осетити га у свима областима привреде и културе.

Омладина треба потпуно да разуме и осети дух и смисао свих наставних и васпитних тековина добијених у школи и да се с тим саживи.

УПОЗНАВАЊЕ ДРЖАВЕ И ГРАЂАНСКИХ ДУЖНОСТИ

Циљ: У последњој школској години мора ученик упознати Југославију као целину природних услова, историјског развитка, народне заједнице, привредне делатности, народног здравља, културног напретка, државног организма, са Краљем као симболом, закона, државне одбране и односа према осталом свету. Мора бити свестан проблема и задатака своје државе од којих су најважнији ови: осећање државне целине, љубав према Краљу, што рационалније и успешније привредно стварање, нега здравља, здрави и општи културни напредак, политичка зрелост, захтеви права у свету и јака воља, свест и спремност за ослобођење оног дела Југословенског народа који, као бесправни роб, живи у страним земљама. — Све то нису само проблеми државе, већ су истовремено и дужности које ће ученик, после исписа из народне школе, фактично вршити и за које треба да се усавршава сам и у заједници. То важи нарочито за омладину која неће похађати више школе. Сеоска и радничка омладина мора бити свесна да се може напредовати у животу само рационалним и задружним радом као и националним и духовним образовањем.

У тој школској години стварно има само један стварни предмет: држава и грађанске дужности.

Природа: Природни услови који су потребни за напредовање народа и државе. Рад и силе, наука о природи. Земљописни положај Југославије с обзиром на земљу, континент и море. Ветрови, водени таласи и топлота. Климатске прилике. Планине и долине. Воде. Јадранско море. Саставни делови земље и руде. Постанак земље. Врсте и количине земље. Биљни живот и услови за развијање. Наша флора. Животињски живот и услови за развијање. Наша фауна.

Преглед историје: Утицаји светске историје на политичку, националну, верску, културну и привредну судбину наших покрајина. Развитак унутрашње историје. Уједињење. Аграрна реформа.

Привреда: Привредне гране. Пољопривредне гране. Пољопривредне покрајине. Статистика површина и продукта. Пољопривредна хемија. Пољопривредне гране у држави. Извођење пољопривреде у појединим покрајинама. Шта треба побољшати. Значај државе за пољопривреду. Побољшање пољопривреде завичаја. Пољопривредне задруге. Наше рибе и рибарство. Лов. Наше рударство. Неископана богатства. Наше занатство. Индустрија. Услови за индустрију. Трговина. Трговина са осталим земљама. Царине. Наш новац и валута. Хартије од вредности. Новчани заводи. Саобраћај и саобраћајна средства. Важност Јадранског Мора. На који начин се може унапредити наша привреда.

Грађани: Племена. Језици. Вероисповести. Насељеност. Градови. Типови села и градова. Типови кућа. Социјални положај. Хигијена. Просвећеност. Морал. Општа култура.

Државни организам: Политички и привредни односи између Југославије и осталих држава. Одбрана. Управа и Устав. Најважнији закони. Развитак државе после уједињења.

Актуелни државни проблеми: Унутрашња политика. Спољна политика. Привреда. Духовни напредак.

Актуелни проблем породице и општине: Привреда, социјално стање, морално и умно образовање.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Циљ: Омладина треба да доживљава народну духовну културу коју су створили југословенски песници, писци и научници, а чији здрави и јаки основи још увек делују у примитивном сеоском народу. Будити треба расположења да ће се млађи грађани, и после испита из народне школе, усавршавати читањем књига и часописа и да ће сарађивати у озбиљним културним организацијама. Треба да се оспособи да сам уради све што ће од њега тражити живот.

Читање: Штива подесног за разумевање националне и опште човечје културе и развијање држављанске и грађанске свести. Поред читанака важни су часописи као и школска издања књижевних дела. Латиница и ћирилица.

Књижевност: Кратки животописи наших најкарактеристичнијих књижевника, њихово време и рад. Извештаји. Молбе. Уговори. Важни пословни обрасци. Записник. Дневник. Пољопривредно и трговинско књиговодство. Попуна разних обрасца.

Граматика и правопис: Писање страних речи. Значај страних речи. Систематске вежбе у исправљању писмених и говорних грешака. Разлика између дијалекта и књижевног језика. Обим речи у дијалекту. Знакови правилног језика. Песме према садржини и облику.

ГЕОМЕТРИЈА
РАЧУН И

Циљ: Омладина треба да научи употребљавати вештину рачунања у свим приватним и јавним приликама. Помоћу рачуна и бројева морају себи створити јасно схватање државе, бановине, општине, задруге и породице.

Интересни рачун.

Валуте. Банке и заводи за давање зајмова. Осигуравајућа друштва. Царине. Девизе. Обвезнице. Менице. Предрачун и рачун државни, бановински, општински, школски, друштвени. Привредне статистике државе. Порези. Домаћи рачуни. Продукција на 1ха. Пољопривредни рачуни. Задружни рачуни.

Израчунавање парцела, површина, запремина — практични рачуни. Израчунавање дрва. Прецртање разних равни у правом и смањеном мерилу. Катастрална мапа. Земљишна књига.

ЦРТАЊЕ, РУЧНИ РАД,
ПЕВАЊЕ И
ГИМНАСТИКА

Циљ: Цртање је практичног значаја. Ученици треба да се васпитавају и за разумевање и цењење уметничких слика, кипова и зграда. Практично, према упутствима, изводе се у врту и на пољу радови код којих је највише потребно побољшање. Исто у домаћинству.

Цртање: Вежбе у перспективи, шатирању и бојама. Куће, стубови, особине. Прецртавање зграда и народних одела у држави. Орнаменти (шаре) разних покрајина. Пројекти кућа и споредних зграда. Обртно цртање. Разгледање уметничких радова. Садржина и техника уметности. Наши уметници.

Моделовање: Релјеф државе.

Радови: У врту, расаднику и воћњаку. Практични упути за кућу. Разгледање поседа и појата. Пољопривредне екскурзије.

Кухиња. Кување. Прање.
Певање: Теорија. Народне песме разних покрајина. Доморodne песме. Познавање југословенске музике.

Гимнастика: Телесне вежбе које се највише гаје у држави.

РАЧУНСКА НАСТАВА У I РАЗРЕДУ ПО ПРИНЦИПИМА РАДНЕ НАСТАВЕ

Рачунање с бројем 5 (3)

Полазна тачка за овај рад биће — како каже Фриц Фогт, опет снаге дечје душе које расту. Потстицај за рад може доћи и од саме деце. „Доста смо већ рачунали са два, три и четири, хајде сада да рачунамо са 5“. Ствар може поћи од песмице о прстима.

Стари палац хлеба проси,
Каж: прст га дома носи,
Средњак ћути па се љути,
Што домали све изеда,
А мезимац гладан гледа.

Деца говоре ове стихове најпре показујући на прсте, а после прсте означају кружићима, које ређају на клупи пред собом. Може и овако:

1, 2, 3, 4, 5, (полажу кружиће с лева на десно на клупи).

ко то не зна тај је слеп.

Више вреди мрва сира,

Него торта од папира. (Кружиће ређају у форму Лајеве слике).

Сећемо је, то већ знамо.

Па да лакше рачунамо. (Ваде „нож“-штапић).

Кад деца науче ове стихове може им се рећи: „Певај то!“ Међу ученицима ће се сигурно наћи неко ко ће моћи да отпева ове стихове. Од њега ће примити и остали ученици. То уноси много веселости и расположења међу децу и омили им рад.

Из тога приступа се растварању броја 5, који је опет неки колач у вези са неким дечјим доживљајем. И опет је потребан „нож“. Сече се најпре последња десна јединица. Деца утврђују да њихово пет стоји тако да је десно од ножа 1 а лево 4. Затим се сече прва двојка (2 на лево 3 десно), онда 3 десно и 2 лево и, напослетку прва горња јединица (1 лево 4 десно). Тако је број 5 растављен у $4+1$, $2+3$, $3+2$, $1+4$. Од ученика може потећи мисао да се 5 раставља и по бојама. Сад је непотребан велики учитељ. Он се може повући а на његово место долази мали друг, може бити баш онај који је дао идеју.

Сад се покушава да се ова радња изведе по претставама. Деци се каже: „Зажмурите!“ и сад се по претставама говори како је растављен број 5. Ово треба да увежбају сви ученици као важну ствар за доцније рачунање.

Не треба већ овде настојати да деца усвоје сталну форму математичког изражавања, јер би то могло имати негативан резултат, који би се одразио у вербализму.

Долази допуњавање у обиму броја 5. „Ја ћу рећи један број, а

ви ћете рећи колико треба још па да буде 5". „Дакле, 1". Ученик: „1 и 4 = 5." Учитељ: „2". Ученик: „2 + 3 = 5". итд. Биће ученика који ће моћи напамет, при затвореним очима, да кажу све резултате на растављању и допуњавању броја 5. Али настава треба да делује тако да то савлада цео разред, па се тек онда може прећи на бројење натраг од броја 5. И овде ученичка саморадиност треба да дође до изражаја. Опет је један од ученика „господин". „Сада ће вам бити кружићи шљиве". „Метните преда се 5 шљива!". „Поједите 1!" „Колико је још остало!"? „Поједите опет 1!". „Колико је остало?" итд. Кад се тако ради мало дуже времена онда ће се на једанпут јављати ученици, који знају без именована да кажу колико остаје кад се од 5 увек скида по један. Међу ученицима се јавља утакмица. Сваки се труди да покаже како може и он да броји од 5 натраг. Наша „трговина" опет ће да проради. Сада ће се проради. Сада ће се продавати „ствари" у два облика: рачунаће колико има да се плати за две купљене ствари (2+3, 3+2, 1+3, 1+4 итд.), а онда опет колико је остало ономе који је донео 5 динара па пазарио 2,3 или 4 динара. Цифре не долазе још у обзир. Оне ће први пут доћи до речи пред крај првога полугодишта, али и тада ће се са њима послужити настава само толико да забележи резултате рачунања.

Ако се сабере све што је досада обрађено онда се добија ова слика:

$$\begin{array}{cccc}
 1 + 1 = 2 & 1 + 2 = 3 & 5 - 2 = 3 & 4 \times 1 = 4 \\
 2 + 1 = 3 & 1 + 3 = 4 & 5 - 3 = 2 & 2 \times 2 = 4 \\
 3 + 1 = 4 & 1 + 4 = 5 & 5 - 4 = 1 & \\
 4 + 1 = 5 & 2 + 2 = 4 & 4 - 2 = 2 & 4 : 4 = 1 \\
 5 - 1 = 4 & 2 + 3 = 5 & 4 - 3 = 1 & 4 : 2 = 2 \\
 4 - 1 = 3 & 2 + 2 = 5 & 3 - 2 = 1 & \\
 3 - 1 = 2 & & & \\
 2 - 1 = 1 & & &
 \end{array}$$

Рачунање са 6.

Недостаје нам простора да се потанко бавимо бројем 6 као што смо се бавили са осталим бројевима, па ћемо се ограничити само на некоје моменте. Зарађивање појма броја 6 мора се ослонити на дечји доживљај, као што је то и досад рађено у свима приликама и са свима бројевима.

Деца су била на излету у околини места. На крову су видела 6 голубова: 2 бела, 4 сива. 3 голуба одлетеше, па онда се опет вратише: најпре један, па опет један, па опет један. Деца увек утврђују број голубова. То исто може се радити са живином у дворишту, у кухињи у вези са неким доживљајем. У школи се могу изводити игре како су голубови одлетали, како су се враћали и тако зарађивати појам броја.

Зарађивању бројних слика ванредно ће добро послужити игра са бројним сликама која има да одигра улогу неке лутрије. Број 6 обично се обрађује пред св. Николу. Деца су тада у великом надању и ишчекивању. Њихова машта забављена је само тиме што ће им донети св. Никола. Ја сам ту напетост њихова духа користио обилато за рачун наставе у рачуну на тај начин, што сам спремио „лозове“, тј. мале папириће на којима су биле бројне слике од 1—6. Толико папирића колико и деце — десетак комада више. Станем пред децу и почнем да им причам: „Синоћ доцкан ишао сам кући Цара Душана улицом. Био је мрак. Нигде никога није било на улици. Наједном изиђе преда ме један старац са великом седом брадом, капом камилавком на глави и великим чизмама на ногама. Како дође к мени, он рече: „Добар вече, господине учитељу, јесу ли Вам добра деца!“ Ја му рекох: „Сва су моја деца добра и послушна!“ Он онда извади ову кутију, даде ми је и рече: „Носите ово у школу, нека свако дете само изабере, колико ћу му комада донети на сво. Николу чоколаде, бомбона, кекса!“ Ја сам се одмах сетио да је то св. Никола, па му се дубоко поклоним, захвалим на доброту, узмем кутију и пожурим сав радостан кући. Ево ово је та кутија, у њој су замотани папирићи, које ћу вам сада разделити, а ви када их одмотате, наћи ћете унутра написано колико ће коме св. Никола донети чоколада, бонбона, колача. Ја ћу папириће метнути у једну капу и свако од вас ће извући само један папирић. Немојте га отварати док сва деца не извуку. Кад су тако папирићи подељени, онда деца истовремено уз највеће узбуђење отварају „лоз“ и наједанпут чује се усклик: „Мени шест!“, „И мени шест!“, „Мени само два!“, „Мени пет!“ „Мени један!“, „Мени ништа!“, тужно се јављају Марко и Иван. Ово је толико интересантно за децу да би цео дан извлачили и гледала што ће им донети св. Никола. Ако је zazвонило звоно за одмор, деца неће да излазе напоље, остају у школи и продужују рад на извлачењу „лозова“.

Деца су изналазачи и она ће часком доћи на мисао да ово извлачење претворе у игру. „Погоди, колико сам извукао!“ „5“. „Није, него 6“. „За колико мање?“ „Колико сам сада извукао?“ „6“. „Није, него 1“. „Мање за 5“ и тако ће игра тећи неуморно у смеху и шали. Поред свега тога што ће слике различито испадати пред дечије очи, деца ће их читати невероватно брзо а то и јесте циљ наставе, који се, ето, без икакве муке и напора лако одвија помоћу игре. Али ту није крај. Други пут ће учитељ препустити самој деци, да спремају такве „лозове“ и да их спреме у толикој мери, да се после могу играти све двоје и двоје. „Да видимо коме ће св. Никола донети више чоколада!“ „Мени 3!“ „Мени 6!“ „Ја ћу добити за 3 више него ти!“ „Е, сада ћу ја добити 6!“ „Ја само два!“ „Ти мање за 4“ и тако се игра продужује неуморно. И када су се деца сита наиграла онда се може

прећи на растављање броја 6, које се врши једнако као што смо видели код броја 4 и 5. Наставом треба децу довести дотле да готово свако дете може напамет раставити број 6 и без појединачних питања. Овако: $6 = 1 + 5$, $6 = 2 + 4$, $6 = 3 + 3$, $6 = 4 + 2$, $6 = 5 + 1$.

На растављање се надовезује надопуњавање, које се такође мора увежбати до механичке вештине. Сав овај посао врши се само-радњом ученичком. Ученик пита: „ $6 = 2 + ?$ “ Одговор: „ $6 = 2 + 4$ “.
„ $6 = 1 + ?$ “ Одговор: „ $6 = 1 + 5$ “.
Коначно се каже само први број, а остало упитани ученик: „1 ?“.
Одговор: „ $1 + 5 = 6$ “.

Важан посао који се мора извршити са бројем 6 је одузимање по један и бројање од 6 назад по један. То је смањивање бројнога низа. И то изводи у улози учитеља опет један од ученика кога изаберу ученици. „Метните сви преда се по 6 крушака!“ (То су крушке које су деца сама направила од иловаче). „Поједите једну!“ Сви једу и одnose ту једну из гомиле. „Колико је остало?“ „Поједите још једну!“ и тако редом, докле год траје. Након вежбања које се тако изводи на разним другим стварима јављаће се ученици, да они могу казати, колико остане од шест када се скида по један и без да „једу“. Други ће опет ученик моћи да спомене све бројеве од 6 увек мање за један, а да при томе не говори $6 - 1$, него једноставно броји: 6, 5, 4, 3, 2, 1, 0.

Кад је настава успела до те вештине да доведе све ученике, сем оних који се сматрају као најслабији, чији је успех уопште у питању, прелази се рачунању са два, најпре у форми додавања и одузимања. Тако се израђују низови 2, 4, 6. 6, 4, 2.

Препоручује се, да се одмах после свршенога рада на сабирању или одузимању приступи дељењу и множењу у оквиру броја 6. Обе ове радње могуће је код овога броја проширити, па обрадити множење и делења са 3.

Како код овога броја наступа први пут нова врста рачунања, тј. садржавање, то ћемо се задржати на једном примеру, које ће нас увести у начин овога рада.

Нашој другарици Милени је слава. Има госте. Послужиће их кавом. Ради се о њих 6. Њој и 5 њезиних другарица. Као добра и уредна домаћица Милена је спремила шећер за каву. „Колико комада има у кутији?“ „6“. „Колико се пута може из кутије извадити по један комад?“ „6 пута“. „Колико шоља каве може се засладити, ако се у сваку шољу стави по један комад шећера?“ Тако се то и изводи и сваки ученик вади по једно парче шећера из кутије, коју је сваки ученик већ раније спремио и у којој држи 6 комада шећера, тј. 6 комада кружића или коцкица спремљених од иловаче.

На овај начин обради се и садржавање броја 2 и броја 3.

Још увек треба се чувати од израза: „и“, „мање“, „пута“, „подељено“ и „садржава се“, јер ти изрази лако могу да одведу децу у за-

блуду. Довољно је да ученици саморадино и полако улазе у бројне односе. То се постизава најбоље тада, ако сви ученици свакога пута имају при руци радни материјал и ако саморадино изводе све рачунске операције.

Сматрам да индивидуалну обраду свакога појединога броја није потребно приказивати, јер досадашњи рад је довољан да се на њему може видети начин индивидуалног обрађивања бројева до 10 односно до 12. Ипак треба напоменути да се код обраде броја 7 треба да обраде дани у седмици, а с тим у вези да се почну обрађивати и редни бројеви. Број 8 нарочито је згодан јер се на њему затвара друга група броја 4. Зато је слика броја 8 изванредно лака за памћење. Код 9 ће опет доћи до изражаја куглана. Са бројем 12 треба да се упозна сат, а како обрада овога броја пада око првога јануара могуће је да се почну обрађивати месеци.

Свуда на свима овим пословима учитељ мора водити о томе рачуна да ученици раде саморадно. Често пута његова функција своди се на најмању меру. Зарађује се, на пример, број 10. За ту сврху ће учитељ препустити разред једноме од малих другова, који ће се избрати бројањем и „Породила Христа Бога“. Он ће одбројати десет својих другова и другарица. Ставиће их у један ред пред школске клупе. Остала деца повући ће се иза клупа, у дну школске собе. „Учитељ“ ће стати на средину собе. Кад удари длан о длан, сва деца, која стоје у дну собе, окрену ће се леђима „учитељу“ тако да ништа неће видети што се збива напред. Сада ће „учитељ“ одредити да се од оних десет ученика који стоје пред школским клупама, сакрију 2, 3, 5, 8, 9 итд. Кад се они сакрију под сто, иза табле, иза ормана-под клупе, онда „учитељ“ опет удари длан о длан и у тај мах окрену се деца у дну школске собе и одмах се јављају да кажу колико се деце сакрило. Иза тога приступа се испитивању, ко је правилно одговорио. Пита се обично онај који се последњи јавио. Зато се позива један по један сакривени ђак. Он излази из свога заклона а ученици броје. Ову игру ученици много воле и много је траже. Играју је за време одмора, па тако несвесно и лако зарађују појам бр. 10.

Десетица

Зарађивање броја десет као члана бројнога низа изводи се као што је рађено и са свима осталим бројевима до десет, водећи увек о томе рачуна да нова сазнања произилазе из самога дечијега рада. Исто је то и са упознавањем десетице. Деца се у школи играју „трговања“. Најједном се јавља неко од деце и каже да би он знао да купује и за десеторицу. Већ у тој његовој изјави постављен је циљ за даљи рад и она налази одјека у целој разреду. Згодан моменат да учитељ упозна и осталу децу са правом десетицом, којих је он спремио приличан

број очекујући овај час. Деца посматрају десетице и сама констатују: „Па овде има нечија глава!“ „Па то је глава Краља Александра!“ добацује друго дете. Може бити да ће неко од деце знати и да прочита натпис око главе „Александар I Краљ Југославије“. Разговор се међу децом наставља. Па зашто је ово десет динара кад није десет пута веће од једног динара?“ „Па то је од сребра, а динар није од сребра“, одговара други ученик. Упоређују и боју и кажу да је десетица беља него динар. Посматрају и другу страну и кажу да десетица има орла. „Па тако сам ја видела и на трафикама!“, каже једна од ученица. „Ја сам видела на нашој школи!“ „Ја на полицијској згради!“ „Мој тата тако направи кад пише писмо у школи!“ „Мој кад пише у пошти“, ређају се дечија искуства, која ће тако омогућити да деца потпуно сама зараде појам десетице. Међу децом ће се јавити неко, ко ће предложити да се праве десетице од папира: од дебелог и танког папира, како ко воле, јер има могућности и за једно и за друго, пошто је папир већ раније спремљен. И за то се јављају вештији ученици, па показују своју вештину. Подмећу под папир десетицу, тару озго писаљком и праве своју десетицу, коју затим маказицама изрезају, пазећи да им што лепше испадне. Други ће на тврдом папиру заокружити око десетице писаљком, па ће маказицама пажљиво исећи, да и њихова десетица буде што лепша. Биће их који ће знати на њој да напишу цифру 10, исто онако као што је написано на правој десетици, али они који не знају још да пишу 10, они ће написати бројну слику 10 по Лајевом систему и то ће им бити исто тако добро написано као да је написао најписменији човек. Може бити да ће повод за овај рачун рад потећи из њихове воље да тргују десетицама. Ако је тако онда је извесно шта ће деца радити даље. „Куповање“, „куповање“ за десетицу! „Молим вас за три динара сапуна“. Сви ученици плаћају десетицом и одмах ту десетицу мењају у десет динара те три динара луче на страну од седам динара који им још остаје од куповине. Тако су ученици зарадили појам десетице радом. Рад је био у почетку, рад у средини, рад на свршетку.

Пошто су ученици упознали десетицу ред је да упознају и цифре. За први мах не упознају све цифре до 20. Довољно је да упознају цифре до 12. Од ученика не треба захтевати у прво време да цифре читају и пишу. Довољно је да их само читају а писање цифре остаје за друго полугодиште, кад се буду учили писати слова. Речено је већ раније како се припремају ове цифре, а учитељева је дужност, да припреми онолико гарнитура ових цифри колико има у своме одељењу ученика. Сем цифри треба да спреми и све знакове за основне врсте рачуна и знак једнакости. Све је то смештено за свакога ђака у једну кутијицу. Обично у кутији од шибица. Сваки пут, кад ће се радити са цифрама, редари, који ће о томе бити обавештени учествовањем на

изради раднога плана првога часа ујутру или последњег часа претходнога дана — за време одмора, пред часом рачунске наставе, ставиће на клупу пред свако присутно дете, кутијицу са овим знацима, тако да деца имају те ствари пред собом кад почне час, да не морају онда делити и сметати кад треба да се ради. Ученици су већ толико напредовали, да ће уза сваки рачунски задатак, који је приказан кружићима или којим другим радним материјалом ставити и цифре са односним знаком за врст рачуна, знаком једнакости а уједно ће назначити и резултат рачуна. На тај ће начин тесно асоцирати претставу о количини, претставу о цифри, функцију са односним знаком. Истом онда кад су ученици добро научили читати и употребљавати цифре, а то бива око 20—22 недеље у години, истом тада је дошло време да ученици почну цифре и писати. Што се тиче поступка у учењу овога писања, он је исти који важи и за писање слова, а то је Фр. Кулмана метод, који почива на идеји стваралачке наставе у писању.

Познати су и други начини за упознавање цифара. Тако Конрад Фалк, веже количину и облик цифре на тај начин, што цифру прави од онолико комада штапића колико та цифра означава бројно.

Раширивање бројног низа до 20

Раширивање овога низа следоваће пошто је сваки број до 12 индивидуално обрађен. Овде ће као поручени добро доћи новци. Десетице и динари. Дечији новци који су деца сама правила од папира употребиће се после рада са правим новцима. Низ се изводи овако: Положиће се десетица, а поред ње јединица за 11, десетица и 2 јединице за 12, десетица + 3 јединице за 13 итд.

Када се тако изради низ до 20, онда се на њему броји: напред назад, раставља се, допуњује, додаје и одузима, али само на материјалу који чини ову другу десетицу. Код деце ће се јавити жеља да резултате овога свога рада и цифрама прикажу. Ради се овде, дакле, о двоцифреним бројевима. То ће се успешно извести на тај начин, што ће се увек на приказаним десетицама стављати цифра 1, а на количини приказаној динарима опет одговарајућа цифра. Реч овако:

Пита се: „Колико десетица?“ „Дакле на ту једну десетицу ставићемо цифру 1“. „Колико јединица?“ „7“. „На тих седам јединица ставићемо цифру 7“. Сада се примакну цифре једна другој и тада читамо 17. Бројна слика не да да западнемо у какву грешку приликом читања броја.

Рачунање са прелазима

Сабирање и одузимање са прелазима преко десетице или како се то обично каже преламање у бројном простору до 20 је радња која се сматра као врло тешка. У ствари ова тешкоћа не постоји, ако се

изврше припреме припремне претходне радње како треба. Прелаз преко прве десетице је једна предрадња, која, ако се плански заради, онда је основ за систематско зарађивање свих прелаза код свих десетица до 100. И за то му се мора посветити одговарајућа пажња.

И овде мора претходити бројење. Бројимо до 20 напред и натраг оп један, па онда по 2. По 2 се броји најпре у парним бројевима. На то се надовезује „ 2×2 ” и „ $2 : 2$ ”. Затим се то исто ради и са обојеним кружићима тако, да се слика броја двадесет наизменично прикаже плавим и црвеним кружићима, увек по 2. Све напред поменуте радње изводе се и са 4. Разуме се увек на парним бројевима. Најпре у низу $4 + 4$, а после и $2 + 4$, затим $20 - 4$, а онда $18 - 4$. После 4 долази на ред 5 са својим низом: $5 + 5$, $20 - 5$, 1×5 , $5 : 5$. То исто и са 6, а осим тога и низ $2 + 6$, $4 + 6$. Напоследку долази на ред 3. Код свих ових радњи није било ни говора о прелазима, али је сада дошао час да се деци учини свесним рачунање свођењем на десетицу. Почећемо најпре код два. Али сада на непарним бројевима. Пример: $9 + 2$. Код израђивања овога задатка установи се да од ове двојке прва јединица припада првој десетици, а друга јединица другој десетици. То деци постаје још очигледније ако се стави писаљка између десетице и јединице. На реду је 4. Потребно ће бити да се број 4, а исто тако и број 10, пре него се приступи сабирању и одузимању свођењем на десетицу, растављају на начин како је рађено раније и онда се почиње низом: $1 + 4 = 5$, $5 + 4 = 9$, $9 + 4 \dots$. Код овога последњег задатка мора се установити да једна јединица од 4 припада првој десетици а три другој десетици. Исто тако и код одузимања $13 - 4$ ваља установити да се најпре од 13 одузима 3, а затим један. Очигледност овога примера појачаће се стављањем писаљке између десетице и јединица.

Пошто су овако изведене радње са 2 и 4 продужава се рад са цифрама 3, 5, 6, 7, 8, 9. Код свих тих радњи мора се увек водити рачуна, да се претходно растављају и допуњавају бројеви до 10. То знатно олакшава рад, пошто сабирање и одузимање са прелазима и почива на растављању и допуњавању бројева до 10.

Из свега изложеног материјала очито је да нова школа, школа рада настоји да ученика помоћу саморадње води до знања, водећи увек строго о томе рачуна да захтеви, које ставља на децу, буду одмерени према развоју дечије снаге.

Завршићу са речима Шамисоа: „Господине, молим, да задатак увек одмерите према мојој снази!”

Милета Ружић

К О Ж А

(рад са III разредом)

Било је хладно јутро. Ветар је гонио суви снег и од њега израђивао разнолике облике. Деца се прекупила око пећи и воде жив разговор о сагоревању дрва, о каменом угљу, о лаком и тешком ваздуху. Прваци слушају извесно време и са видљивом завишћу одлазе својој шареној рачуналки, увређени ваљда што не могу да суделују у дискусији. Једна група се окупила око малог Саве и посматра како му мала докторица Славка маже испуцане руке. „Ајој, иде му и крв!“ — чуде се деца. Из тих слободних разговора све нас је тргао један плачни поздрав са врата. Сви смо се окренули вратима. На њима је стајала мала Верица, жалосна и уплакана. Деца се зачас сакупљају око ње и обасипају је другарским питањима о узроку њеног плача. Прилазим и ја тој групи. Мала Верица кроз сузе прича како је настрадао јутрос њезин мали брат Јово: Преврнуо лонац са врелим млеком и са руке му спала сва кожа. Мала Верица непрестано плаче. Сви је тешимо, али Сава са својим испуцаним рукама и изјавом, да су и њега јако болеле руке а сада оздрављају, има највише успеха. Мала Верица најзад се смирује и већ потпуно прибрано прича да су малог Јову одвели лекару. Већ дуже времена очекивао сам на неку вест у новинама с'односом на несрећу која се често дешава малој деци са врелом водом, ватром или другим. По одавно испланираној замисли то би била полазна тачка за обраду коже. А и Савине оболеле руке узете су у обзир. Но, јутрошња незгода у кући мале Верице била је значајнија и ближа деци неголи очекивана вест у новинама. Зато сам и одлучио да данас III разред упослим радом о упознавању човекове коже. Ови зимски дани су прави моменат за ту методску јединку, јер има толико испуцаних руку, а наша учионица далеко више цени доживљаје, па ма они били и плачни, неголи сува штива из нимало завидно написаних уџбеника намењених основцима. Овај рад са децом уједно има за циљ и практично објашњење наставе доживљаја..... „Ајде, децо, спремите се па ћемо мало у шетњу!“ — Гледају ме сви зачуђено. „Шта чекате? Брже се спремајте!“ — „Зима..... Дувааа..... Да радимо у учионици.“ — „А ја мислим да ћете пристати да идемо у шетњу.“ — „Волели би ми шетњу али је рђаво време.... Мене још боле очи од снега који ми ветар натерао у њих..... а мене још сврбе руке и уши.....“ — „А сада да вас запитам нешто озбиљно: Шта би ви онако желели да радимо данас?“

Прваци се брзо одлучују: Желе да граде сваки своју кућу (рад се изводи штапићима, каменчићима, циглицама, сламом, шареном хартијом. При раду је дата деци пуна слобода. — Ови радови су код деце нарочито омиљени, о чему нека каже овај мој доживљај: дошао

сам у школу у којој претходни наставник није изводио сличне радове са децом I разреда, и кад сам ја увео ту новину са првацима, сви остали разреди су изјавили жељу да и они то раде. Осим овога овде се пружају најбољи услови за утврђивање рачунских елемената као: појмање количина и њихових односа, затим: изоштравање посматрања, побуда за конструктивност и рад уопште као и одличан ослонац за дечију продуктивност, а да се и не подвлачи необично благотворно дејство за цртање и писање). Други разред жели да се игра задруге (при обради задруге са децом је извођена импровизација једног дана у задрузи, којом приликом су истакнути ови моменти: — избор старешине, распоред рада код мушкараца и жена, подношење извештаја појединих задругара како ће извести наређени посао. На око можда безначајна игра, а у ствари има широк смисао. Ти малиши из II разреда често пута изненаде распоредом рада у задрузи или разлозима при избору старешине). „А ви из трећег, шта би ви онако желели? Ја бих вам нешто предложио: брат мале Верице је настрадао, јер му је пала кожа са руке, наш Сава се већ десетак дана лечи — и њега боли кожа; а ви још ништа не знате о кожи.“ — „Да радимо о кожи.“ — „Добро, само сада да добро разгледате вашу кожу, да размислите ко још осим људи има кожу.“ — „Који је разред на реду да испита дубину снега за 24 сата, смер ветра јутрос, обилазак цвећарника, одношење хранеу птичију кућицу?“ — „Молим да ми то данас урадимо“ — усхићено пристају ђаци из IV разреда. „Е, то је часком готово, а после?“ — „Резаћемо геометријске облике.“ — Док IV разред одлази да обави свакодневну дужност „астронома“, цвећара и птичјих заштитника, ја на сто доносим један штапић, сандучић са иловачом (коју служитељ свако јутро зими пре рада приреди за мешање), иглу, камену секиру (дечија израђевина), метар и повећало. У даљем излагању видеће се употреба и важност ових предмета за рад са децом.

За то време мали прваци граде своје куће, не изостављајући ни петла на дворишту ни куљање дима из димњака. Други разред је права ужурбана задруга: старешина седи на столици и држи мали штап у руци, строго наређује, задругари питомо одговарају и објашњавају, девојчице се распоређују на женске послове, мала Ђука ванредно објашњава како ће помустити краве („са млаком водом опраћу виме, реп ћу привезати врпцом, да ми крава не утруни млеко“). Четврти се расуо по дворишту: мере штапом снег на месту које се увек ујутро очисти до земље, посматрају ветроказ, огледају упаковане руже, сипају зрње и мрвице у птичију кућицу...

„Изађите ви из трећег разреда овамо код стола Да чујем шта сте ви то видели на вашој кожи, где све има коже код људи?“ — „Има је по читавом телу.“ А је ли наше тело начињено само од коже?“ — „Није, није — обучено је кожом... ево може да се одвоји кожа (деца

одвајају кожу на појединим деловима тела, растављајући је од мишића). „Неко од вас рече да је наше тело обучено кожом, то је добро речено — али да ми сад одговорите, мења ли се то Божје одело или не мења?“ — „Није то као кошуља да се мења сваке недеље“ — деца поносно одговарају. „Е, а ви ћете видети да се то Божје одело ипак мења — будите стрпљиви, па ћете све упознати. Ако сад не верујете доцније ћете ипак веровати.“ — „Да ли само људи имају кожу?“ — „Имају и друге животиње.... Има мачка, кожу.... И пас... Ево ја имам на имам на ногама опанке од свињске коже... А моји су од говеђе коже... Молим, господине, и змија има кожу: ја смо и Перо нашли њезину кожу на камену, па нам Перин деда причао да се змија пресвлачи.“ — „Ко је од вас гледао кад мајка закоље пиле па га очисти?“ — „И оно има кожу — слатка је кад се испече.“ — „А прасе?“ — „И његова је кожа слатка — сва поцрвени кад се испече.... ми смо на бадњак сву нашу печеницу очапали, па се деда много љутио, хтео да нас бије, али није могао да трчи: напио се ракије.“ — „Узми ти, Стојане, овај штапић са стола, па га стружи ножићем.... Шта мислите, да ли штапић осећа неке болове кад га Стојан струже?“ — „Не осећа, штапић је мртав.“ — „А сада добро посматрајте шта ћу ја радити.“ Починем жилетом полако да стружем покожицу са прста. „Ево ни мене ово не боли. Ко хоће још да покуша, само пазите да не притиснете јако да се не би посекли.“ — „Деца весело стружу своју кожу.“ Па какав је овај део коже, који ми стружемо а не осећамо болове?“ — „Мртав је.“ — „Ви сте се летос купали — шта је било са кожом на леђима?“ — „Гулила се... Мене су болела леђа, сунце ми их изгорело.“ — „А шта мислите, да ли се кожа гули само кад је стружемо или кад је сунце испече?“ Деца дају двоврсне одговоре, зато им објашњавам да се кожа непрестано љушти. — „А сад да ми одговорите јесам ли имао право, кад сам казао да се мења и то Божје одело.“ Деца се радују том новом сазнању. Понеки напомињу да су хтели споменути гуљење коже, али, ето, некако им то промакло.“ — „А кад бих ја још јаче стругао моју кожу, шта би онда било?“ — „Пошла би и крв и болело би вас.“ — „Какав је онај део коже који боли и у коме има крви?“ — „Он је жив.“ — „Колико има делова коже?“ — „Два: живи и мртви.“ — „Који је на површини?“ — „Мртви.“ — „А испод њега?“ — „Живи.“ — „Ко ће од вас да оде до пећи и да сасвим близу примакне руку?“ — „Ја... ја... ја...“ — „Видим да желите сви, зато, лепо у реду идите, па да видим шта сте приметили.“ Деца у реду прилазе пећи, примичу руке да би конкретно запазили да се преко коже осећа топлота.... „Шта сте опазили?“ — „Топло... греје... пржи...“ — „Ајде ти, Алекса, омотај своју руку овом иловачом, па иди код пећи и примакни руку. Алекса је за час обавио руку иловачом и отишао пећи, за њим сам послао једног са големом руком, да и он примакне руку пећи. „Ау, мене већ пржи —

не могу више да држим." — „А ти Алекса?" „Ја не осећам ништа." — „Па шта мислите помоћу чега ми осећамо топлоту?" — „Ево теби, Душане моја рукавица — навуци је на десну руку, а леву нека ти остане гола, па изађи мало на двориште. После ћеш нам причати шта си осећао на десној а шта на левој руци. Шта ви мислите како ће се осећати Душан?" — „Лева ће му рука зепсти, јер је гола, а десној неће бити хладно." У међувремену долази и Душан и подноси исти извештај... „Рекли смо да помоћу коже осећамо топлоту, а шта је Душан још осетио помоћу коже?" — „Хладноћу." „Е, сад да ми неко од вас каже шта осећамо помоћу коже?" — „Осећамо топлоту и хладноћу." — „Окрени се ти од нас, Љубице, руку стави позади и да нам кажеш чиме те ми додирујемо." — „Игла... Прст... Мастионица... Сунђер... Крпа..." — „Молим и ми други да се додирујемо и да погађамо." Деца радосно учествују у покусима додиривања и нарочито се радују ако неко од њих не погоди додирни предмет... „Шта смо сада радили?" — „Додиривали смо кожу иглом, прстом, мастионицом сунђером, крпом." — „Ко ће да буде јунак па да ми одговори помоћу чега ми осећамо да нас додирују неки предмети?" — „Помоћу коже." „Ето, та кожа служи и за осећање додира." — „А зашто она је још служи?" — „За осећање топлоте и хладноће." — „Сада још да упознамо једну ствар за коју нам служи кожа." — „Ко ће да жмири и да пипајући погађа предмете?... Ајде ти Ђуро." — „Сат... Камена секира... Оловка... Метар... Таблица... Шајкача... Шамија... Чаша..." и тако редом сва деца раде. „Шта смо сада радили." — „Опипавали смо предмете." — „Чиме смо то радили?" — „Опет кожом." — „Који се људи уместо очију служе пипањем?" — „Слепи — молим, они никад не погреше кад нешто опипају. Како то, господине?" — „Они немају очију, али им је зато кожа јако осетљива, а и вежбају се више у пипању него ми који имамо очи." — „А сада да поновимо зашто нам све служи кожа!" — „За топлоту, хладноћу, додир и пипање." — „Има још нешто? Сетите се: Божје одело!" — „Да, она је обукла наше тело и штити га." — „Колико има делова коже?" — „Мртви и живи... Кожа се љушти... Кад се купамо, она се много љушти." — „А шта је ово?" — „То су длацице." — „Ко има веће, деца или људи?" — „Код људи су веће... Чича из Крапине је имао много длацица на себи." — „А је ли он имао одело?" — „Није." — „Шта му је служило уместо одела?" — „Кожа са великим длацицама." — „А сада сви редом прилазите мени па да нешто видите на кожи што се простим оком тешко може видети." — Деца прилазе редом, ја им намештам на јагодице прста повећало, да би уочили и кожне поре. — „О! Ево мале рупице у њима неке ситне капљице." — „Да ли сте гледали људе у лету када раде, шта им избија на чело?" — „Зној... као грашке, каже моја баба." — „Шта мислите, куд тај зној прође, како он продре кроз кожу?" — „Кроз оне шупљине,

рупице." „.....После овога неколико деце замоче руку у воду. „Шта све видите на руци?" — „Прво буде сва мокра, па се после на неким местима осуши." — „А зашто се осуши?" — „Масна је." — „Да ли сте икада видели мокру патку кад изађе из воде?" — „Е, она се одмах осуши, њено је перје јако, јако масно." — „Шта смо рекли, куд излази зној?" — „Кроз рупице." — „А откуд наша кожа масна? Можда су сви јутрос мазали руке код куће?" — „Нису, она је сама од себе масна." — „Добро, а откуд та маст на кожи?" — „Дође из тела кроз оне рупице." — „Да. Шта све излази кроз рупице?" — „Зној и маст." — „Шта је било са Савиним рукама?" — „Испуцале су." — „Зашто?" — „Ишао је на ветар са мокрим рукама." — „А шта му сад радимо?" — „Мажемо да оздраве." — „Па је ли она маст потребна за кожу?" — „Јесте." — „Шта буде с рукама кад нема довољно масти?" — „Испуцају, оболе." — „А сада да запишете што сте упамтили о кожи." Деца пишу: ножићем смо стругали кожу... она је горе мртва...наша се кожа гули... жива је тамо где има крви.. помоћу коже осећамо топлоту. Алекса није осетио топлоту кад је руку улепио блатом... и хладноћа се осећа помоћу коже... кожом пипамо и осећамо кад нас дирају... по кожи расту мале длачице... некад су људи имали велике длаке на кожи... на кожи има ситних рупица... оне се не виде оком, ми смо их гледали кроз повећало... кроз рупице излази зној и маст.. наша је кожа масна, она испуца кад нема доста масти." — „Какав је горњи део коже?" — „Мртав." — „Тај део, децо, зове се покожица. Изађи и напиши то на табли... Шта ћеш написати у загради покрај те речи покожица?" — „Мртав." — „А други део коже?" — „Жив је." — „По чему се зна да је жив?" — „Има крви у њему." — „Да ли сте видели неко дете кад се стиди?" — „Лице му је црвено као рак." — „Од чега је црвено?" — „Од крви." — „А кад неко јури?" — „И онда му лице поцрвени." — „Тај живи део зове се крзно — ко ће да напише? коју реч?" — „Крзно." — „А у загради?" — „Живо." — „Шта ниче по кожи?" — „Длачице." — „Још има једна реч за то, каже се: Ух, ала је овај маљав." — „А јест, јест маље." — „Ко ће да напише ове две речи: длачице — маље? — „Добро, а шта још има кожа?" — „Има рупице." — „Има још једна реч за то, можда је нисте чули, зато ћу вам је рећи: поре." — „Шта сад да напишемо?" — „Рупице — поре." — „А у загради?" — „Зној и маст, јер кроз њих излази зној и маст." — „Е добро, а које смо оно четири дужности коже споменули?" — „Топлота, хладноћа, пипање и додир." — Записују се и те четири речи. „Шта да напишемо изнад свега?" — „Кожа." — И тако деца имају и потсетну скицу о кожи.. „Сада лепо препишите ово са табле у ваше бележнице. Којим хоћете писмом?" — „Латиницом да се боље извежбамо."

„А сада, децо, да ли знате о кожи?“ — „Знамо, знамо.“ — „Да чујем то ваше знање“. — У слободној дискусији деца обнављају све пређено: стружу кожу, испитују додир, пипају, посматрају поре, умачу руке у воду, ниједно дете није пасивно и незаинтересовано. Деца из IV разреда пажљиво прате ово понављање, јер су обавили своје послове и добро се огрејали.

„Можда има још нека жеља, децо?“ — „Ми желимо да напишемо чланак у нашим зидним новинама о кожи“. — Прихватам ову дечију жељу и њено остварење остављам самој деци

После пет шест дана једног јутра сем затекао на зидним новинама чланак о кожи. На почетку, испод крупне речи кожа био је цртеж који приказује дете које је извалило лонац са кипућом водом. Даље је писало: „Чувајте се вреле воде. Не дирајте загрејану маст. Не јурите око ватре. Једно дете оборило лонац топле воде, опекло је ноге и руке. Пала му је кожа. Дете је умрло. Не излазите мокри на ветар. Попуцаће вам кожа, а то јако боли. Пазите на малу браћу и сестре, да се не опеку и да им не испуца кожа. Перите кожу топлом водом и сапуном. Кожа има покожицу и крзно. Покожица је мртва и она се гули. У крзну има крви. По кожи ничу ситне длачице. Људи то зову и маљице. Наша кожа има рупице. Кроз њих излази зној и маст. Кожа је масна. Кад нема масти на кожи, она попуца. Помоћу коже осећамо да ли је топло или хладно. Још осећамо кад нас неко дира. Кожом се пипа. Слепи погађају пипањем боље него ми. Чувајте кожу, држите је чисто. Она чува наше тело — другови из III разреда.“ —

Пред чланком групица ђачића. Читају. Прекину читање и траже оно што су прочитали на кожи своје руке.

Тихомир Т. Продановић

КАКО ЋЕ УЧИТЕЉ ИСПИТАТИ ЗАВИЧАЈ

28. ПОРОДИЧНИ ОБИЧАЈИ И ОБРЕДИ: ПОРОДИЦА

1. *Порођај*: Како се влада муж за време порођаја жене. Опис места порођаја, околности и осталог у вези с матером и новорођенчетом.

2. *Крштење*. Избор имена за новорођенче, веровања и обреди. Гошћење породиље и кума, како се храни дете; поштовање родитеља и кумова међу собом.

3. *Регистрација* (књиге рођених) и како се врши. Нова имена, која се нарочито надевају после уједињења.

4. *Детињство*. Дечје колевке; како се родитељи понашају према деци; гатања о деци; нега болесне деце; дечје игре, играчке и празници.

5. *Дечаштво и младост*. Разлике у оделу по половима и узрасту; нарочити празници за упознавање младежи међу собом; сујеверја и

средства да се „појави љубав“ међу младежи; обреди у вези с наступањем зрелости или пунолетства. Новине после уједињења.

6. Деца и родитељи. Ступањ пажње родитеља према деци; права родитеља на децу по претставама народа; у чему се састоји васпитање деце и у коме се добу оно завршава; однос деце према родитељима (поштовање, страх, непријатељство итд.). Веровања о односима чланова породице (родитељски благослов, клетва, молитве итд.), предања о томе, приче. Степени крвног сродства. Однос између деце и родитеља после уједињења, промене.

29. ПОРОДИЧНИ ОБИЧАЈИ И ОБРЕДИ: СМРТ

1. Предострожност да се човек жив не сахрани; причања о обумирању и агонији.

2. Претставе о смрти, о предосећању, предзнацима и обреди у вези с овим.

3. Обреди приликом умирања неког члана породице. Разлике.

4. Белешке о покојницима.

5. Обреди при сахрани. Типови сахране; предмети који се сахрањују с покојником; положај покојника при закопавању; разлике у сахрани људи, жена и деце.

6. Обичаји приликом изношења покојника из куће, опраштање.

7. Обичаји помена, говора, нарикача итд.

8. Како се сахрањују чаробници, самоубице, утопљеници, убијени од грома итд.

9. Каква се боја одела носи као знак жалости (црна или нека друга) и други обичаји у одевању (одело се носи преврнуто итд.).

10. Нарочите појаве приликом посеђивања гробља.

11. Веровања, приче и скаске о мртвацима.

12. Случајеви сахране без верских обреда.

13. Надгробни споменици, крстови, стубови итд.

30. ОБИЧАЈНО ПРАВО

1. Управа. Сеоска општина у садашње доба и причања о њој у прошлости. Друштвено управљање. Зборови: лица која у њима учествују, учешће жена, војника и др. Које ствари збор решава.

2. Избори, каква су својства изабраних.

3. Суд. Суд зборова, суд суседа. Начин суђења, истраге, заклетве итд.

4. Грађанско право. Породично право (брачни савез, савез родитеља и деце, савез чланова породице, племенски савез; односи свих ових категорија савеза). Старатељство (туторство). Право наслеђа по обичају или завештању. Права на својину, владање, искоришћавање и право на туђу ствар. Права обавезе (уговори или обичаји после закљу-

чивања, обезбеђење, размена, куповина-продаја, зајам, најам, артели).
Трговачки обичаји.

5. Кривично право. Поглед на неке преступе и поступке, сујеверја, „баксузни“ дани.

6. Преступи и кривице против „вере“, против поретка управе, односно друштвене службе, против „субординације“, против живота, против породичних права, против својине приватних лица.

7. Казне. Смртна казна; црквена казна; казна за браколомство за крађу итд.

8. Друштвено-политички погледи народа. Однос према држави, њеним претставницима, заповестима итд. Политичке легенде, приче. Политички и социјални идеали.

9. Интересантан је однос између присталица појединих политичких странака и неутралних.

10. Какве су промене настале у обичајном праву после уједињења.

31. НАРОДНО ОБРАЗОВАЊЕ У СЕЛУ

1. Откад је црква а откад школа у селу?

2. Ако село нема цркву или школу колико је далеко до најближе цркве и школе?

3. Како се сељаци понашају према цркви, а према школи? Да ли радо шаљу децу у школу? Колики је проценат деце у школи?

4. Постоји ли народна читаоница и књижница и др. образовне установе. Општа карактеристика стања ових установа.

5. Постоје ли приватне школе или државна школа? Ко су учитељи?

6. Какав просветни утицај показују на сељаке школовани људи који живе у селу и околини.

7. Степен писмености на селу. Изразити у цифрама број лица која умеју читати, писати и рачунати — по полу и узрасту. Има ли самоука?

8. Иду ли деца из села у средње и више школе и откад?. Судбина оних који су отишли у школе.

9. Новине у народ. образовању које је унела школа. Шта причају о овоме сами сељаци.

32. ВЕРА

1. Да ли има случајева остатака старог идолопоклонства и старих богова.

2. Појам о једном Богу и однос других духовних бића према њему.

3. Верује ли се у везу Божанства са појавама видљиве природе.

4. Народна митологија.

5. Хришћанске претставе о Богу. Веровање о Христу, Богородици, апостолима и свецима.

6. Приче о анђелима и добрим духовима, специјално о анђелима чуварима.

7. Приче о злим духовима (имена народна), њиховом пореклу, начину живота и односу према људима (демонологија). Разлике између званичног хришћанског веровања и ових народних веровања.

8. Претставе и приче, на пример, о Беди, Диву, Морском цару и др. Где живе ова бића и њихов однос према људима.

9. У којој мери нечисти духови учествују у појединим људима (чума, чаробњак), животињама (црна мачка) у биљкама (дуван) и др.

10. Народне претставе о души човека и животиња; где живи душа пре рођења, начин спајања с телом и напуштање тела. Смрт и приче о њој; о смрти добрих и рђавих људи. Где одлази душа после смрти: одраслих, деце, некрштених, утопљеника, девојака, неукопаних, самоубица итд. Стање душе после смрти, место пребивања и др.

11. Шта је учинила црква да се исправе погрешне народне претставе о религији, а шта школа, нарочито после уједињења. Има ли појава скептицизма у народу према веровањима из старе паганске религије? Како се испољава?

33. НАРОДНА КОСМОГНИЈА

1. Какав појам има народ о почетку света, о склопу васељене. Приче о стварању света: неба, земље, воде, ваздуха, планета, човека, животиња и биљака.

2. Народна предања о доцнијој историји света: о потопу, златном веку, правди и кривди итд.

3. Есхатолошка питања. Промене које се морају десити у свету и њихова тумачења. Да ли ће свет још дуго постојати? Страшни суд и крај света. Судбина људи после тога. Приче о васкрсењу мртвих и о другом доласку Божјег сина. Како народ замишља рај и пакао (ад). Легенде о путовању кроз њих и враћању на земљу. Типови рајских блаженстава и паклених мука. Постоје ли о томе приче.

4. Има ли утицаја научник у космологији и како их народ схвата и прима?

34. КУЛТ

1. Како се Бог изображава, а како анђели и свеци. Појам о иконама. Које су највише распрострањене. Иконе и веза с лечењем болести, епидемија итд.

2. Храмови и веровања са њиховим зидањем, освећењем и чувањем.

3. Свештеници и однос њихов према народу и народа према њима.

4. Манастири и калуђери. Народне претставе и приче о њима. Њихов утицај на народ.

5. Поклони црквама и манастирима и разлози за то. Разне молитве и вера народа у исцељујући значај молитве.

6. Црквени култ за потребе села: свећење водице, литија, молитве за кишу итд.

7. Чита ли народ верску литературу и коју. Растура ли се међу народом забрањена верска литература?

8. Постови. Каква је храна за време постова. Причања народна о црквеним и нецрквеним постовима. Има ли случајева нарушавања постова које народ поштује и шта се говори о таквима.

9. Заветовање, како се испуњава.

10. Празници и дани у које се не ради.

11. Општа карактеристика и ступањ религиозности (ступањ усрдности у чувању постова, празника, посећивању светих места итд.).

12. Постоје ли секташи? Особине њихова култа.

35. КОСМОГРАФИЈА И ГЕОГРАФИЈА

I.

1. Претставе народа о небу, његовом саставу, границама, насељу итд. Кључеви неба.

2. Претставе и веровања у небеска светлила; сунце, месец (његове фазе), звезде, сазвеђа, комете, метеоре, млечни пут, планете. Народни називи.

3. Претставе и веровања о небесним појавама. Помрачења сунца и месеца, дуга, излазак и залазак сунца, годишња доба, киша, гром, муња, ветрови, мраз, снег, магла, роса, иње, мећава, атмосферске појаве.

4. Однос светлила и појава на небу према животу људи. Легенде и веровања у вези с овим.

5. Претставе о земљи, њеном облику, размерама, крају итд. Земљотрес (трус), порекло планина, равница, провалија, шума, језера, мора итд.

6. Народна географија. Делови света, растојање до њих и знање о њима.

7. Стихија. Земља, као стихија (храни човека, зато је мати итд.). Однос према њој, облици поштовања земље; молитве. Епитети о земљи. Веровања о рудама, камењу, злату и сребру.

Вода. Претставе о њој, о рекама, језерима, ритовима итд. и претставе о пореклу воде, река, о поплавама, мржњењу, пресушивању итд. Специјалне приче о појединим рекама, потоцима итд. Облици поштовања воде. Вода у случају болести.

Ватра. О њеном пореклу. Ватра над ритовима, на гробљима, адски огањ. Обреди у којима се употребљује ватра. Облици пошто-

вања ватре. Домаће огњиште и обреди у вези с тим у разна годишња доба. Народни епитети за ватру.

Ваздух. Ветар, вихор — како постају, куда су управљени, однос према човеку, према небеским појавама (пред град). Како се тумачи: ехо (одјек), звук и др.

8. Оличење небеских светлила, земље, воде, река, ветрова, ватре у човечанским облицима и причама.

II.

9. Народни називи за видик (хоризонт) и стране света. Како се одређују стране света (по сунцу, по звездама итд.).

10. Називи за положај сунца и годишња доба. Месечеве мене.

11. Одређивање времена према положају сунца, месеца, појединих звезда, сазвежђа.

12. Посматрања над свитањем и сумраком (знаци близине).

13. Народна посматрања разлика у положају светлила лети и зими.

14. Постоје ли савремена научна знања у народу, и која? Да ли су научна знања изменила употребу наивних знања у народу?

15. Народни називи за површину земље: (равница, степа итд.), за стајаћу воду (блато, језеро итд.) и делове текућих вода (притоке, итд.); извор и ушће река, подводне стене, водопади, брзаци итд.

16. Нацртати по народном мишљењу слику: сазвежђа и звезданог неба, а тако исто и карту земље.

17. Шта је унела школа и књига у промену народних претстава из области космографије после уједињења. Да ли се и даље одржава гледиште на небеске појаве, као на веснике ратова, беда итд.

А. Никифоров

(Наставиће се)

MEĐUŠKOLSKO DOPISIVANJE

Naredbom Ministarstva prosvete O.n.br. 4002 od 21-I-1935 postalo je međuškolsko dopisivanje obligatno za sve škole u državi. Prije ove naredbe je dopisivanje bilo prepušteno ličnoj inicijativi nastavnika i vršilo se najviše putem „Crvenog krsta“, a sada se na dječjoj korespodenciji može zadržati i nadzorničko oko, te po njoj dosta toga odmjeriti. U 1935 godini se trebalo dopisivati sa banovinskim mjestima i većim gradovima, „da bi se na praksi mogle zapaziti sve dobre strane ovakvoga rada kao i poteškoće na koje će se naići“. Og početka 1936 se može dopisivati i sa selima. Ovom prilikom želim nešto reći o dopisivanja sela sa selom.

Ako uzmemo u obzir konstatacije, da se dopisivanjem ima početi od III razreda, da u većem dijelu naše domovine zasada nije moguće for-

miranje Više narodne škole, da uparviteij škole ima nastojati da se jedanput mjesečno obavi pismeni zadatak u vidu pisma, da se u tančine ispuni imperativna primjedba, „da nijedno dobiveno pismo ne ostane bez odgovora“; izlazi kao logična posljedica, da će osnovac na selu svršetkom IV razreda 20 pisama poslati, a u najboljem slučaju isto toliko dobiti. Radi ovako skućene korespodencije trebala bi svaka pošiljka pisama biti panorama duhovnoga i materijalnoga života jednoga sela. Tako bi osnovac prije izlaska iz škole imao lijep album u riječi i slici o selima raštrkanim diljem domovine, a uz uvjerenje o ljepoti svoje domovine bi zaplamsao u njemu i prvi plamićak rodoljublja. Da bi od dopisivanja bilo stvarne koristi, cijeli rad bi se morao odvijati orno i planski. Evo kratkoga plana za djecu Dunavske banovine. Dvije pošiljke pisama otpreme u sela svoje banovine, po dvije u Moravsku, Drinsku, Vardarsku, Zetsku, Savsku, Dravsku i Vrbasku banovinu. U Primorsku banovinu, koja je najkontrastnija našoj Dunavskoj, trebalo bi da otpreme tri pošiljke, a u područje Uprave Grada Beograda jednu pošiljku.

Svaka serija pisama treba da ima priloženu skicu po kojoj će primaoci moći na geografskoj karti odrediti mjesto sela iz kojega su dobili pisma, a na karti nije naznačeno. Skicu našega sela, kojega nema na karti, moji učenici izrade u vidu prostog krokija.

Iz skice se vidi, da naše selo leži u Fruškoj Gori i to 8 km sjeverno od Šida i 4 km južno od Dunava. Osim informativne, imaće primaoci i praktičnu korist, jer će za određivanje mjesta našega sela na karti morati upotrebiti razmjer i računati. U seriji pisama, koja su priložena uz skicu, treba da je opisano:

1) *Crkva u selu.* Naše selo je katoličko. Da upoznaju drugove s katoličkom crkvom, jedno će dijete nacrtati i opisati crkvu i svećenika, a posebno orgulje. Za uzvrat će tražiti crtež i opis pravoslavne crkve, odnosno manastira, a ako upućuju pisma u muslimansko selo, onda crtež i opis džamije. Analizirajmo drugi uzvrat! Josip dobije pismo od Alije o džamiji. Na minaretu ili pred džamijom je hodža u fesu s turbanom. Koliku uzgojnu vrijednost ima ovakvo pismo, neka posvjedoči rezoniranje mojega Josipa iz prošle godine. Kraj njihove kuće su prošli muslimani iz Brčkoga, goneći goveda u Bačku. Njegov djed mu reče, da su to Turci. Badava je Josip dokazivao drukčije, djed je ostao tvrdokoran. „Tvoj gospodin je još mlad, a ja sam pola svijeta obišao.“ Kad je Josip pročitao Alijino pismo, iznio mi je debatu s djedom. Sada se između nas dvojice poveo razgovor. Da li je kapetan Bukovački mogao sam kazati sultanu što je poručio Nikola Zrinjski? (nije). Zašto? Sultan nije znao govoriti našim jezikom, a kapetan Bukovački nije znao turski. Koje je vjere bio sultan? (muslimanske) A narodnosti? (turske). Koje je vjere tvoj prijatelj Alija? (muslimanske). Da li si sve razumio što ti piše? Da Alijino pismo pošalješ jednome đaku u Tursku, bili ga on ra-

zumio? (ne). Po čemu se razlikuju narodi; po vjeri ili jeziku? Iz toga dialoga postaje Josipu jasno, da su on i Alija jedno te isto, samo što Alija ide u džamiju, a on u crkvu. Pomoću pisanceta, eto, može se na jasan način uvjeriti djecu, da drukčije misle i govore, nego seoska generacija na zapadu života, koja čovjeka sa turbanom i fesom obično zove Turčinom. Takvom nazivu je kriva tendenciozna politika prošlih vjekova, politika cjepkanja u antipodne tabore.

2) *Flora*. Što se tiče flore ona se može opisivati općenito ili pojedinačno. Iz iskustva znam, da je prvi način više uobičajen, nego drugi. Mislim da je to radi toga, što je djetetu lakše nabrojiti pretstavnike flore, nego detaljnije jednoga od njih opisati. Tu je baš promašen cilj dopisivanja. Djeca iz učiteljevog predavanja doznaju što u pojedinom kraju rodi, pa je nabranje pretstavnika flore u pismu prosto ponavljanje bez interesa, pogotovo ako se pisma šalju u ekonomski sličan kraj. Više koristi pruža opis pojedine biljke, vrijednost biljke kao sredstva za život, biljka kao vrelo prihoda ili kakav značajan događaj vezan uz biljku. Nekoliko primjera. Bolje je ako dijete s otoka Hvara opiše maslinu, dobivanje i unovčenje ulja, ulje kao hranu, nego da nabroji sve pretstavnike flore na otoku Hvaru. Južno voće dijete kupuje i u dućanu, ali bogzna bili ikada doznalo, da maslinovo ulje zamjenjuje Hvaraninu svinjsku mast, pa da svinje uopće ne goje. Za sremsko dijete je ovo više nego senzacija.

Zanimljiv događaj, koji je u vezi s nekom biljkom, može biti od velike koristi. Jedan kolega sa službom ispod Cera mi je pričao, kako kraj cerskoga spomenika raste krasna breska. Ponikla je na originalan način. Kada su se poslije rata skupljale kosti palih vojnika i odnašale u zajedničku grobnicu na Ceru, našli su jednu lubanju, a u njoj košticu od breske. Znači, da je vojnik bio pogođen u momentu, kada je u ustima griskao bresku. Košticu iz lubanje izvadiše i zasadiše kraj spomenika, a iz nje je izraslo krasno stablo sa kojega su Blagopokojnom Kralju svake godine slali po 4 kg bresaka. Od kakve bi koristi bilo pismo o cerskoj bresci za jedno brđansko dijete, koje nikad nije vidjelo nijednu voćku? Istina je, da za svakog pretstavnika flore nema ovakvoga događaja, ali ima sličnih. Rimski car Valerije Probo gine u Fruškoj Gori, kad je tjerao vojnike na rad za uspostavljenje prvoga vinograda u Fruškoj Gori. Seljaci (šljivari) spašavaju Belu IV od gladi, donijevši mu grane sa šljivama. Koliko planinara zaglavi radi runolista? Ako nema događaja iz prošlosti, ima ih iz dnevnoga života. Na primjer kampanja i eksport industrijskih biljki li voća.... Zaključak. Bolje je floru opisivati pojedinačno, nego općenito. Na pojedinačnom opisivanju ne zadržavati se mnogo na formi, nego isticati značaj i vrijednost biljke za socijalnu zajednicu.

3) *Fauna*. Javljanje o fauni treba da je trovršno: o domaćim, o poljskim i o šumskim životinjama. Tako će djeca doznati, da se svagdje ne ore samo konjima, nego i volovima, bivolima i kravama. Negdje je glavna živo-

tinja za tegljenje magarac, negdje opet mali konjić. Ima krajeva čija su polja nastanjena zečevima i jarebicama, a negdje su glavne poljske životinje vukovi, medvjedi i orlovi. Sve su to suprotnosti, od kojih će dijete ravnice ili planinsko, kao i ono primorsko, imati obrazovnu korist.

4) *Narodni običaji.* Od narodnih običaja imaju prvenstvo dječji. U mojemu selu je prvoga maja običaj, da deca sa zelenim granama idu od kuće do kuće i pjesmom mole Boga „da kiša pada, da trava raste, da paun pase.“ Ako ih domaćica daruje jajetom, onda u plot zataknu zelenu grančicu i polaze dalje. Ako se domaćica uopće ne pojavi, onda djeca iz svega grla osvetljivo pjevaju „da u kući nema nikoga, nego samo malo pepela i to didi večera.“ Tekst je čisto dječji, pa će djeca koja budu čitala pismo stavljati razne komentare i simpatično ga primiti, kao nešto blisko njihovoj duši. Ako učenik iz Srema, zamoli na primjer jedno bosansko planinsko dijete, da mu za uzvrat opiše koji njihov dječji običaj, a ono mu javi kako se oni na Spasovo polijevaju mlijekom, pa im od toga budu koporani i ječermes bijeli kao okrečeni, imaće od toga koristi i sama nastava. Djeca zaključuju da tamo mora biti mnogo mlijeka (stočarstvo), kad ga ima i za bacanje. Planinsko dijete će se opet uvjeriti o velikoj razlici klime; da je u nizinama blažija, a u planinama oštrija. Prvoga maja djeca u Sremu već nose zelene i po koju rascvjetalu granu jorgovana, a kod njih toga dana zna padati snijeg ili se toga dana ljudi koji se vraćaju s čaršije još zapitkuju: „Ima li dolje lista?“

5) *Narodno praznovjere* je najraširenija negativna strana duhovnoga života našega sela. Današnji pretstavnici praznovjere na selu su bajalice i vračare. Prve su amaterske, a druge profesionalke. Narodna duša, iskreno pobožna, sklona misticizmu, je monopol od kojega žive bajalice i vračare, jer su njihovi glavni aduti baš molitva, mističan ceremonijal i izdavanje fantastičnih recepisa za „ozdravljenje“. Naša seoska žena, koja je ujedno fizička radnica, majka, žena mužu, okupirana od jutra do mraka brigom i poslom, silom prilika je osuđena na apstinenciju bilo kakve didaktične literature, kad bi je i imala, te bajalicama i vračarama slijepo vjeruje. Desi se, da dijete slučajno ozdravi, ali to majka pripisuje znanju kakve stare bake. Može li dopisivanje čak i ovdje pomoći? Mislim, da može. Primjer. Izrasline pod jezikom zovu u Sremu žabica. Žabicu bajalica liječi pod drvetom na kojemu spavaju kokoši, za zalaza sunca tako, da izgovara mističan tekst, a u isto vrijeme povlači ispod jezika komadićem metle kojom se mete dvorište. Jedno dijete ovo opiše, te doda razlaganje učitelja, da na metli može biti kojekakvih bakterija, pa za povlačenja može doći do ranjavanja i do otrovanja. K tome još doda ilustraciju sa primitivnom karikaturom i pošalje. Ne će li to pozitivno djelovati na dijete koje primi pismo? Da svrha dobije jači racionalistički atribut, nastavnik namjerno navede učenika da pismo ponese kući. Navečer će ga majka već iz znatiželje pročitati ili bar slušati, dok ga njezin sinčić pročita. Zar se majka ne bi zastidjela sama sebe, slušajući kako

njezino dijete izvrgava ruglu ono, u čega ona ima neograničeno povjerenje? Zar ne bi počela dvoumiti o znanju bajalice? Zar ne bi već iz straha, da posredno ne usmrti rođeno dijete, rađe odlazila k liječniku, a ne k starijim babama čije je znanje o higijeni ispod ništice?

6) *Narodna nošnja* opisana i nacrtana, djeluje estetski i etički. Tu se ispoljuje atavizam dječje duše tj. da vole ono čime su se i njihovi pređi ponosili. Promatranjem narodne nošnje može dijete doći do raznih podataka. U planinskim krajevima se nosi debela, vunena odjeća, a u nizinama mnogo tanja. (klima) U bogatim krajevima prevladaju svila i dukati, a u siromašnim grubo sukno i srebrni nakit. Po nošnji se može zaključiti iz kojega je ko kraja, a donekle i koje je vjere. Ličani nose crvene kapice, muslimanke zart, šumadinci visoke šubare, Bosanci fesove, šalvare i koporan itd.

7) *Zemljište*. Osim vrste zemljišta, treba javljati i osnovnu mjeru za zemljište u dotičnome kraju. Primjer. U Bosni se zemlja mjeri dunumima, na otoku Hvaru motikama, negdje lancima, u nekom kraju opet jutrima ili hektarima itd. Jedno dijete iz Slavonije javi drugu u Bosni, da kod njih urodi na jutru pšenice 12 mtc., a ujedno ga informira koliko m² ima jedno jutro. Mali Bosanac zna koliko kod njih daje pšenice jedan dunum, zna koliko ovaj ima m², pa sada može lako izračunati za koliko je zemljište u Slavoniji plodnije, nego kod njih. Ili. Mali Ličanin piše Sremcu kako je kod njih oskudno za zemlju (krš). Ličanin izračuna koliko ima m² njihov komadić zemlje zasađen kukuruzom. Sremac najprije izračuna koliko Ličanin dobije kukuruza sa 1 m², a onda izvede paralelu sa zavičajem. Zna on koliko njegov otac dobije kukuruza sa jednoga lanca, pa izračuna koliko otpada na 1 m². (Slična razmjena može biti između Sremca i Hercegovca ili koja druga) Pred očima maloga Sremca se na temelju ove suprotnosti ukaže neimaština krševite Like i bogatstvo njegovoga zavičaja. Hoće li se taj Sremac, kad bude jednom „svoj gazda“, oglušiti na apel: „Spašavajmo Liku od gladi! U Hercegovini svijet jede koprive i klenovu koru. Pomoć! Ne će li zagrabiti šakom i kapom, kad na njegova vrata pokuca ruka molitelja za gladne u Hercegovini?“ Etički elementi dobiveni putem međuškolskoga dopisivanja za vrijeme đakovanja ugušice u njemu tipično gazdinsko sebeljublje i ponukati ga na plemenitost.

8) *Narodne rukotvorine*. Za službovanja u bosanskim planinama imao sam priliku, da se upoznam sa tamošnjim ćilimarstvom. Boje su na ćilimima poslagane tako harmonijski i s toliko ukusa odabrane, da čovjeka frapira kad zna, da je to sve izrađivala analfabetska duša i da je sve urađeno bez ikakvih uzoraka. Na visoravni gdje sam službovao postoji oko 30 motiva, koji su specifični izražaj narodne duše toga kraja. Imitirajući razne predmete iz okoline ili koji detalj iz života životinje, složila je narodna duša motive i okrstila ih po originalima. Tako su nastali motivi: vrapčje stopice, vučje oči, svračje noge i dr. Ovi motivi su ujedno prikladni za vezenje. — U Fruškoj Gori je na muškim i ženskim rukotvorinama najveći broj motiva složen od

grozdova i lišća vinove loze. Zar ne bi razmjena sa dva, tri motiva između ova dva kraja, osim drugoga bila i didaktičnog karaktera? Sremica bi već po imenu „vučje oči“ zaključila, da motiv dolazi iz kraja gdje ima mnogo vukova. Bosančica bi opet vjerovala, da je njezin motiv iz vinogradnoga kraja.

Ovome planu bi još trebalo dodati opis tipa sela i kuće. Sasma naravno, da ovakav plan nije prikladan za svako selo. Selo kraj rijeke će više pisati o ribama i ribarstvu, selo kraj rudnika o rudniku. Selo, kraj kojega se nalazi kakva starina općenitoga značaja, pisaće više o njoj. Ukratko. Svaki nastavnik bi prije nego što počne dopisivati trebao izraditi plan po kojemu će njegova djeca raditi tj. svojim drugovima diljem domovine davati informacije iz područja duhovnoga i materijalnoga života svojega sela.

Josip Hlobik

УЧИТЕЉЕВА БИБЛИОГРАФИЈА

А) ПСИХОЛОГИЈА, ПЕДАГОГИКА, СОЦИОЛОГИЈА И ФИЛОЗОФИЈА

МИЛИЦА Ж. ЦВЕТКОВИЋ: САВРЕМЕНИ ШКОЛСКИ ПРОБЛЕМИ И ШКОЛСКЕ РЕФОРМЕ, Савремена педагошка библиотека, свеска 9. Издање књижаре „Рајковић“, Београд 1937.

Прошло је пет година како више Милице није међу нама. Читајући ову свеску Савремене педагошке библиотеке мени се чинило као да ту и тамо између њених страна видим њену интелегентну главу живог, изразитог погледа. Као да је још увек ту, као да још увек прати рад и тежње оне животне области која је њој била најмилија!

Када се читају ови чланци, мора нам се неодољиво наметнути мисао да је онај ко их је писао топлс волио дете и сав се залагао за то, да му оствари боље услове развоја, и да је и друштво, коме треба да служи то дете када одрасте, исто толико волио. Дакле, писац је тежио за оним за чим теже сви ваљани чланови људске заједнице: за добрим, лепим, истинитим. Ко је Милицу лично знао, зна да је то заиста тако. Има ту поклапања идеја и живота; човек и писац у њој теже за истим. Тешко нам пада уопште када из нашега живота нестану лица која су нам била блиска и мила, али се тај бол губитка мора да осећа још дубље овде, јер с њом је нестало биће које је могло још више да изради и изрази себе, а тиме и да уради више за средину у којој је живела и делала.

Ова свеска садржи чланке који се односе на проблеме нове, радне школе. Она дакле, није дата као систематско дело. Но средишна мисао повезује ипак све те чланке у целину, јер су они сви потекли из тежње да се изнесу и расветле проблеми који занимају савремени школски покрет. На првим страницама свеске налази се кратки животопис покојне Милице. Те редове посвећује успомени своје миле покојнице њен муж г. Ж. Цветковић који је свестан што је у њој изгубљено не само лично за њ и за његову породицу, већ и за нашу науку о васпитању и друштво. Г. Цветковић је чланке према природи проблема које обрађују груписао под два наслова:

- А) Школа као радна и животна заједница
- Б) Проблеми школске реформе и школског надзора.

Учитељ

Међу чланцима који се односе на школу као радну и животну заједницу ваља поменути на првом месту први, „Проблеми претварања данашње школе у радну школу“, јер је он основа из које измичу остали чланци. Ту је сажето изнето све што чини проблематику новијих педагошких тежњи. Иако у збијеном облику проблеми су овде оштро истакнути и повезани по сродности.

У чланку „Разред као радна и животна заједница“ видимо како у ствари основу свега стремљења данашњег васпитног рада треба и можемо да налазимо у начелу саморадне. Све је испреплетено њоме, она је свему полазна тачка и све се враћа њој, па и самоуправа тек у њој добија свој пуни смисао. Проблем исте природе обрађује и „Школски разред — радна животна заједница“. Овај чланак износи како су текле ствари бечке школске реформе.

У групи чланака под насловом „Проблеми школске реформе и школског надзора“ налазимо чланке „Проблеми школске реформе“ и „Стари и нови системи организације школског рада“. Писац износи у њима, као што се види и из наслова њихових, у чему је суштина тежње и који су покушаји чињени да се она оствари. Писац сажето и јасно излаже своју грађу. „Психологија васпитача“ је скица. Она, као свака добра скица, има у себи све потребне појединости. Добила би у потпуности да је мајстор стигао да јој даде завршни облик. Овај чланак стоји такође у вези с раније поменутим, јер се у њему истиче потреба да се и образовање васпитача прошири и продуби, да би били у стању да заиста делају у новом педагошком духу. У чланку „Укупна настава“ говори се о значају и могућности извођења ове наставе у нижим и вишим разредима. Писац тражи да у вишим разредима теку упоредо укупна и предметна настава.

У „Потреби новог учитељског образовања“ залаже се писац за подизање нивоа учитељског образовања. Писац, доследан својој мисли о потреби опште корените реформе у просвети, не тражи само оно што је данас учитељима код нас дато тј. могућност да понеки од њих продужи своје образовање на универзитету, већ испољује захтев да то више образовање буде обавезно за све учитеље, јер „Будући учитељ који треба да васпитава народну омладину, мора имати педагошко-научну спремност, мора имати дубљи и шири поглед на педагошко-психолошки рад, на живот и рад народне заједнице.“ — И заиста ова пишчева мисао о вишем образовању учитеља мораће да се оствари и код нас, па ма било то и у даљој будућности.

Последњи се чланак односи на реформу школског надзора. Љубав пишчева према деци, школи, народу и његову напретку овде долази нарочито до изражаја. „Ко хоће да уђе у ток школског живота, тај мора доћи као школски радник који сарађује, саживљује и саосећа“. — „По очима дечјим познаје се дух нове школе“. Ове мисли, наведене из самога чланка, казују јасно читаоцу у коме смислу мисли писац да треба да се проведе реформа надзора. По његову схватању надзорник треба у првом реду да има право разумевање своје функције која је у давању потстицаја, потпоре, па онда му треба и времена да васпитни рад учитељев прати, јер „Рад школског надзорника мора бити такав, да овај сталан развој, лагано рашћење и сазревање мирно посматра и потпомаже према јединственим гледиштима“. Да би он заиста могао увек да буде у току ствари, треба да се омогуће посебни течајеви за даље образовање надзорника.

Ево у кратким цртама проблема којима се бави ова свеска Савремене педагошке библиотеке. Прегледно и јасно излагање, Прегледно и јасно излагање, оштро иступање онога што чини суштину ствари, љубав према детету и школи и тежња за напретком народне заједнице то су одлике овога рада које могу да привуку свакога ко се занима питањима ове врсте.

КОМУНАЛНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ

Издање књижаре С. Б. Цвијановића Београд 1937 год. стр. XII + 172

Цена 30.— динара.

НЕКОЛИКО КАРАКТЕРИСТИЧНИХ ПОДАТАКА ИЗ ПОМЕНУТЕ КЊИГЕ.

I. СОЦИЈАЛНО И ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ ГРАДСКЕ И ВАРОШКЕ ДЕЦЕ. —

Апсолутне сиромашне, напуштене и самохране деце у Југославији има око 260.000. Свега деце око 6,500.000, док је заштита потребна за најмање 70% (4,500.000). Отуда г. Видаковић и каже: „Ми смо свесни тога, да се интегрално решење заштите деце не може постићи при садашњим социјално-економским условима, без дубоких и корених социјалних преуређења. Јер дечија заштита није питање само крова и хлеба, него и потпуног хармоничног духовног и физичког развијања тих малих бића, која ускоро треба да постану стубови народне државе, носиоци њихове здравије привреде и вајари њене боље и социјално правичније будућности“. — У Београду има око 57.000 социјално угрожене деце, а у Југославији око 4,500.000. Јер „данашња декоративна псеудо-социјална политика помаже највише 2% од те угрожене деце“. — Просечно 26% од све наше школске деце физиолошки гладује, а са недовољно храњеном тај се проценат пење на 54%. — Данас се у 676 школских кухиња Подмлатка црвеног крста и у 198 ђачких трпеза прехрањује 55.000 школске деце од 792.000 сиромашне и недовољно храњене деце. Тако је морталитет одојчади и мале деце у београдским сиромашним крајевима, — квартовима, где деца трпе хроничну изгладнелост и пуну нерационалност исхране био 1936 године за 546% већи, него у богаташким квартовима, где је дечија исхрана неупоредиво снажнија. Из проучавања статистичких података епидемиолошких служби наших градова такође се утврђује, да је и морбидитет и морталитет деце (нарочито од дечијих заразних болести) скоро седам пута већи у малим и пренасељеним становима, него у становима са хигијенским условима и довољном кубатуром. У Београду, у току две анкетирани године 1932 и 1933 од 1767 заразних оболења долазило је: на мале и нехигијенске станове (од 30—100 куб. мет. = 1422 случаја заразних оболења са 196 смртних случаја) 14% завршило смрћу; 229 случајева заразних оболења пало је на станове средње величине (од 100—200 м³) са 20 смртних случајева (8,7% завршило смрћу); и 116 случајева на велике станове (од преко 200 м³) са свега 3 смртних случаја (2,5% завршило смрћу). У нехигијенским и пренасељеним становима умирање од туберкулозе износи 35%, у становима са повољним условима 6%, а у великим и зрачним становима само 3% 60% од свих малих станова у већини наших градова не одговарају ни основним условима за живот народног подмлатка. 60% су од слабе грађе; 35% влажни; 47% са недовољном светлошћу; 32% прениски; а преко 55% пренасељени. 86% наших градских туберкулозних болесника спава у истој соби са здравима, а 42,6% туберкулозних болесника спава у истој постељи са здравим и децом. — 82,8% породица туберкулозних имају само једну собу за живот, 14% две станбене просторије, а само 3,2% туберкулозних болесника могу се изоловати у засебну собу. — Морбидитет наше градске деце већи је за 35% него деце градова Западних и Северних држава. — У Београду у 1932 години од 304 случаја шарлаха било је 260 случајева у становима до 100 м³ величине; 32 у становима до 200 м³ и само 12 случајева у становима са преко 200 м³ величине. — Једна загревачка анкета: 292 испитана радничка стана састојала су се из 199 станова од 1 собе, 86 станова од собе и кујне и само 7 станова од 2 и више соба. У овим становима живело је 679 одраслих и 560 одојчади и мале деце. Укупно 1239 особа, које су располагале са свега 483 постеље, односно долазило је просечно по 2,56 особа на сваки кревет.

— 17% наше градске деце инфицирају се туберкулозом још у првој години живота. Од све болесне деце, која прођу кроз Државну болницу, 40% пада на плућне болести туберкулозе. — Велики број наших градова не заостаје иза Београда у жалосној слави Европског првенства у умирању деце од туберкулозе. — Свако четврто дете инфицира се туберкулом до краја друге године живота. Од оболеле деце обично пада на радничку децу 71,4%; 14,3% на чиновничку; 8,1% слободне професије и на све остале 6,2%. — И у планинским крајевима наше државе туберкулоза већ продире, тамо се, док сврши основну школу, скоро свако дете инфицира туберкулозом. — Заразне болести, туберкулоза и дечије стомачне болести, које су већином последица рђавих економских и хигијенских прилика широких маса нашег градског живота односе преко 60% од све наше умрле градске деце. — У Јатаганмали шест пута је већи морталитет одојчади, него на Теразијама (30%—196‰). — Просечан морталитет брачне деце у 1936 години износио је у Београду 7,6%, а ванбрачне 19,95%. — За пет година (од 1930—1934 год.) умрло нам је 362.135 одојчади у првој години живота. —

Зато г. Видаковић и каже: „Да је проблем заштите деце по превасхотству социјално-економски проблем и да његово решење тражи, да се једновремено решавају и сва друга социјална и комунална питања, као питање изградње малих и хигијенских станова, питање добре и рационалне исхране, једном речју питање подизања општег животног стандарда економско слабијих редова“. — Од једног месеца па до десет година старости умрло нам је укупно у 1933 години 100.005 деце, а у 1934 години тај се број повисио на 110.572 (10,5%). —

Римска међународна конференција експерата и научника за заштиту првог детињства, одржана на иницијативу Друштва народа, утврдила је, да се нормална смртност одојчади може кретати до 5%. Од 5—7% је средња висина од 7—10% је висока смртност, а смртност одојчади преко 10% оглашена је за огромно високу. Према овој утврђеној норми, смртност наше одојчади која је у раздобљу од 1930—1933 године износила просечно 16,14% (а у 1934 години 15,01%) три пута је већа од нормалне. —

На жалост, и код смртности одојчади и код смртности деце до десете године старости, и код висине процента дечије смртности уопште морталитета — ми носимо жалостан рекорд између следећих двадесет европских држава, од којих више од 70% и сами имају смртност одојчади преко нормалне висине. На хиљаду живорођене деце умрло је одојчади: Норвешка 40, Холандија 50, Швајцарска 51, Шведска 51, Енглеска 57, Финска 75, Француска 76, Данска 78, Немачка 79, Белгија 87, Аустрија 106, Шпанија 112, Италија 125, Грчка 128, Чехословачка 134, Бугарска 139, Пољска 143, Португалија 146, — Југославија 161, — Док у Белгији од 100 умрлих житеља умре 17 деце, у Аустрији 18 дотле се код нас тај проценат дечијег умирања пење до 50%, а у појединим областима он прелази 58%. — Сваки други гроб који се ископа у Југославији намењен је детету, а свако четврто дете које се роди у Југославији, умре пре осме године свога несретног живота. Сваких пет минута умре у Југославији по једно дете. — У Београду од умрле деце у 1936 години припадала су породицама: радника, малих државних службеника, пауперизованих земљорадника, занатлија и ситних привредника 76,54%; средњих чиновника и слободних професија (лекара, геометара, новинара итд.) 19,42% и свега 2,62% породица имућних: индустријалаца, великих трговаца, банкара, високих бирократа, рентијера. —

Тек кад се овако податцима претстави стање, онда нам бива јасно колика је важност статистике. „Статистика је у комуналној социјалној политици оно што је дијагностика у индивидуалној медицини. Ако се статистика не води уредно, правилно и савесно — никад се ништа неће знати о друштву и његовим манифестацијама. Осетићемо да је извесна социјална болест ту, знаћемо да има нечега

трулог међу нама. Али нећемо знати где је болест, ни каква је по својој суштини, ни где је трулеж, све док се социјална гангрена не развије у мери када никакви лекови неће помоћи, сем ампутације". — У мају 1937 године 657.708 из 17 централних градова, који потпадају под окружне уреде за осигурање радника, имали су следећи месечни приход: 70243 радника до 220.— динара; 47242 радника са 290.— динара; 52564 радника са 350.— динара, 75895 са 420.— динара, 92034 са 500.— динара, 62358 са 600.— дин., 60523 са 720.— дин., 61141 са 850.— дин., 45567 са 900.— дин., 28857 са 1.200.— дин. и свега 61384 радника са изнад 1.200.— динара. Дакле, просечно 539.— динара месечно. —

Минимум за егзистенцију једне породице од оца, мајке и свега троје деце износио је 1936 године у Београду 2.235.— динара (храна 860.— дин., одевање и обување и друго 429.— дин., саобраћајна средства 180.— дин., огрев 90.— дин., лекар лекарија 85.— дин., стан 600.— динара). — Г. Видаковић: „Социјални је злочин не само немати деце, него и имати мање од два детета, јер то значи — не дати друштву ни замену за самога себе, управо свесно помагати изумирање народа. Прорачунато је, да би народ у чијим породицама има просечно по два детета, изумро у року од 300 година. Највећи егоизам једнога народа, егоизам његове државе за самоодржањем, диктује, да се помогну они друштвени редови, који пружају народу природан прираштај, а држави будуће генерације". — А ми смо видели да 62% од свих житеља наших градова има мање месечни приход од 1.000.— динара.

Наталитет код нас је већ у опадању. Укупан број живорођене деце у сталном је опадању: 1930 године — 489173 — 35,50 на 1.000 становника, 1931 — 470049 — 33,61; 1932 год. 465778 — 32,81; 1934 год. 459888 — 31,45. Према томе и природни прираштај све се јаче смањује. Економско социјалне прилике довеле су дотле, да је данас преко 29% градских и варошких породица без деце и да тај проценат непрекидно расте. За седам година 1930 — 1936 год. наталитет у Београду снизио се од 19,56% на 13,94% односно за 28,73%. —

II ДАНАШЊА КОМУНАЛНА ЗАШТИТА ДЕЦЕ У НАШИМ ГРАДОВИМА. — 32% од свих градских општина признале су објективно да до данас нису предузеле апсолутно ништа на комуналној дечијој заштити. Од четири стотине вароши свега око 35 варошких општина воде бар извесну бригу за дечију заштиту, првенствено здравственоу. Значи укупног броја градова и вароши 85% нису до сада апсолутно ништа предузимали на пољу комуналне заштите деце. „Социјална политика наших градова не одлази даље од дељења сиротињи мале новчане помоћи и дрва приликом великих хршћанских празника и одржавања домова — убогих старца. То је ситна анемична политика застарелог псеудо-хуманизма („помагање убогарства")." — У Београду има око 57000 социјално и здравствено угрожене деце. Укупан буџет расхода општине града Београда за 1937-38 годину — 328,964.483; буџетски кредити за комуналну дечију заштиту износе 3,353.000 (1%); буџетски кредити за субвенције друштвима за дечију заштиту 1,040.000 (0,3%). Ова средства апсолутно су недовољна за планску заштиту 57.000 социјално и здравствено угрожене београдске деце; она су недовољна и за збрињавање десетог дела незбринуте сиромашне београдске деце. — Дечијих домова у Београду има 15; ипак је њихов укупни капацитет мали, једва до 1.030 деце. — Годишњи расходи свих београдских обданишта (13) не прелазе 900.000.— динара, а у Загребу само општина даје за обданишта преко два милиона динара годишње. — Само три обданишта у Београду имају посебне зидане зграде са хигијенским просторијама. По два, па и по четири детета спавају — стављају се, у појединим обдаништима, једно поред другог преко на једном кревету. Зато Др. Матија Амброжић и каже: „До сада у Београду има не мали број установа дечије заштите. Има и не мали број организација

за децу. Али заштите деце нема". „Ову жалосну и смелу констатацију професора Амброжића треба допунити само утолико што ће се реч Београд заменити речју Југославија" — подвлачи г. Видаковић. — У погледу стварног броја комуналних установа за дечију заштиту — Загреб је и данас испред свих наших градова. У својим општинским становима, које је подигла у вредности скоро за 100,000.000 динара, загребачка општина даје сиромашним породицама са децом која се нађу на улици без крова и посла, мале станове од собе са штедњаком. — По нашим находиштима деца умиру у великом броју. Као жалостан али не и усамљен пример узмимо дечије находиште у граду Котору. У њему је умирало 90% од све збринуте и неговане деце („јавно умиралиште деце"). — Напоменули смо да код нас туберкулоза сатире и одрасле, а нарочито децу. Стручном анкетом против туберкулозе утврђено је, да је код 90% београдске сиромашне деце продрла туберкулоза у својим разним облицима, а да преко 31% од све деце лечене у одељењу Државне болнице умире од разног облика туберкулозе. — Морталитет код наше деце је велики. Код ванбрачне деце, која износе 24% од све рођене деце у Загребу, морталитет је још много виши услед тешких социјалних и економских прилика ванбрачних мајки, што је случај и у Београду и у Љубљани и у осталим већим градовима. — У загребачким дневним склоништима заштићује се 1.500 деце од 23.000 социјално и здравствено угрожене загребачке деце.

Г. Видаковић говори о служби лекара и стручних сестара, па каже: „Требало би у најскоријој будућности оспособити и довољан кадар сестара.-нудиља; и усвојити систем француских картотека или момачких здравствених књига — за свако дете. Што се тиче лекарске службе каже: „Док се пуна лекарска помоћ не социјализира и лекари не обезбеде материјално и морално у мери која одговара њиховој високој функцији и докле год они своју егзистенцију буду налазили у експлоатацији болесника, а не у лечењу болести, или још тачније речено у чувању здравља својих грађана, они ће суровошћу самога живота бити принуђени да одвратно бране једно схватање... (да дете треба, да, ради лечења које долази у надлежност куративне медицине припадне приватном лекару)". — Констатовано је, да је само од све градске деце 9% од угрожене деце ма у коме виду помогнуто од комуналне заштите деце. Осталих 91% социјално здравствено угрожене деце — односно незаштићене деце није добило никакву ни ефимерну помоћ, а камо ли одговарајуће збрињење. — Укупни финансијски кредити за целокупну комуналну заштиту деце (15 највећих наших градова) износе свега 1,2% од буџетских расхода, односно три пута мање него што износе кредити материјалних расхода комуналних буџета истих градских општина за помагање и издржавање полиције. — Београд, Љубљана и Загреб дају за заштиту деце око 8,100.000.— динара. Осталих 12 већих градова дају око 3,500.000.— динара. Док осталих 57 градова и 400 вароши не дају на комуналну заштиту деце укупно ни 4,500.000.— динара, односно просечно ни 10.000.— динара годишње, што дође просечно око свега 0,26.— дин. месечно на једно градско и варошко дете.

III ОСНОВНЕ ДУЖНОСТИ ГРАДСКИХ ОПШТИНА НА ПОЉУ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ. — Зато Г. Видаковић и подвлачи: „Док се неопходна финансијска база не обезбеди законом, принудним путем, на основи прогресивног пореза и правичном дистрибуцијом — дотле се о правој комуналној заштити деце у Југославији не може ни говорити. Комунална заштита деце, од материјалне, правне, до, васпитно-моралне и интелектуалне — мора бити концентрисана под једним вођством, под програмским радом једног самосталног Одељења за комуналну заштиту деце — Децентрализација у акцији, а централизација у директиви". — Даље каже: „Права комунална дечија заштита, односно истинско комунално старање над децом има да отпочне од самог почетка мајчине трудноће". — Процент мртворођене деце (у ве-

ћини случајева, као последица нелеченог сифилиса мајки или алкохоличарства којег од родитеља) у нашим градовима и појединим крајевима такође је висок (43%).

1.) ОСНИВАЊЕ САВЕТОВАЛИШТА ЗА ТРУДНЕ ЖЕНЕ. — Отуда Г. Видаковић предлаже оснивање Саветовалишта за трудне жене и прегледање крви код трудних жена. — Од 1920—1936 год. било је 85.000 мртвородства. — А од 1927—1937 год. умрло нам је преко 696.000 одојчади у првој години живота, а међу њима велики је део као жртва родитељског нелеченог сифилиса.

А колико се код нас уопште мало јавне бригае и пажње поклања жени као мајци, најбољи је доказ у факту да нам хиљаде жена умиру на порођају — подвлачи Г. Видаковић. Број умрлих жена на порођају код нас расте (9,38%) од умрлих. По појединим Бановинама он је још мрачнији и пење се до 23% (Врбаска Бановина). „Скоро све законске одредбе за заштиту мајки, остале су само за репрезентацију нашег такозваног социјалног законодавства“. — Све је већи број наше одојчади која се вештачки прехрањују. У нашим градовима свега 35% одојчади доји колико толико, а ни на селу тај број не прелази 60%. Зато г. Видаковић подвлачи: „Ми припремамо нашу женску децу за све позиве у животу, само их не спремамо за најделикатнији позив — за материнство“. — Социјално-економска беда снизила је и фертилитет (плодност) наших жена. Индекс просечног фертилитета удатих жена у Југославији је 19,05% — а у 1936 години у Београду 7,67%.

Г. Видаковић говори о запославању жена и каже: „Мора се отворено устати противу некултурног и реакционарног покрета, који и код нас тражи уклањање жена, упослених у јавним пословима“. — „Пуна политичко-правна еманципација жена не може се извести без привредног и социјалног изједначења њиховог са људима“. — „Провиђењем су оне одређене да у решавању дечијег питања одиграју најдостојнију улогу. Само рука мајке уме да утре сузе дечијег бола“.

2 и 3) ПОВОДОМ ТУБЕРКУЛОЗЕ И ДЕЧЈЕ ИСХРАНЕ. — Г. Видаковић говори о туберкулози и уклањању њеног штетног утицаја. „Наука је утврдила, да туберкулоза није наследна болест, као и да се она не може од туберкулозних родитеља преносити на ембрион преко герминативних ћелија. Зато су потребни добри услови живота и калемљење „Kalmet Gernovom vakcinom“. — У туберкулозним породицама обољење од туберкулозе осам пута је веће код невакцинисаних лица но код вакцинисаних. — По анкетним подацима г-ђе д-р Душанке Ристовић - Штампар, чланице Управе уније за заштиту деце у Загребу, само у основним и средњим школама имамо 21.930 оболеле деце од отворене туберкулозе. — У Београду и Загребу туберкулизација показује за децу до 14 година старости 70% позитивности (Pirke-a). — У свима нашим градовима ми немамо ни једне једине болнице за туберкулозну децу. Место 800 неопходних антитуберкулозних диспанзера ми имамо свега 39 диспанзера у 30 градова. Место најмање 9.000 постеља за туберкулозну децу, ми имамо свега 300 постеља, и то у већини прескупих и неприступачних материјалним могућностима економско слабих друштвених редова. — 17% од све новорођенчади зарази нам се туберкулозом још у првој години живота.

4) О АЛКОХОЛИЗМУ. — Г. Видаковић износи податке о штетном утицају алкохола. — 26,50% од умрле одојчади и мале деце у Београду и нашим већим градовима пада као жртва алкохолизма родитеља (то јест од „debilitas vitae“) а да 55% од свих недоношчади и душевних наказа (у Југославији има 14.559 следе, глувонеме, сакате, богаљасте и кретенасте деце) за своју несрећу смеју окривити пијанство својих родитеља и предака. — По непотпуним и неисцрпљеним подацима, у нашој земљи има 36.950 слепих, глувонемих и сакатих и 21.475 слабоумних грађана, од којих на децу и омладину долази: следе, глувонеме и сакате мушких 5.783, женских 3.750; потпуно слабоумне (кретенасте) мушких 3.201, женских 1.825 — 14.559. — Просечна смртност деце алкохоличара је преко 33,6%. Суливан је испитивао судбину 600 деце од 120 мајки-алкохоличарки, које нису биле ни сифили-

стичне ни туберкулозне, ни неуропатичне, уопште нису патиле ни од каквих других болести или поремећаја, сем алкохолизма. Од тих 600 деце алкохоличарки, 55% било је или мртворођено или је од урођене слабости умрло, у већини као недоношчад до друге године живота. — У апстиненским породицама било је 1,07% побачаја, а у алкохоличарским породицама број ненамерних абортуса попео се на 7,01%. — Липих је утврдио да је од испитаних 97 случајева градске деце, зачете у пијаном стању, 83 било дефакто, а само 14 нормално. Винде дошао је до открића, да очево алкохоличарство доводи и до неспособности дојења код великог броја кћери пијанаца, као и да је та неспособност дојења праћена многим знацима дегенерације, а нарочито кварним зубима (код 987 испитаних жена, неспособних за дојење, професор Бунге нашао је кварне зубе у 99,05%). — „Алкохол нарочито утиче на нервне ћелије и на опходне жлезде. Алкохол се тако брзо преноси кроз ћелије јајника и семењача, и ако се у таквом стању обави зачеће, резултати су: слабоумна и дегенерисана деца“. — „Алкохолизам родитеља, било да алкохол у дечији организам доспева још пре рођења помоћу материне крви, или да долази кроз млеко дојењем, или да су опходне жлезде оштећене алкохолом у време зачећа, или да су опходни органи оба родитеља или само једнога, оштећени хроничним тровањем — алкохол оставља разноврсне и врло тешке последице на зачеће, развиће, физичко и душевно здравље, па и на сам живот потомства“. — Легрен је испитао четири покољења из породица 215 алкохоличара, који су имали укупно 814 потомака и утврдио, да је 496 (60,9%) од истих било дегенерика у већем степену. — Леман (Бон) најдетаљније је проучавао дегенерације потомства Аде Јурке древне пијанице, која имала 142 потомка, од којих су били 76 претступника (7 убица), 81 проститутки, и 64 питомца убошких домова и просјака. Срећом, за укупно 68 година угасило се у потпуности њено дегенерисано потомство. — У 1936 години на једног одраслог Београђанина просечно долази 50 литара алкохолних пића, — док је млека на једног Београђанина долазило свега око 43 литара. — Д-р М. Ђ. Поповић извршио је једну анкету о давању алкохола школској деци у границама предратне Србије, у којој је испитано 84.000 школске деце и утврђено: да 17.000 испитане деце тј. 20% од укупног броја, редовно и свакодневно добија да пије ракију, а само 10% од све испитане деце нису никада добијала никаква алкохолна пића. Осталих 58.500 испитане школске деце нередовно су добијала да пију и то највише ракије и вина, а у градовима и пива. — На иницијативу београдских гутемплера основано је прво Саветовалиште за спасавање и лечење алкохоличара и успело се да се преко д-р М. Ђ. Поповића за непуне две године излече 3.050 Београђана.

Бож. Карличић

(СВРШИЋЕ СЕ)

В) STRANA KNJIŽEVNOST

»PEDAGOGICKĀ ENCYKLOPEDIJE« (»Pedagoška enciklopedija«). Uređuju: d-r O. Chlup i d-r J. Uher, profesori Masarykova univerziteta u Brnu, te J. Kubálek, prof. učiteljske škole u p. Izdaje »NOVINA«, štamparsko i izdavačko preduzeće u Pragu (Praha II., Havličkovo nám. 10). Izlazi četrnaestodnevno u sveščicama od po 2 štampana tabaka. Cena sveščici broš. Kč 10.—

Kad čovek pogleda šta su sve uradila braća Čehoslovaci za nepune prve dve decenije svoje narodne i državne samostalnosti a u težnji da se i na kulturnom polju osamostale i učine nezavisnim od kulturnih uticaja velikih stranih naroda, što je ponekad prelazilo u potpunu kulturnu zavisnost, mora zaista da oda poštovanje stvaralačkom duhu njihovom. Narocito je za pohvalu što Čehoslovaci na svakom koraku nastoje da se oslobode od i suviše jednostranog nemačkog kulturnog uticaja koga su kroz stoleća favori-

zovale ondašnje političke prilike. Ne radi se tu, dabome o jednostranom uskogrudom odbacivanju svega što je nemačko, ne, nastoji se samo da se taj jednostrani nemački uticaj paralizuje uticajem drugih dvaju velikih kulturnih područja: kulture anglosaksonske i kulture romanske (pre svega, dakako, francuske). Mlada čehoslovačka država i čehoslovački narod doprineli su od 1918 g. na ovamo možda najviše da se uvidi kako je krilatica o »nekonstruktivnosti« slovenske rase samo izmišljena fama, vešto održavana od nemačke propagande, što nas kao Slovene mora iskreno da raduje.

Među kulturne podvige te vrste valja svakako ubrojiti i izdavanje naročite pedagoške enciklopedije na češkom jeziku. Posao nimalo lak i jednostavan!

Kod preduzeća te vrste potrebno je ispuniti nekoliko uslova. Pre svega treba da se nađu predani i oduševljeni urednici a sa dovoljnom stručnom kvalifikacijom, koji će znati valjano da organizuju posao, da njim rukovode dovoljno stručno i objektivno. Dalje valja obezbediti dovoljan broj stručno kvalifikovanih saradnika. A konačno dolazi možda najvažniji uslov: naći izdavača koji s jedne strane neće žaliti sredstava da delo tehnički dobro opremi, koji — s druge strane — neće shvatiti takav posao kao čisti »business« već kao opštenarodno preduzeće »par excellence« i koji će, što je najglavnije, moći obezbediti uredno izlaženje pojedinih svezaka i sveščica, tačno u predviđenim rokovima. Ovo je neophodno za uspeh takvog posla.

U konkretnom slučaju izgleda da su ispunjena sva tri ova uslova. Imena urednika daju solidnu garanciju za celi posao. Velika prednost pri tome jeste što je jedan od njih (prof. Kubálek) kao penzioner prost od svih zvaničnih dužnosti i može ceo da se preda nimalo lakom poslu oko rukovođenja čitavog rada. Među saradnicima nalazimo poznata imena iz čl. nučnog sveta (d-r Bělehradek za biologiju, Drastich za fiziologiju, B. Zwicker za sociologiju, Pelikán, Patočka i Dratvová za filozofiju, L. Kratochvil za ped. bibliografiju, Seemann za fonijatriju, Kratina i Chmelař za psihologiju, itd. itd.). Razume se da su većinu gesala obradili urednici sami. Odmah moramo napomenuti da nam se ipak čini da je iz kruga saradnika isključen izvesan broj pedagoških radnika i naučnika koji rade u graničnim i pomoćnim disciplinama pedagogike, iako bi, po našem mišljenju, njihova saradnja pri pojedinim geslima bila dragocena. Ne znamo, doduše, zašto je tako, činjenica je samo da njihova imena u Enciklopediji ne srećemo. Izdavaču Enciklopedije pripada zaista svaka pohvala što ne žali sredstava (a ona svakako nisu mala!) da izdanje bude tehnički na visini (dobra hartija, jasan i pregledan tisak, skoro nikakvih štamparskih grešaka) i da, što je najvažnije, tačno prema utvrđenom programu izbacuje pojedine sveščice na knjižarsko tržište. Usto ni cena nije preterana, pa otplaćivanje u mesečnim ratama omogućuje i onim interesentima, čiji džep nije osobito dubok, da delo nabave.

Pred nama leži prvih 18 sveščica sa ukupno 576 strana velikog leksikalnog formata. Do kraja 1937 g. izaći će još 2 sveščice, tako da će ove godine biti gotova prva sveska Enciklopedije sa svega 640 strana. U toku 1938 i 1939 g. treba da izađu II i III sveska, otprilike isto tako velike. Već iz toga se vidi kako je Enciklopedija zamišljena u velikim srazmerama.

Osamnaesta sveska siže do slova »J«. Poslednje geslo je »jinoštví« = »mladičstvo«. Enciklopedija je štampana u dva stupca, lepim i lako čitljivim petitom koji se još lakše čita, jer je ostavljen između redaka veći prored. Samo važnija gesla (kao na pr.: antropologija, antika, Aristotel, autoritet, Bacon, Beneš E., biologija, biologija deteta, školske zgrade, cilj vaspitanja, čl. školstvo itd.) štampana su garmondom preko cele strane tj. bez stubaca. Dobro je postarano za brzu i laku orijentaciju. Za svaku svesku izdavačko preduzeće sprema ukusne originalne korice, a na kraju dela izaći će opširan registar, stvarni i lični koji će u mnogome olakšati opštu orijentaciju i povećati praktičnu upotrebljivost Enciklopedije. Verovatno zbog štednje, da se bez potrebe ne povećavaju izdaci i delo ne poskupljuje, izostale su ilustracije. Samo tamo gde je bilo neophodno, prapraćena su pojedina gesla dobrim i jednostavnim crtežima (biologija deteta, grafikon, dečje zubalo).

A sada koju reč o sadržini tj. o obradi i izboru pojedinih gesala. Mi za svoju osobu dajemo prednost sistematskom priručniku pred Enciklopedijom. Mislimo tu priručnik, kao što je na pr. priručnik psihologije francuskog psihologa Dumas »Nouveau Traité de Psychologie«, gde je čitavo gradivo razdeljeno na veće otseke, svaki od njih čini celinu, a obrada je poverena nekome od istaknutih naučnih radnika koji su se bavili baš tim problemom ili tom granom psihologije. Ovako kod Enciklopedije, koja se sastoji iz alfabetskim redom poređanih gesala, mnogo je teže čitavu naučnu materiju pravilno rasporediti i jednakomerno obraditi. Mnogo posla zadaje pravilan izbor gesala, teško je izbeći ponavljanje, često se nešto pregleda i propusti, poneka gesla obrađena su opširnije na štetu drugih, a sve se to više-manje dade pravdati ličnim gledištem urednika na samu stvar. Zato je srazmerno i teže kritikovati ovakva dela.

Ma da je ova Enciklopedija uglavnom dobro zamišljena i sprovedena, ipak smo pri njenom čitanju primetili izvestan broj grešaka i propusta. Da navedemo neke: Prema našem mišljenju trebala su da uđu još neka gesla, koja ćete uzalud tražiti, kao na pr.: globalizacija, didaktički formalizam (spominje se u geslu »did. materijalizam« ali zasebno se ne navodi), didaktički testovi, eksperimentalna pedagogika (ne postoji kao samostalno geslo, ma da je o njoj reč kad se govori o psihološkom eksperimentu), esteziometar i dr. Nećete naći poneko ime za koje biste pretpostavljali da treba da bude tamo (Basedow, Ebbinghaus pa mnogi od domaćih pedagoških radnika, dok su drugi, možda i neznatniji, navedeni).

Dobra je osobina ove Enciklopedije da kod pojedinih ličnosti ne navodi samo godine, nego i tačan datum rođenja i eventualno smrti. To je praktično obzirom na jubileje. Ipak nedostaju ovi podaci kod čitavog niza ličnosti. Razumljivo je da je to ponekad vrlo teško ili nemoguće ustanoviti, ali ovde ima slučajeva za koje takav izgovor ne važi (na pr.: Baldwin, Barth, Binet, Brentano, Bühler K. i Ch., Comte, Gentile, pa: Čáda! i mnogi drugi). Svakako je na redakciji da ovaj nedostatak ukloni prilikom izdavanja završnog registra.

U geslu »Enciklopedija« (str. 393) fali među pedagoškim enciklopedijama Herderova Nemačka. U geslu »karakterologija« (501—2, L. Kempný) nema ni pomena na pr. o tipologiji Jaenschovoj, ma da ona baš ima veći pedagoški značaj nego neke od onih koje se tamo spominju. Takođe ni o Jaenschu nema posebnog gesla. Na str. 532, kad je reč o inteligenciji životinja, trebalo je sem Köhlera navesti bar još nekog psihologa koji je vršio ispitivanja u tome pravcu (Schjelderup, Katz, Rávesz itd.). Šteta da inače tako lepo obrađeno geslo »dečja igra« ne sadrži teoriju igre našeg V. Rakića koju je on izneo u svojoj dizertaciji »Gedanken über Erziehung durch Spiel u. Kunst«.

Jugoslavija je do sada zastupljena prilično mršavo. Od jugoslovenskih pedagoga ne nalazimo nikog, jedino F. Grma, poznatog radnika na polju vaspitanja gluvoneme dece (njega je uneo u Enciklopediju naš poznati prijatelj insp. Zeman, čijom zaslugom, uglavnom, kao i njegovog prijatelja d-r Herforta, je u delu lepo zastupljena pedopatologija i specialna pedagogika). Saznajemo za veletrgovca i pacifistu Barolina (85), rodom Slovenca a aklimatizovanog u Beču, ali biste uzalud tražili ime kojeg našeg pedagoga (Adžić, Basariček, Bežek, Filipović, Bakić, Gogala itd.). Sem ako to redakcija ne misli da obuhvati naročitim člankom o jugoslovenskoj pedagogici? U tabeli o analfabetizmu u pojedinim evropskim državama (27) nema podataka o Jugoslaviji. Prikaz čl. manjinskog školstva kod nas (256) mogao je biti možda nešto potpuniji. Na str. 197 spominju se naši pedagoški časopisi »Glas nedužnik«, »Napredak«, »Učitelj«. Na str. 392 pogrešno su štampana imena naših enciklopedija (»narodna encyklopedija« i »naučni slovak« m. »slovar«), a nema »Sveznanja« i »Minervine« enciklopedije. U članku A. Beringera (»srpskohrvatski jezik«, str. 557—8) promakla se greška u određivanju granica između ekavštine i ijekavštine. Zaslugom insp. Zemana upoznajemo se na str. 506 sa zanimljivom ličnošću »Save Hilandarca« (pravim imenom Slavibor Breuer). I to je sve!

Bili bismo potpuno zadovoljni kad bi slavenskim narodima bilo posvećeno toliko pažnje koliko na pr. anglosaksonskim pedagogima, koje vrlo savesno prikazuje d-r Uher.

Ponegde se vidi i izvesna neobjektivnost odn. nedovoljna objektivnost, na pr. kad je reč o globalnoj metodi, o čemu raspravlja jedan od urednika (prof. Kubálek). On u svoje prikazivanje unosi isuviše ličnu notu. Sam je poznat kao odlučan protivnik globalne metode, pa u svome članku o »početnom čitanju« ne propušta nijednu priliku a da ne navede sve što je za globalnu metodu nepovoljno, dok sasvim ignoriše sva povoljna mišljenja. Moramo se u čudu zapitati na pr. otkuda mu citat na str. 293—4 koji glasi: »U najnovije doba izvodili su se (sc. u Jugoslaviji!) pokusi i sa globalnom metodom koja u Jugoslaviji nailazi na znatan otpor: jugoslovenski metodičari vrlo uspelo ukazuju na to da argumenti kojima neprijatelji sintetičke metode i velike antikve obrazlažu svoje stanovište nemaju ništa zajedničkog s pedagogikom«. Možda bi nam prof. Kubálek lako i odgovorio otkuda mu taj citat, ali onda bismo morali postaviti drugo pitanje tj. »Koliko je u tome istine?« Ko je pročitao naš prikaz Korejsove knjige u »Napretku« za septembar—oktobar 1937 i ko poznaje dobro naš pedagoški život, saglasiće se s nama da smo u tome pogledu još sasvim »u pelenama« i da sem jednog jedinog ozbiljnog pokušaja globalna metoda kod nas još sistematski u praksi nije ni prokušana (bar o tome niko ništa nije pisao!). A onda, dabome, da ne može biti ni reči o nekom otporu!

Ali ako apstrahiramo od tih sitnijih i krupnijih, ali na sreću ne tako čestih nedostataka, možemo izlaženje »Pedagoške enciklopedije« samo toplo pozdraviti i preporučiti je pažnji naših pedagoških krugova. A valjda će jednom doći vreme da i mi dobijemo nešto slično?

Ne smemo zaboraviti da je još pre rata jedna šaka oduševljenih idealista oko Hrvatskog pedagoško-književnog zbora u Zagrebu počela izdavati našu pedagošku enciklopediju, samo što u ondašnjim skućenim prilikama nije bilo moguće namaknuti potrebna sredstva pa enciklopedija nije uopšte dovršena. Danas u proširenoj i velikoj našoj državi prilike su sasvim drukčije. Saradnika bi se našlo više, sredstava takođe. Dužnost je naših staleških organizacija prosvetnih i školskih radnika svijuu kategorija da obezbede ta sredstva. Možda bi se dobila pomoć i iz koje zadužbine ili fonda? Pomoći bi mogle i naše Akademije i druga učena društva, pa možda i samo Ministarstvo prosvete, ako se već ne bi našao privatni izdavač. Samo treba nastojati da se jednom zatalasala naša uspavana savest i svest, da apeli kao što ih je u svoje vreme činio na pr. urednik »Učitelja« kol. Majstorović raspisujući i anketu po tome pitanju ne ostanu samo »vox clamans in deserto« tj. bez ikakvog odziva u širim krugovima naše pedagoške javnosti. Treba stalno ponavljati »Ceterum censeo...!« Jer: čime ćemo na vidan način proslaviti dvadesetgodišnjicu naše narodne i državne slobode? Zar ne bi jedan ovakav zajednički kulturni podvig bio najlepší spomenik?

F. Maslić (Prag)

UČITELJEVA HRONIKA

SERGEJ OSIPOVIĆ HESEN — 50 GODINA

Skromno i gotovo nezapaženo prošao je pored nas jedan jubilej: prošle, 1937 godine, navršio je jedan od najpoznatijih savremenih pedagoga, S. J. Hesena pedeset godina svoga plodnog i radnog života.

Rodio se 18 avgusta 1887 god. u porodici koja je prema ondašnjem apsolutističkom carskom režimu u Rusiji razvijala revolucionarnu delatnost. Mladost proveo je Hesena s ocem u izgnanstvu, a u svojoj 16 godina bio je i sam uhapšen i kažnjavao zbog revolucionarne delatnosti. Zato je i morao svoje studije, započete u Petrogradu, da nastavi i dovrši u Nemačkoj. Studirao je u Hajdelbergu i Frajburgu i Bresgau, gde je postigao doktorat filozofije. Bio je učenik i pristalica Heinriha Rikerta, vođe t. zv. »ba-

denske« škole u filozofiji, koji je poznat naročito svojim radovima iz aksiologije (filozofije vrednosti). Iz mladih dana potiče habilitarni rad Hesenova knjiga »*Individuelle Kausalität*« (Berlin, 1908). Tu je istakao svoje personalističko gledište. Sem Rikerta slušao je Koena i Jonasa Kona.

Neposredno pred početak Svetskog rata vratio se u Rusiju, habilitirao se na Petrogradskom univerzitetu i posle predavao kao profesor na univerzitetu u Tomsku (Sibirija). Godine 1920 postao je profesor pedagogike na lenjingradskom univerzitetu, ali je već 1922 godine morao da napusti Sovjetsku Rusiju zbog svoga naučnog i političkog ubeđenja. Živeo je najpre u Berlinu, a onda od 1924—1935 godine u Pragu, gde je bio lektor ruskog jezika na nemačkom univerzitetu, predavao na Školi visokih pedagoških studija, na Ruskom slobodnom univerzitetu itd. Od 1935 godine predaje na Slobodnom univerzitetu u Varšavi (»*Wolna Wszechnica Polska*«), kamo se sasvim preselio.

Hesen, u početku čisti filozof, obraća se pomalo sve to više pedagogici pa se danas gotovo isključivo njome bavi, nju proučava i na pedagoškom polju stvara. Ali Hesen-pedagog nije nikada mogao u sebi da zataji Hesena-filozofa, pa nije čudo da on shvata pedagogiku kao primenjenu filozofiju i da u svim svojim pedagoškim radovima naglašava potrebu filozofskog gledanja na pedagoške probleme. Pedagogika mora da bude prožeta filozofskom problematikom.

Njegovo prvo i najveće delo s područja pedagogike jesu njegove »*Osnove pedagogike*« (Berlin, 1923), docnije prevedene na nemački, poljski, bugarski, češki i srpsko-hrvatski (M. R. Majstorović). Kasnije je Hesen pored radova iz opšte pedagogike najveću pažnju posvetio izučavanju sovjetskog školstva. Iz te oblasti imamo od njega studije: »*L'instruction publique en Roussie soviétique*« (1927), »*Educational Policy in Soviet Russia*« (1930), »*Fünfzehn Jahre Sowjetschulwesen*« (Langensalza, 1933, prerađeno englesko izdanje za Nemce), obe poslednje studije zajedno s N. Hansom.

Specialno se bavio i izučavanjem pedagoškog sistema M. Montesori i podvrgao ga oštroj kritici kako u »*Osnovama pedagogike*« tako i u raspravi »*Die Methode der Maria Montessori und ihr Schicksal*« (Halle, 1936).

Sijaset članaka napisao je Hesen u raznim pedagoškim i filozofskim časopisima raznih naroda i na raznim jezicima. Pisao je kako u časopisima koje je sam osnovao u Pragu (»*Russkaja škola za rubežom*«, 1923 god., i »*Logos*«, 1925 god.), tako i u časopisima drugih izdavača. Iz njegove »praške« ere potiču još dela: »*Weltanschauung, Ideologie, Bildung*« (1934), »*Školství v demokracii*« (1935), »*Globální metoda či globální vyučování*« (1935). Izdao je u prevodu potpisatog J. Dželebdžić u Beogradu, 1937 god., pod naslovom »*Globalni metod ili globalna nastava*«. U najnovije vreme izašla je u češkom prevodu njegova knjiga »*Světový názor a pedagogika*« (»*Pogled na svet i pedagogika*«, 1937), a uskoro treba da izađe i naročita knjiga o školskoj organizaciji i školskoj politici. Sem toga predavao je Hesen marljivo na raznim pedagoškim i filozofskim kongresima (na pr. »*Das Prinzip der Totalität in der Pädagogik*« na Internacionalnom filozofskom kongresu u Pragu, 1934).

Našoj pedagoškoj javnosti poznat je po prevedenim knjigama i člancima u »*Učitelju*« i »*Napretku*«. Najviše zasluga za uvođenje Hesena u našu pedagošku književnost ima svakako M. R. Majstorović, koji je i preveo većinu njegovih stvari.

Nema sumnje da bi bilo preuranjeno pokušati skicirati Hesenov filozofsko-pedagoški profil, jer se on još nalazi u naponu stvaralačke snage i sigurno možemo od njega očekivati još mnogi dragocen prilog pedagoškoj nauci. To nije ni bila svrha ovih rečaka. Hteli smo njima samo da potsetimo našu pedagošku javnost na jubilej ovog značajnog savremenog pedagoga, a k tome još brata Slovena, za koga je zaista šteta što — po rečima prof. Hendricha — »mora tako teško da obezbeđuje uslove pod kojima bi mogao da razvija svoju toliko značajnu delatnost«.

Želimo mu da usprkos sviju tih teškoća mnogo i dugo poživi u naponu snage i da obogati pedagošku književnost još mnogim prilogom. Na mnogaja!

РЕФОРМЕ У ИНОСТРАНОЈ НАРОДНОЈ ШКОЛИ У 1935—36 ГОДИНИ

Међународни биро за васпитање — Bureau international d'éducation — издао је свој годишњак за 1935-36 год. У њему је прегледно приказано све што се у васпитном погледу спровело у разним државама целог света у 1935—36 години. Тај приказ у својој врсти је потпуно нова ствар јер тако сакупљеног материјала из области васпитања и школства до подухвата овог биро-а уопште није било. Не треба доказивати мислимо, од како је велике користи за школство један овакав зборник. Њиме се на ванредно јасан и сажет начин излажу све новине педагошке и васпитне до којих се дошло у разним деловима света, а исто тако даје се упоредни развитак ове најважније гране социјалне делатности код народа и пружа могућност да се једни користе искуством и тековинама других.

Годишњак за 1935—36 годину поред тога има и други нарочит интерес, што показује стање школства непосредно у години која долази иза страшне привредне кризе, која је оставила дубоке трагове баш у првом реду на школство у свима државама. Стање које се у њему приказује није само израз степена обнове онога што је порушено већ је то у извесној мери и регистар нових иницијатива у васпитном погледу које су се родиле у невољи.

Поратни период у многим државама донео је административну реформу у школству, којом се ишло за тим, да се школи омогући што непосреднија и самосталнија директива. У Египту напр. још од 1929 извршено је раздвајање између Министарства просвете и социјалне политике. Да би се пак дао што већи значај Министарству просвете и његовој великој културној улози, у Португалији је Министарство просвете названо Министарство за национално васпитање. Овим се свакако хтело, да Министарство народног просвећивања буде самим својим називом уведено у важну културну мисију која излази из оквира школског васпитања и из оквира старања само за децу и омладину.

У погледу програма народних школа постоје извесне измене и испољене тежње код разних народа у правцу активне школе.

У главном та се пажња за активношћу школске деце подразумева у стварању могућности да се код деце развију слободно инстинкти: социјални, кооперативни и стваралачки. Стога се напр. у школама у Аустрији даје велика важност ручном раду који се предаје или посебно или у вези са другим предметима. Исто тако посвећује се велика пажња слободном цртању и непосредном опажању. Ваља овде напоменути, да се у аустријским школама обраћа велика пажња развијању дечјег интересовања за биљни свет и проблем пошумљавања. Већ од неколико година у неким областима установљене су „школске шуме“ које су остављене на потпуно старање деци.

У свима светским државама дошло је после рата до измене програма народних школа и скоро се код свију провлачи као црвен конац тежња да нова школа буде радна. Сама примена принципа радне школе није у свима државама идентична, што је обзиром на историске, климатске и економске разлике међу народима лако појмљиво. Негде је нов програм примењен само на старије класе, као што је случај у Белгији и Пољској, или је опет примењен од најнижих разреда, као у Швајцарској, Колумбији итд. У Сједињеним Државама је програм измењен у тежњи да се све гране образовне групишу око неколико центара интересовања: кућа и школски живот, заједница, прилагођавање живота природним снагама средине итд.

Једна од нарочитих новина савремене школе јесте развијање интереса за сељачко образовање. Овај покрет проистиче из признања разлике која постоји између сеоске и варошке школе како са гледишта становништва тако и са гледишта унутрашње организације и методолошких средстава којима располажу једна и друга

школа. Из тих обзира наметнуло се гледиште о потреби одвајања програма између сеоске и градске школе.

Ово питање које се сада јавља као ново у области школске организације, било је покренуто у нашој средини још пре више од 30 година. Ондашњи министар просвете пок. Љуба Стојановић, један од најумнијих министара просвете које је наша земља имала, одржао је на Главној Скупштини Србијанског учитељства предавање у коме је пледирао за прилагођавање програма народне школе својој социјалној средини. Он се није чак задовољио ни тим да тражи подвојен програм за сеоске и градске школе, већ је и у сеоским школама тражио један програм за крајеве равне где се обавља претежно земљорадња, а други за брдске крајеве где се народ бави претежно сточарством и воћарством; један програм за градске школе у којима је радиност претежно индустриска и други у оним где је радиност занатска итд.

Веома налик на ове погледе, јавља се данас у разним деловима света сличан покрет, који је нашао одјека и у званичним круговима и већ се приводи у праксу. Тако напр. Министарство просвете израдило је нарочити програм народне школе за села. Разлика између ових програма и програма за градске школе је у томе, што је програм за сеоске школе више прилагођен психологији сеоског детета, потребама сеоске средине и општим погодбама школским у њој. У Ирској у оним окрузима где је претежно сеоски елеменат, показује се нарочито интересовање за практична знања. Тамо се учи и математика и историја и геометрија, али се са најживљим интересом прате предмети ближи животу као: кување и шивење за женску децу и примењене вештине, радови на дрвету и металу итд. за мушкарце.

У Немачкој се такође развија интересовање за сеоску културу. Тамо је 1935 године основана и једна професионално сељачка школа чији је задатак да младе сељаке припреми за што рационалнији начин живота и рада на селу.

Несумњиво је да су ова интересовања и индустријских земаља за подизање села један преокрет не само у просветној политици већ у првом реду и у економској и социјалној. Познато је нпр. да је до скоро у немачкој било индустријализирано преко 66% подужећа. Сеоска привреда у њој била је сведена на врло мали проценат, који је током развитка имао да буде уништен. После рата и после великих поремећаја у крупној индустрији, читаво море беспосленог света нашло се на улици без средстава и тада се код многих јавила мисао да се понова врате земљи. Та се појава догодила баш у Немачкој, што је сасвим природно, јер је у њој за последњих 40 година најбржим темпом била извршена индустријализација села. Али тај је процес изазват и самим системом размене добара. Контигентирање и аутархија довеле су државе до принуде да се одреку снова за великим пијачним освојењима и да се окрену саме себи.

Једна нарочита новина у програму народног образовања је физичко васпитање, коме се у великом броју светских држава обраћа озбиљна пажња. До сада је за физичко васпитање у народним школама служила гимнастика као наставни предмет и дечије игре. Али покрет за физичким васпитањем и интересовање за њега прелазе круг обичног наставног интереса и улази у област социјалне хигијене или још тачније, у област физичке регенерације нације. Није искључено да овај покрет снага има везе са последицама прошлога рата који је за 4 године уништио цвет народних снага и опустошио и дух и тело оних које су рат преживеле. Једним добрим делом, ово интересовање за физичко ојачавање и регенерацију долази као спонтана одбрана од декаденције до које су надживеле и истрошене генерације морале довести човечанство, дајући у наслеђе своје подмлатку диспозиције умора и исцрпљености. Али исто тако, није искључено, да овај покрет за физичким васпитањем има пре свега везе са будућим ратом. Уколико они први мотиви који извиру из стварности улевају наду да се припрема једна боља будућност, у толико ови

други бацају на њу сенку искушења кога се многе садашње генерације још живо сећају. У Белгији нпр. трајање часова смањено је од 60 на 45 минута, да би више времена остало ученицима за кретање и игру. Часови гимнастике су повећани од једног на два недељно. Поред тога, једно по подне намењено је искључиво спортским играма ученика. У Португалији је Министарство просвете израдило читав програм за физичко васпитање, а израдило спортски програм за целу земљу и доделило велике комплексе земљишта за извођење спортова. У Немачкој се такође обраћа велика пажња физичком развоју омладине. Тамо је изузетно од свих земаља, у томе циљу створена и нарочита „радна служба“ која обавезује сваког немачког омладинца на обавезни рад најмање 6 месеци. Ни један омладинац не може ступити на Универзитет ако нема уверење да је бар 6 месеци провео у „радној служби“. У Немачкој сматрају, да ова радна служба, поред тога што служи физичком васпитању, служи још и социјалном, јер учи омладину да цени рад и да цени радника. У школама немачким уведена су 3 часа недељно гимнастике а установљени су нарочити курсеви који спремају професоре физичког васпитања. Сваке године јуна месеца празнује се празник омладине, кад се скуп свих немачких омладина између 10 и 18 година и приређује читаву спортску олимпијаду. У Колумбији се посвећује такође велика пажња физичком васпитању. Тамо су изграђени антропометриски подаци за омладину као и програми за физичко васпитање у разном доба старости, организовани спортски конкурси, припремљене нарочите публикације за пропаганду физичког васпитања и т. д. У свима осталим државама овај покрет физичког васпитања узео је доста маха и манифестује се само на разне начине.

За реформу основношколског образовања је од нарочите важности продужење обавезног школовања. Последње године обележене су врло живим настојањима у разним земљама да се школовање продужи изнад доба, у коме се излазило из школе. Разлози су за ово више економске него школске природе. Разуме се, да је и за школу, односно за бољу и темељнију културу омладине нужно, да она што дуже време остане у школи и да буде систематски упућивана, али то није био главни разлог да се ова реформа донесе. Главни је разлог био у оном великом фронту беспослених и гладних, који су се за време последње светске кризе нашли на улици. Развитак и усавршавање машина довео је дотле, да су сви радови на машини око производње добара безначајни и у погледу физичког па чак и духовног напора. Циљ једне добре машине и јесте у томе, да производњу упрости што више може и да се за послове могу употребити и слабија бића т. ј. жене и деца. Отуда у свима индустријским центрима у последњих 10 година, огроман прираштај женске и дечије запослености. Али на сваки начин са упославањем ових дечијих и женских радника, морали су они прави радници остати без посла. При томе није играо улогу никакав други до материјални интерес о коме капитал увек води рачуна. Упославање дечије или женске јефтине радне снаге одговара основној тежњи капитала да се производни трошкови смање, јер у колико они опадају у толико стопа профита расте. На тај начин у индустријским државама стање радника, које је и иначе било тешко због привредне кризе, постало је још теже. И то је постао озбиљан проблем, о коме су морале да брину и владе дотичних земаља. И једно од првих и најрадикалнијих средстава којим су оне покушале да се помогну јесте продужење година школовања. Намера је при томе очевидна. Што се дуже задрже у школи дечаки зрелијег доба, у толико је мања опасност да се јаве на радној пијаци као конкуренти. Циљ који је требао да се постигне јесте растерећење радне пијаци.

У томе смислу је у Француској још ранијих година народна скупштина изгласала продужење обавезног школовања, али сенат није дао свој пристанак. Али сада је то већ узакончено да је обавезно школовање продужено до 14 год. а не

13. У Белгији је обавезно школовање продужено од 14 на 16 година, а британска влада је децембра 1935 год. поднела пројекат за продужење обавезног школовања до 15 година. Немачка влада је у томе погледу отишла најдаље јер је законски обавезно школовање у Немачкој до 18 година. У Ирској се није пристало ни на какву одлучну меру у овоме правцу, већ се решило да се ова мера претходно опроба у два до три округа и према стеченом искуству даље опредељује.

Годишњак садржи и статистички преглед школа у многим државама, из кога се види бројно стање ученика, наставника и школа у њима. Доносимо неколико најинтересантнијих прегледа, верујући да ће они заинтересовати читаоце Учитеља.

Из тих података се види нпр. да у Немачкој има 52961 основна школа са 7.590.073 ученика и 190281 наставника и то 141584 мушка и 48697 женских; Бразилија има 23497 школа са 1530515 ученика и 45441 учитеља, у које улазе 5562 мушких и 39879 женских; у Бугарској има 4707 основних школа са 640264 ученика и 16376 учитеља (7861 учитељица и 8515 учитеља); у Француској има 66584 осн. школа са 4304823 ученика и 127406 учитеља (учитеља 46135 и учитељица 81272) у Чехословачкој има 15089 школа са 1824817 ученика и 54815 учитеља (учитељица 22104 и 32706 учитељица) у Југославији има 8482 основне школе са 1329506 ученика и 30175 учитеља (женских 13196 и мушких 16979).

Из изложених података може се закључити да је код свих културних држава проблем народне школе заузео видно место у државној политици и да је народна школа свуда на путу озбиљних реформа.

Данило Милановић

По наређењу Г. Мин. просвете Онбр. 77258/37 крајњи рок исплате свих дуговања на Учитељ, Н. Просвету и Југословенче је месец фебруар 1938 год.

Било је случајева да су претплатници појединих издања Југослов. Учитељ. удружења, после годину дана, враћали потпун комплет листа или часописа с напоменом да га не могу платити. У будуће нико, ко тако поступи, неће се раздуживати. Може се вратити само први број у години, када се и писмено Удружење извештава.

„Учитељ“ излази у месечним свескама од четири до пет табака. Годишња му је цена за чланове Југ. учит. удружења 50 дин.; за нечланове и школе 80 дин.; за ђаке учитељ. школа 45 дин. Претплата се полаже унапред најмање за пола године на Југосл. учит. удружење, Београд, чек. рач. бр. 53081. — Рекламације непримљених бројева најдаље после два месеца. Учитељ излази из штампе сваког 15 у месецу.

Власник и одговорни уредник

ИВАН ДИМНИК

претседник Југословенског учитељског удружења

Краља Милутина 66.

Београд

Телефон 22-585

Штампарија „Привредник“ Жив. Д. Благојевића, Београд. Кн. Михаилова 3. Тел. 21-450

КЊИЖЕВНОСТ

Рачуница са геометријом

За III и IV разред

Ђ. С. Којића

Ове нашем учитељству добро познате и опробане рачунице, које се корисно употребљавају у нашим основним школама више од 20 година, летос нису биле одобрене од Министарства просвете, што нису биле поправљене по примедбама г. г. референата.

Сад, кад их је писац потпуно поправио по примедбама г. г. референата, Просветни савет их је препоручио, а г. Министар просвете, одлуком својом од 16 новембра 1937 године Онбр. 76433, одобрио је да се оне могу употребљавати, као уџбеници, у нашим основним школама.

Саопштавамо г. г. наставницима ову одлуку г. Министра просвете о овим уџбеницима, а о самим уџбеницима имамо да кажемо, ради њихове препоруке, само толико, да су они сад сигурно, још бољи, кад су поправљени према примедбама г. г. референата.

Претставља Вам се

ново-ХАРТМУТ-ово
подузеће, творница
Кох-и-нор оловака
Л. & Ц. ХАРТМУТ
у Загребу.

Творница је савремена
као вријеме, у којем
живимо. Не постоји на
континенту друга твор-
ница, која би у толикој
мери била снабдевена
најновијим тековинама
технике, као наша твор-
ница оловака у Загребу.

У тој творници произ-
вајају се ХАРТМУТ-
ове оловке као домаћи
производ у каквоћи,
која си је стекла при-
знање по целом свету.

Нека упамти свако
јер се тиче свакога
од нас:

ХАРМУТ-ове оловке
сада су

ДОМАЋИ ПРОИЗВОД!

**ТВОРНИЦА КОХ-И-НОР ОЛОВАКА
Л. & Ц. ХАРТМУТ
У ЗАГРЕБУ**

Педагошка библиотека бр. 6

ЈУГОСЛОВ. УЧИТ. УДРУЖЕЊА

ПРОЈЕКАТ НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА

израдили **Е. ВРАНЦ**
и **Ј. ДОЛГАН**

за осмогодишњу народну школу, по укупној настави

ЦЕНА 6 ДИН.

Поруџбине слати
Југосл. учит. удружењу
Београд

Чековни рачун 53081